

TÎRÖJ

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî

Sal: 8 Hejmar: 45 • Tîrmeh - Gelawêj (Temmuz-Ağustos) 2010 • 5 TL

Arîn & Mem û Zîn

CUMA BOYNUKARA

Cuma Boynukara

Arîn & Mem û Zîn

Yên Wergêr:
Rahmetullah Karakaya
Fehîm Işîk

Lîstîkên Teatrê

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Cuma Boynukara, Ateşle Gelen adlı oyununda Mezopotamya halk kültürüne ait söylenceleri kalkış noktası olarak kullanmış. Mem ile Zîn'de ise 17. yüzyılda Ahmede Xani tarafından ilk kez yazıya geçirilen bir aşk destanını, tiyatro eseri olarak yeniden kaleme almış. Boynukara, her iki eserinde de insanın, yaradılışın, yaşamın ve düzenin tıkanma noktaları ile yüz yüze getiriyor bizi. İki eser de aşkın, ihtirasın, iyiliğin, kötülüğün, kardeşliğin ve düşmanlığın amansız mücadelesini aktarıyor. Boynukara'nın daha önce Türkçesi yayınlanan eserleri, yayınevimiz tarafından yazarının ana diline, Kürtçeye çevrilerek yeniden yayınlandı. Arin ve Mem û Zîn adı ile yayınlanan Boynukara'nın oyunları Rahmetullah Karakaya ve Fehim Işık tarafından çevrildi.

EVRENSEL BASIM YAYIN

TARLABAŞI BULVARI KAMERHATIN MAH. ALHATUN SK. NO:25 BEYOĞLU/İSTANBUL

T: (+90) 212 255 25 46 (PBX) F: (+90) 212 255 25 87 W: www.evrenselbasim.com E: bilgi@evrenselbasim.com

Ya sabır! - Barış Avşar	2
'Bir demet Hakkâri' – 'Qevdek Culemêrg' - Özcan Yaman	5
Gulebûk – Gelincik- Werger: Tonguç Ok	8
Prof.Dr. Celilê Celil: Çima em zimanên din hîn dibin, em zaravayên xwe hîn nabin? Diğer dilleri öğreniyoruz da lehçelerimizi neden öğrenmiyoruz? Hevpeyvîn: İsmail Dindar	9
Ferhenga aborî ya tirkî-îngilizî-kurdî derket – İngilizce-Kürtçe ekonomi sözlüğü çıktı	13
Aç kapıyı dil geldim – Sezai Sarıoğlu	14
Feqiyê Teyran û Zanistî – Feqiyê Teyran ve Bilimsellik - Fehim Işık	18
Başbakan'ı kızdıran denklem – Rewşa ku hêrsa serokwezîr anî - Hüseyin Deniz	21
Bi beşdariyeke mezin li Amedê Komxebata Ziman û Perwerdehiyê pêk hat Dil ve Eğitim çalışmasından notlar - Samî Tan	25
Dosya: CHP ve Kürtler	27-44
Tarik Ziya Ekinci, Faik Bulut, Mesut Yeğen, Ahmet Yaşaroğlu	
Serpêhatiya êşeke 'piçûk' – 'Küçük' bir acının anısı - Bawer Rûken	45
Qır(1)x eyax – Şeyhmus Diken	46
Li Tirkiyeyê pirsgirêka YÎBO'yan – Türkiye'de YİBO sorunu – Adar Jiyan	48
Elif Ergezen: Vazgeçmeyin! – Devjêbernedin	51
Taybetmendî û Rêbazên Felsefeyê – Felsefenin yöntemi ve özellikleri - Ali Gurdili	55
Bir Kürt aşk masalı – Çîrokek evîni ya kurd - Vrtanes Papazyan	58
Oyunaltı – Binlistik – Cuma Boynukara	61
Zamansız çocukların kenti – Bajarê zarokên bêzeman - Gülsen Odabaşı	63
Ozkan Kuçuk: Ji sînemaya kurd wê tiştên baş derkevin – Kürt sinemasından iyi şeyler çıkacak	65
Son Mevsim; Şavaklar – Demsala Dawî. Şewaxan - Ali Rıza Kılınç - Ahmet Aküzüm	68
Dilsiz Dengbêj'in Dili– Zimanê Dengbêjê Bêziman– Şeyhmus Diken	70
Kitap – Pirtuk	71
Bulmaca – Xaçepirs	72
Karikatürler: Halil İncesu	
Helbest – Şiir: Kenanê Nado, Mario Beneditti, Atilla Barşer, Çetin Lodi	
Kapak: Eren Aktaş	

Tîroj

Sal: 8 Hejmar: 45 / Tirmeh - Gelawêj 2010 Yıl: 8 Sayı: 45 / Temmuz-Ağustos 2010

Kovara Du Mehî Çandeyî Hunerî İki Aylık Kültür ve Sanat Dergisi

Xwedî: Zekayî Doğan Sahibi: Zekayî Doğan

Berpîrsê Nivîseran: Bülent Ulus Yazışlıeri Müdürü: Bülent Ulus

Navnîşan (Adres) Tarlabası Bulvarı, Kamerhatun Mahallesi, Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul Telefon 0212 255 25 46 Faks 0212 255 25 87

Nûneriya Diyarbekir / Diyarbakır Temsilçiliği: İstasyon Caddesi Özlem Apt. No: 16 Kat: 2 D: 9 Yayın Türü: Yerel Süreli

web: www.tiroj.net • e-mail:tirojdersi@gmail.com, info@tiroj.net Çapxane / Baskı: Ezgi Matbaacılık Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme / Yenibosna-İSTANBUL

Tel: (0 212)452 23 02- 452 23 26 Abone Koşulları: 6 sayı: 25 TL., 12 sayı: 50 TL.

Posta Çeki Hesabı: Songül Özkan, 666 748/Sirkeci-İstanbul • Banka Hesabı: Songül Özkan, İş Bankası Kuledibi Şubesi 1078 0174908

(Fotoğraf: Mehmet Şakir Arslan)

YA SABIR!

BARIŞ AVŞAR

Günlük hayat içinde rastladığımızda çok doğal karşıladığımız bir sürü eşyanın kökenlerini bilebilsek epeyce eğlenceli olurdu gibi geliyor insana. Hani tekerleği ilk "bulan" adamın (ya da kim bilir kadının belki) bunu nasıl becerdiğini öğrenebilsek mesela... Ne yapmaya çalışıyordu da onu yapıverdi acaba? Yoksa gayet bilinçli, nereye varacağını bilerek uğraşan akıllı bir atamız mıydı söz konusu olan?

Ya da şu insan eliyle yakılan ilk ateşin öyküsünü...

Bunlar üstüne çokça tahmin yapılan örnekler aslında, edebiyatta, sinemada, karikatürde... O yüzden ateşi çıkaran ilk sopayı ya da çakmak taşını, bir yamaçtan aşağıya yuvarlanıp giden ilk tekerleği hayal ederken çok da zorlanmıyor zihnimiz. Olasılıklara ilişkin üç aşağı beş yukarı bir "ortak zihin havuzu" oluşturmuş öykücünün kalemi, sinemacının vizörü,

karikatüristin diviti...

Peki başka neleri düşünebiliriz acaba?

Mesela şu dama denilen oyunu ilk kim oynadı? Teoriler var elbette de ilk oynayan şahıslar kimlerdi? Sanıldan çok daha önce olmasın? Sümer tapınaklarında topladıkları ve toplayamadıkları vergilerin miktarını taşları kullanarak hesaplamaya çalışan iki rahip, canları sıkılınca biraz kafa dinlemek için mi oynadılar ilk partiyi "kutsal kasa" dairelerinden birinde?

Siyah taşları ve beyaz taşları buğday, arpa hesabı yapmak için değil de birbirlerini "yiyen" birer stratejik araç olarak kullanmak nasıl düştü acaba akıllarına? Can sıkıntısının çok yaratıcı sonuçlar doğurabileceğine daha sonra da çokça tanıklık ettik ya insanlık olarak... Bu da olmuş mudur, eh neden olmasın!

Yoksa çalışıp ürettikleri bütün ekini götürüp, o rahiplere teslim eden iki çulsuz köylünün evlerine dönüp de çocuklarının yüzüne bakamadıkları bir anda, biraz dertlerini unutabilmek, biraz efkâr dağıtmak istemeleriyle mi başladı acaba ilk dama partisi? Evin etrafında bol bulunan tek şeyle, taşla oynanan bir oyun! Yokluğun yaratıcılığına da tanıklık etti sık sık çünkü insan soyu...

Belki böyle oldu, belki olmadı. Belki Sümer de değil de gerçekten çok daha sonra ve genellikle söylendiği gibi Kürtlerin arasında oynandı ilk kez dama... Ya da belki Süryaniler ya da Asuriler ya da Araplar ya da Gürcüler oynamıştır ilk kez bu oyunu.

Ya da belki bir Kürt ve bir Gürcü birlikte! Bir Kürt ve bir Gürcü'nün yolu da her an her yerde kesişebilir sonuçta, şu küçük dünyada! Arap dünyasına yolculuk eden Gürcü bir tüccarın yolu bir gün bir Kürt dağına düşer...

Bir Kürt'le bir Gürcü'nün yolu nerede kesişir gerçekten? İlk kez nerede kesişti acaba? Belki de ilk damayı değil de, ilk tespihi bir Kürt'le bir Gürcü birlikte yaptı? Ortası delik taşları bir ipe dizip tek tek parmak ucuyla gezdiriverme oyununu ilk bulan iki arkadaş? Ya da biri tek başına yapmış, diğerine satmıştır? Belki de...

Gürcülere de dikkat etmek lazım!

Bir haber sonra...

Böyle bir haber de insanoğlunun ilklerinden biridir herhalde...

Bir sürü ilden valiler, askerler, istihbaratçılar oturup toplantı yapmışlar ve karar almışlar: Bu yıl Kürt işçiler fındık toplamak için Karadeniz'e gide-meyecekmiş! Çünkü birilerine yardım ve yataklık etme, dolayısıyla ortalığı karıştırma, hatta kan gölüne çevirme olasılıkları varmış.

Peki Karadenizli'nin "findukluk"larında yatan milyonlarca liralık fındığı kim toplayıp atacak kamıştan kocaman sepetlere? Dünyanın bu bölgesinde her milletten çulsuz köylüler yüzlerce yıldır bitmedi ki... İşte onların Gürcü milletinden olanları çağrılacakmış şimdi göreve. Kürtlerin sokulmadığı yerlere Gürcüler davet edildiği için bu kez bir Kürt'le bir Gürcü'nün karşılaşma olasılığı yokmuş! İnsanın "icat çıkarma" yetenekleri bitmez ki... Yararlı yararsız nicesini becerdi koca insanlık!

Sonuncusu "demokratik açılım" dı örneğin. Sonradan adını "milli mutabakat" olarak değiştiren bir bildikleri varmış demek ki. Binlerce Kürt işçinin, ki şu durumda işsiz, Karadeniz'e sokulmaması ile sonuçlanacak bir maceranın adı "açılım" olarak kaldı

gerçi yine de... Ancak fiiliyatta "mutabakat" egemen, hem de en "millisinden". Televizyonlarda savaş taneleri, "terör uzmanı", "strateji kralı" ve "taktik padişahı" kılığında bağırıyor:

- Köklerine kibrit suyu dökene kadarrrr!
- Sınırları üç-beş kilometre açıktan alacağız!
- İcabında Kandil'e de girmek lazım!

Ve karşılığında "Yurttan sesler mutabakat korusu"ndan onay: "Helal size helal!"

Nasıl olacak sonra?

Kürtlerin alınmadığı topraklara fındık toplamaya gele gide bir gün yerleşen bir grup Gürcü'nün ileride memleketi bölecek faaliyetlere girişmesini engellemek için de şimdiden bir "önlem paketi", olmadı "olağanüstü tedbirler paketi", daha da olmadı "vurun kırın yakın yakın paketi" hazırlanıp süper kozmik kasalarda korunmalı o zaman! O da millet bu da millet, birini yok ederken ötekini besleyip büyütmeylim!

"Parada mı anlaşılmadınız?"

Kürt yazar Şeyhmus Diken 20 Haziran'da Birgün'de yayınlanan yazısında devletin böyle bir karar almasına değil de Karadeniz'deki sivil inisiyatiflerin, örgütlerin, siyasetçilerin ses çıkarmamasına, böyle bir karara karşı çıkmamasına şaşırıldığını, kızdığını belirtmiş. Kendi Karadenizli arkadaşlarına bile sitem ederek, böyle bir kararın alınmasını içine sindirenleri anlayamadığını ve anlayamayacağını söylemiş. İyi de söylemiş. Ama işte silahların seslerinin yükseldiği tek bir an bile yetiyor aylardır çoğu kez fazlaca iyimserlikle beslenen "yumuşama" havasını yok etmeye! Ve pankartlar asılıveriyor her yerde:

"AK dediniz kararttınız

Açılım dediniz anaları ağılattınız!"

İmza malum, üç hilalli... "Cephede" fotoğraf çektiren iktidar kesmiyor onları, kendileri bu pankartlar sayesinde iktidar olurlarsa, daha çok ananın ağlamaması için "karşı taraf"ın tümünü analarıyla birlikte ortadan kaldıracaklar herhalde!

Gazetesinde askerlerinin göğüs göğüse çarpışarak kahramanca öldüğünü okuyup, televizyonda annele-rin ağladığı cenaze törenlerini izleyip, sokakta böyle-si pankartları okuyarak dolaşan ortalama bir Türk'e; ortalama ama gerçekten: Bugün işçi yarın işsiz, bugün ekmecli yarın aç, bugün kadrolu yarın sözleşmeli, bugün sağlıklı yarın yatalak, bugün okulda yarın sokakta, ince uzun bir ip-te hep tek ayak üzerinde durmaya çalışan bir Türk'e: Diken'in sözünü ettiği "sivil" olmayı, samimi ve hakkaniyetli olmayı, sakın ve mantıklı olmayı anlatılabilmek giderek güçleşiyor.

Karadeniz'e gitmeleri yasaklanan Kürtlere bunun

niye böyle olduğunu anlatamayacağınız gibi!

Peki o fındıkları toplamaya gelecek olan Gürcü'ye ne anlatılacak?

- Daha önce bu işi yapan Kürtlerle artık pek anlaşmıyoruz, onun için sizi getirdik...

- Niye çok mu para istediler?

- Yok, biz birbirimizi öldürüyoruz da, o yüzden...

Savaş oyununun son sürümü!

Bugün televizyonda OHAL uygulamalarının geri gelmesini savunan otuzlu yaşlarındaki akademisyen, Kürde OHAL ilk kez uygulanmaya başladığında on yaşında ya vardı ya yoktu! Demek ki sadece, eğitimsizlikle ilgili değil cahil olmak... Gerçeklere sırt çevirebilmenize izin veriyorsa yüreğiniz, siz en büyük cahilsiniz!

İşte şimdi, memlekete yapılabilecek en büyük ihanetin ürünü, inkârla kurgulanıp cehaletin her türlüyle beslenen savaş oyununun son sürümü piyasada! Irak ve Afganistan laboratuvarlarında hazırlanıp, Gazze'yle aynı anda vizyona çıkan her sahnesinde aklın ve vicdanın arka arkaya, çok değişik şekillerde öldürüldüğü, psikolojik harbin bütün incelikleriyle yer

aldığı, aksiyonda son noktaya ulaşan bir oyun bu! En uzakta duranı, en görmezden geleni, en karışmayı bile, belki de en çok onları, nefretle sarıp sarmalayan bir güce sahip. Üstelik Hollywood yapımı değil, yüzde yüz yerli, buralarda bir yerlerde üretiliyor. Hemen yakında: Şehrinizin biricik parkında, gecekondu mahallenizin dar sokağında, parlamentonuzun içinde, dağlarınızın başında, kapınızın hemen dışında... Yok yok hemen içinde!

30 yıldır son Kürt isyanına tanıklık ediyor bu toprak.

Bu toprağın nasırlı elleri, yorgun gözleri, çatlak dudakları...

Anadolu, köşesinde tespih çekerek izliyor şu bitmeyen dama partisini bir kez daha. Dama taşlarının nasıl birbirlerini yediklerini ve yemeye doyamadıklarını!

Anadolu...

İlk tespihin, ilk damanın taşla nasıl yapıldığını izleyen, bilen bir tek o var aramızda.

Ve şimdi "Ya sabır" çekerek, ilk kez taştan bir kalbin yapılışını izliyor! ✨

'BİR DEMET HAKKÂRİ'

ÖZCAN YAMAN

"Bir Demet Hakkâri" ismiyle, 01-07 Haziran tarihlerinde İstanbul'un Harbiye'sinde, CRR salonunda açılan sergi. Hakkâri'de haftada iki gün çıkan ve internet üzerinden yayın yapan *Yüksekova Haber* gazetesinin çalışanlarının açtığı bir sergi.

Hızla geldi açıldı ve başka yerlerde konaklamak üzere gitti...

Ülkenin batısına göre en uzağında olan Hakkâri'nin kültürel, sosyo-ekonomik ve coğrafik yapısını gündeme taşıma misyonunu üstlenmiş. Bugüne kadar medyada olaylarla gündem oluşuna karşılık, eşsiz doğası, kültürü, insanı ve yaşamıyla, başka açıdan bir Hakkâri'yi anlatmak amaçlanmış.

Hakkâri'ye ilişkin...

Lalesi ters, ovası yüksekte, bütün halaylar sağa akarken orada sola doğru akan... Özetle, orada "genel doğru" zannedilenlere göre terstir, kendine özgüdür yaşam. Dağların kentidir orası. Hakkâri'dir adı.

Bütün resmî istatistiklerde en sonucudur. Gelir

dağılımından en az payı alır. Gelişmişlik düzeyi en düşüktür. Yoksulluk ve yoksunluğu ile anılır. "Terör"le özdeşleştirilmiş bir kent olarak, bilinçaltında önyargılarla yer edinmiş bir kent, Hakkâri. Yüksekova, Şemdinli, Çukurca; bilmesek de, gitmesek de "terör ve anarşinin beşikleri" olarak bilinçlere işlenmiştir.

Ülkede, belki de en nadir otantikliğe sahip kenttir. Dünyadaki en nadir doğal güzelliklere, ekolojik özelliklere, kış sporlarına uygun, rafting'de bulunmaz olanaklara sahip bir kent Hakkâri. Kayak sporlarında aldığı başarılar doğasının sunduğu olanaklarla açıklanabilir ancak. Hakkâri bu yönleri saklanarak tanrı vergisi bir yoksulluk ve kader içeriğiyle bilinçlere kazınır.

Serginin basın bülteninde şöyle tanımlanıyor Hakkâri:

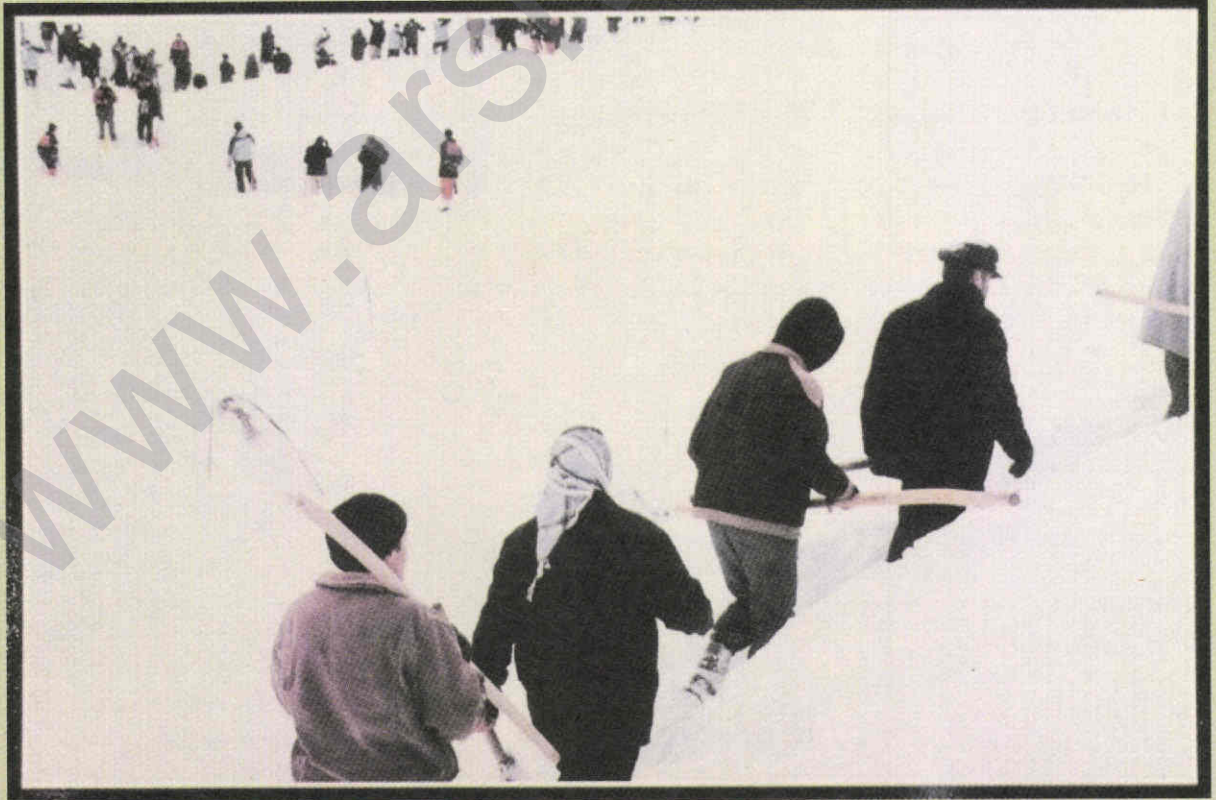
"...Uzaklık, dağlar, uçurumlar, kar, tipi, boran, sel, kavgâ, asilik, direnme, sürgün, kaçak ve ölüm... Direnme, evet belki de Hakkâri'yi en iyi anlatacak kelime direnmedir. O zaman şöyle demek gerekir; Hakkâri direncin son kalesidir. Bu, aynı zamanda bir gelenektir de. Hep mücadele etti kendisinin ve ülkesinin geliş-

kileri ile... Büyük İskender'den, Moğol ordularına esarete hep direnmiştir. Yakına karşı uzak, sıradana karşı özgün, kolayca karşı zor, alçağa karşı yüksek, esarete karşı özgür... Dahası Zap'ta paramparça cesettir. Hakkâri, Govand dağında efsane, Cilo'da buzul, Berçelan'da yayla, Sat dağında

krater gölü, Spirez'de ters lale, Nehri'de fatiha, Sumbül'de nergiz, Yüksekova ovasında mağrur bir şahin, Çukurca'da tarih, Şemdinli'de bal ve altın sarısı tütün... 7000 yıllık tarih öncesi mağara resimlerinden akan medeniyettir. Ehmede Xani'nin kalemindeki felsefedir."

Sergiye ilişkin...

CRR'nin girişinde o koyu ahşap kaplamalı ve iç kartı atmosferinde, asılı fotoğrafları izledim. Sergiyi açan arkadaşlarla sohbet ettim. Büyük bir heyecan ve coşku ile hazırlamışlardı. Fotoğrafların baskıları oldukça yetersizdi. Hakkâri'de yaşayan ve çalışanlar olarak çektikleri fotoğrafları paylaşıyorlardı. Yaşadıkları, haber yaptıkları, doğa fotoğrafları ve insanları, duygular katılarak yansıtılıyordu. O yüzden başarılı ve sıcaktılar. İsmarlama, yüksek estetik katacağım, sanat yapacağım kaygılarından uzaktılar. Ama bu, sunumun/serginin biçimsel gerekliliğini tabii ki ortadan kaldırmıyor.

Kendilerini muhabir, gazeteci olarak anlatıyorlardı. Kısaca belgesel bir fotoğraf sergisi. Ama sergi açmak da kolay değildir. Fotoğraflar ne kadar iyi olursa olsun sergileme önem taşır. Baskılar önem taşır. Ama edinilen deneyim ve tecrübe eksik olunan alanda daha başarılı olmayı getirir.

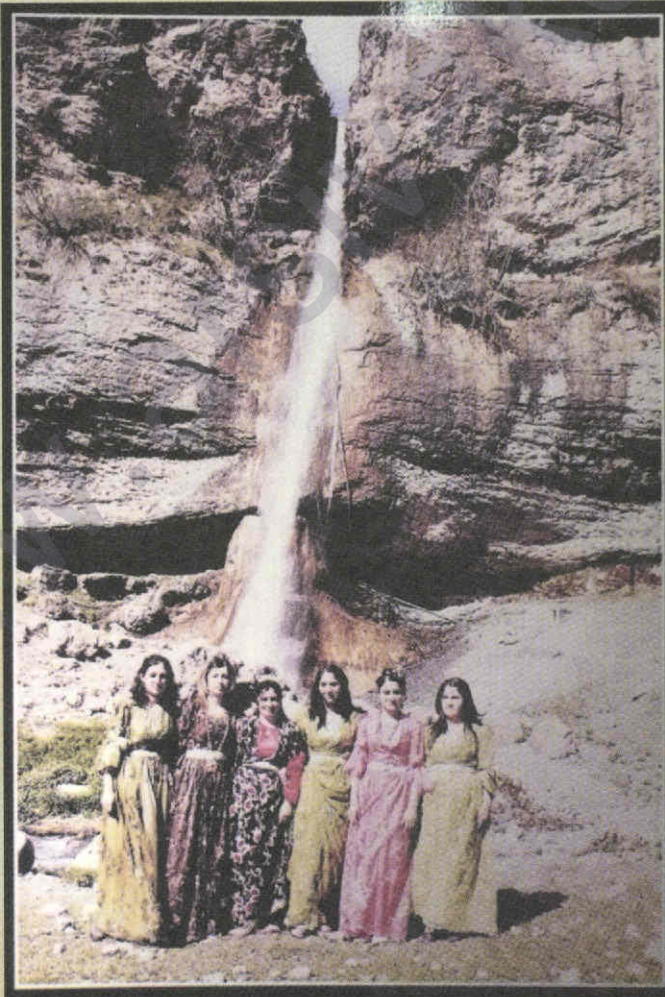
Genellikle, fotoğrafçılar duygusal ilişki kurdukları fotoğrafları seçmekte zorlanırlar. Her eyleşlerinde hep bir eksik bırakmanın kuşkusunu yaşarlar. Bu kolektif sergide de bu sorunlar yaşanmış. Arkadaşlar dünü, bugünü ve yarına olan göndermeyi hedeflemiş ama ortaya bence biraz da karmaşa çıkmış.

Özellikle bilinçaltında oluşturulan "terör ve yoksulluk" algılamasının önüne geçme gayreti ile siyasi-belgesel fotoğrafların olmaması eksiklik olarak gözüme çarptı; sergi, doğal ve yöresel güzellikler sunan -"aslında bizim böyle güzelliklerimiz de var"- söyleminde tıkanmış gibi. Ancak sergi, metnini iyice okuyan ve az çok siyasal olayları bilen, yorumlayan izleyicilere hitap eden bir sergiye dönüşmüş. Halbuki sıradan ve (kendilerinin de altını çizdikleri bilinçaltın-

daki yönlendirmeyi) kırmak istedikleri insanlara hitap edecek tasarımların yapılması gerekiyordu. Mekânın bir köşesinde izleyiciye fotoğrafla olmasa da gazete kupürlerinde Hakkâri'nin anlatılış biçimi verilebilirdi. Kolu kırılan çocuk, tanklar, tüfekler, ölüm ve direnişler. TMY kurbanı çocukların sunuluş biçimleri vb... Hatta kısa bir sinevizyon ile size gösterilen Hakkâri diye bir sunum etkili olurdu.

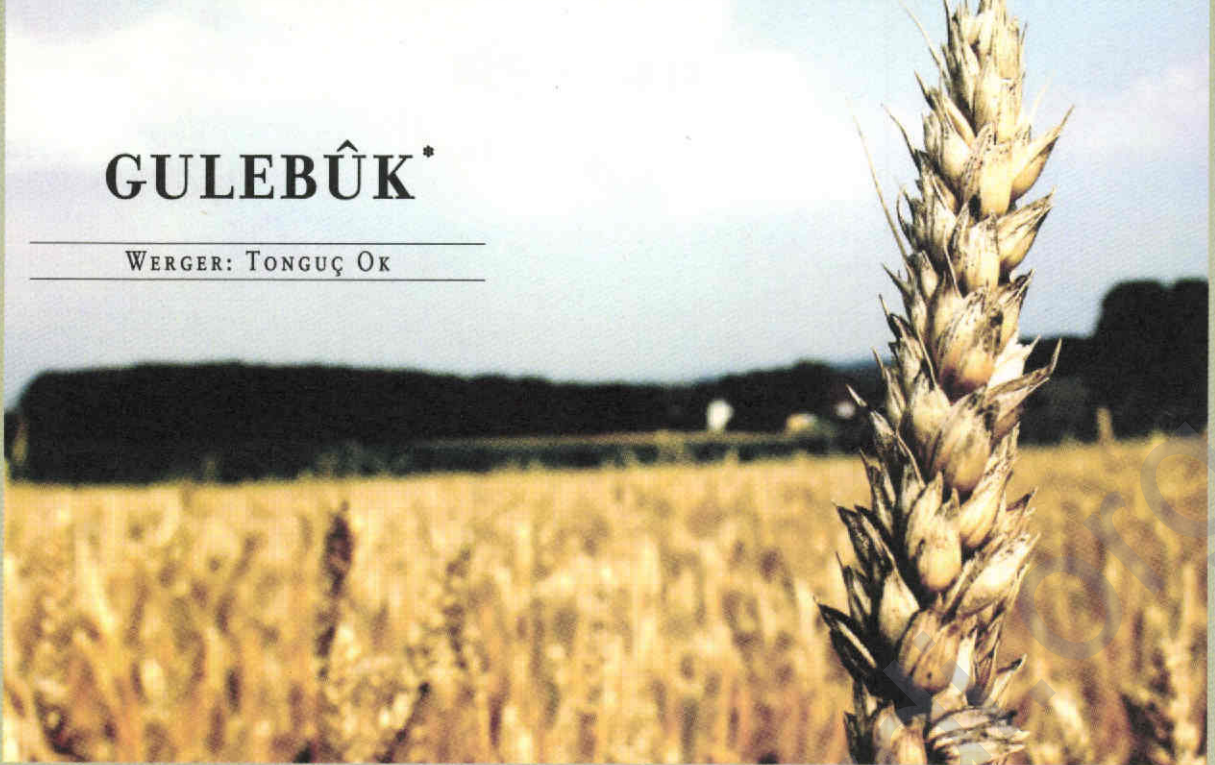
Bir de koca kartvizit gibi kâğıtlarla fotoğraf ismi veya fotoğrafçı ismi yazılarak fotoğrafların altlarına, yanlarına konması dikkati dağıtabiliyor. Bu tür sergilerde dahası belgesel fotoğraflarda yer, tarih, olay ve fotoğrafçının kim olduğu gibi dipnotlar önemlidir. Bazen fotoğraflara isim de verilir, ama ben fotoğrafa isim verilmesini benimsemiyorum, izleyen kendi isimlendirmelidir diye düşünüyorum. Bu bilgilendirme notları fotoğrafın algılanmasını dağıtmamalı. Bir eksiklik olarak basın bülteni ve görsellerinin hazırlanıp cd ile verilmesi iyi olurdu.

Kısaca elde malzeme çok, fakat görsel iletişim ve anlatım sorunlarını giderecek, projenin gerçekleştirilmesinde uzmanlardan yardım alınması isabetli olacakmış gibi. Umarım bu kısa ve dostça eleştirilerim daha sözüne uygun bir sergi olmasına katkı olarak yorumlanır. Başta, benim gibi Hakkâri'yi hiç görmemiş ve merak edenler için, güzel umut vaat eden bir sergiye verilen emek değer taşıyor. Güzel duygularla sergiden ayrılırken, başta Yüksekova haber gazetesinin mütevazı çabalarını takdir ederken, emek ve fotoğraflarıyla katkılarını koyan Enver Özkahraman, Necip Çapraz, Erkan Çapraz, Emin Sarı, Mahir Yıldız, Yakup Bay, Ömer Oğuz, Turgut Sarı, Zeki Dara ve Murat Adıyaman'a gazeteci, muhabir ama fotoğrafçı olarak bu serginin gerçekleşmesini sağladıkları için teşekkürler. ✨

GULEBÛK*

WERGER: TONGUÇ OK

Silmên genim xuşexuş dikir û xuşîniya wan tirs dikir zikê gulebûkên ku li zeviyê pijilî bûn, dizaniyan, pir nemabû ku gundî bên zeviyê. Digel debiran ew jî dê bêne dirûn.

Gulebûkan dipûkand:

– Em naxwazin bêne dirûn. Em ne genim in. Em gulebûk in. Tovên me li dewsa qerqer û zûran li zeviyê ketibin, sûc û guneha çi ye?

Ew dinaliyan:

– Aax, ax... Bayekî xurt ranabe ku tavên me li derveyî zeviyê bireşîne. Qet nebe, gulebûkên li pey me di nav aramî û ewlehiyê de bijîn. Kurmorîno, lo kurmorîno! Çi dibe tovên me bibin derveyî zeviyê.

Kurmorî pir mijûl bûn. Wan diviya teneyên genim bibirana hêlîna xwe.

– Mêşo, mêşo! Ma tu nikarî ji kerema xwe re tovên me bibî derveyî zeviyê?

Mêş jî gulebûkan qet hez nakin. Çi çax ew nêzîkî gulebûkan bibin jî ber bêhna wan gêj dibin û ditevizîn. Ma dem dema tevîzîne bû? Diviya ew li kulîlkan bigerana û hinguv çekirana.

Nexwe gulebûk çi bikin?

– Sisirko, lo sisirko! Qet nebe tu tovên me bibe derve. Yên li pey me neyê dirûn. Bila ew di nav aramî û ewlehiyê de bijîn.

Ne kar û barê sisirkê hebû, ne jî serê wî jî ber bêhna gulebûkan geş dibû. Ji sibê heta evarê wî li kemanê dixist. Ew li quncêkî tenyayê zeviyê rûdinişt û wî newayên ku jî bavê xwe yê kemanjen an jî ji giyayan, ji bilbilan, ji kulîlkan bihisti bûn distrandin.

Sisirki dilê gulebûkan nekişand: got:

– Baş e, ez ê bibim.

Gulebûk pê dilşad bûn. Wan pelên xwe vekirin û tovên xwe dan sisirkê. Sisirkî, di zeviyê de çiqas gulebûk hebin, tovên hemû wan berhev kirin û xistin qalikên gûzan. Berî ku debir bêne dirûn wî ew Qalik bar kirin piştî xwe û ew ket ser rê, ber bi zûran ve meşiya.

Dema ku ew di ber aşê re derbas dibû, wî hogirê xwe yê kal aşvan bi bir anî. Ket hundir, li der û dara xwe nihêrt. Hogirê wî yê kal jî ber bêşixuli xew da diçû. Genim tune bû ku bihêrîne. Sisirkî hema kemana xwe xist piştî xwe, çû li ser perwazê paceyê ardbûyî rûnişt û dest bi strandina newayên ku wî jî bavê xwe yê kemanjen, ji giyayan, ji bilbil û kulîlkan bihisti bûn kir. Dema ku wî distrand aşvanê kal jî di xewna xwe de silmên ghiştî, gulebûkên sor û bixurî ditin; axîna gulebûkan, ketina teneyên genim, teptepeyên kurmorîyan û vîzevizên mêşan bihistin.

Dema ku ziraqê tovê avêt aşvanê kal jî xewê şiyar bû û bazda gund. Bang li gundiyan kir:

– Silm ghiştine. Dem dema dirûnê ye!

Paşê, ji bo ku yên ku newayan xistin dilê wî bi çavên xwe bibîne bi daskêşan re çû zeviyê. Silmên ghiştî giran bûbûn û hêdî dihejîyan. Wî kurmorîyên ku teneyên genim didizîn ditin, teptepeyên gavên wan bihistin. Li mêşên ku jî kulîlkan hingiv kom dikin temaşe kir. Guh da vîzevîza wan. Piştî çav bi gulebûkên sor û bixurî ket.

Ew ne dinaliyan, û ne jî dipûkandin. Wan stû jî dasan re xwar nedikirin. Aşvanê kal pê şaş û matmayî ma. Gulebûk bêyî ku bilerizîn, bi ser bilindî û bi besimînî dimirin.

Wê gavê, sisirkî tovên wan ber bi zûran dibirin... ☀

*Çavkanî: Ji Antolojiya Wêjeya Ermen a ku Pars Tuğlacı amade kiriye.

Prof.Dr. Celîlê Celîl:

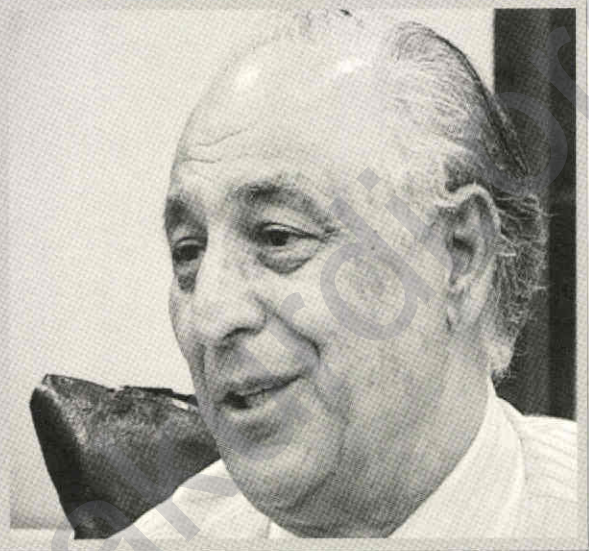
Çima em zimanên din hîn dibin, em zaravayên xwe hîn nabin?

HEVPEYVÎN: ÎSMAÎL DÎNDAR

Prof.Dr. Celîlê Celîl heta niha li ser çand û folklorê kurdî gelek xebat kirine û gelek pirtûk weşandine.

Ji sala 1964'an heta sala 1993'an min li Yêrêvanê li Enstîtuya Rojhilatnasiyê, Beşa Kurdzaniyê de kar kiriye, ji sala 1994'an ve, li dora 14 salan kar û xebata xwe ya kurdzaniyê li Zanîngeha Wiyanayê û li Akadêmiya Zanistiyê (4 salan) berdewam kiriye.

Ew niha li Wiyanayê Serokê Enstîtuya Kurdzanî ye. Me bi Celîl re hevpeyvîneke kir.

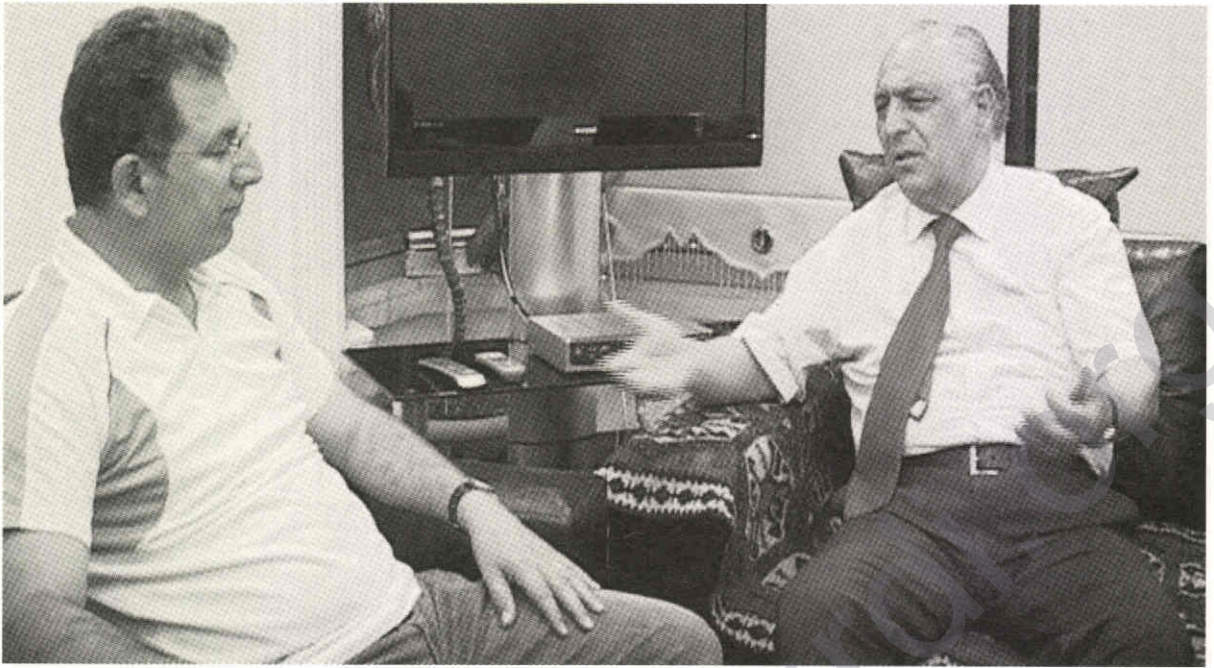
Ev pêncî sal in ku hûn xebat û lêkolînên li ser kelepora kurdan dikin. Hûn rastî çî zor û zehmetî û astengiyan hatine?

Belê. Pirsra te balkêş e. Gelê kurd ji roja rojda gelekî azadixwaz bûne. Tu cara qebûl nekiriye nîrên biyanî li ser xwe. Serhildana du sed salî pêvajoya nû ye. Pirsra kurdan bi faktorên navxweyî û derveyî ve girêdayî ye. Ê navxweyî pêkhatina rewşa sosyal û aborî ye. Ji sed saliyên navîn gelek tişt derbasî sed salên dawî bûn. Ev kultur û psikolojiya eşîretê bû. Ev bandora xwe li ser civakê hiştine. Mîritî, axatî, begîtî bandor li ser jiyana welatekî û pêşveçûna civakê hiştine. Gelo çima serhildan bi ser neketin ev bi faktorên derveyî ve girêdayî ne. Dagirkeran her tim xwestine ku şerê navxweyî bidome. Birayekî dikirin ser hûm bi yê din re şer dikirin. Bav û kur bi hev re di nav şerekî de bûn. Mezinên kurdan pir jin diannin. Ev tiştê balkêş e. Pir zarok ji wan re çêdibûn. Her dayikê dixwest kurê wê cihê bav bigre. Ji ber vê jî çavnebariya li nav jinan hînî zarokên xwe jî dikirin. Ev jî bandoreke neyînî kiriye. Heta niha dîroknasên me li ser vê sosyopsikolojiyê nesekînine.

Di xebatên xwe yê li ser folklorî, çand, edebiyat û zimanê kurdî de, hûn rastî astengiyan dihatin, hûn di van xebatan de gihîştin armanca xwe?

Astengiyên mezin di kurdolojiyê de rewşa odiktîv e. Ku gelê kurd bi zimanê xwe çavkanî nehiştine, nenivîsîne. Gelên din di sedsala nozdeh û bistî de xwediyê rojname o kovaran bûn. Pirtûk li ser zimanê xwe, dîrok û civaka xwe dinivîsandin. Ê me ji bilî helbestê beje tiştê nebû. Rojname, destnivîs tune bû. Me li ser xwe tiştê nenivîsandiye. Tîştê ku hatine nivîsandin, gelên din yan jî rêwiyên mîsyoner, diplomat û leşkerên biyanî li ser me nivîsandine. Ew jî, tiştê ji bo wan lazim e, balkêş e, bi wî çavî lê nêrîne û nivîsîne. Hin jê heja ne. Kesê ku bixwaze lêkolînê bike divê hemû çavkaniyan berhev bike. Çavkanî jî ziman e. Ji her zimanî tiştêkî tu bibinî, bighîni hev, berhev bikî tu werî ser rastiyê hê nû dîrokê binivîsî. Ev astengiyê mezin bû. Astengiyên subjektîf jî hebûn. Ku derdorên ku me lêkolîn dikin, bi taybetî li Ermenistanê, zanîna dîroka kurdan kêmbû. Gava dîroka neteweyî tê nivîsandin, her tim dîwarin li hember me radibin. Nirxên olî, eşîrî, paşmayîna nav kurdan. Divê lêkolîn ji pir hêlî ve bê kirin.

Hûn di pergala Sovyetê de mezin bûn. Dibistanên seretayî û ya navîn we li Ermenistanê xwend. Li Ermenistanê, li Gurcistanê û li dewletên Kafkasan jî kurd hene. Gelo di van dewletên ku kurd tê de dijîn de, hewldanek û helwesteke ku kurd asimîle bikin hebû?

Balkêş e, her sê dewletên Kafkasan; Ermenistan, Azerbeycan û Gurcistan, di siyaseta xwe de ne weki hev bûn. Li Ermenistanê gelek kesên ermen hebûn ku ji kesên kurd bêhtir çanda kurdan dizanîn, kurdî dizanîn, bi folklorê kurdî dizanîn. Kurd û ermen bi hev re jiya bûn. Ji bo kurdan hewldanek hebû. Lê piştê di rewşên siyasî de listik çêbûn. Bi taybetî berî Şerê Cihane yê Yekemîn bûyerên ku li ser ermeniyên qewimîne, piştê di sala 1918'an de ku Kazim Karabekir avêtiya ser Herêma Qersê, qetlek çêkir. Milet tev reviya. Piştê xelqê Qersê ermenî, kurdên êzîdî bi hezaran qurban dan. Ji van hindik kes xelas bûn û hatin Ermenistanê. Wê demê Ermenistan ne bihêz bû. Rus ji Ermenistanê vekîşiya bû. Gelek nakokî hebûn. Çarenûsa her du miletan giha hev. Li Ermenistanê gelek sêwî hebûn. Emerikî malên sêwîyan vekiribûn. Karker ermen bûn. Piştê ku Sovyet çêbû, ermanan sêwîxane vekirin. Di wan malên sêwîyan de, ligel ermenan, kurd û hin asûrî hebûn. Sêwîtî bûbû enternasyonal. Li Tibilîsê jî wisa bû. Li wir jî gelek sêwî hebûn. Li Azerbeycanê berî bi sed, belkî bi hezar salan, li çiyayên Azerbeycanê kurd hebûn. Di dîrokê de navê wê herêmê Kurdîstana Sor e. Kurd li vir dijîyan. Li ser zîmanê xwe bûne. Lê bê rixistin bûn. Hêza wan ku nîrxên xwe biparêzin tune bû. Li gelek çavkaniyan de xuya dike ku kurdên vir zîmanê xwe ji bir kirine. Piştê ku Sovyet ava bû, Bolşewîk hatin, soz dan ku hemû netewê wê weki hev bin. Hemû gelên piçûk hatin nas kirin. Alfabejên wan çêbûn. Dibistan vebûn. Kurdên Ermenistanê li gundan hebûn. Hin berî zîlmê hebûn hin piştî zîlmê hatibûn. Civaka kurdan a Ermenistanê jî van kurdan pêk dihat. Bingehên çandî vedikirin. Rewşenbîrên ermen jî

dihatîn dixebitîn. Pirtûkên kurdî dihatin wergerandin. Rojnameya Riya Teze hebû. Mamoste kêm bûn. Heta Şerê Cihane yê Duyemîn ev wisa bû. Li Azerbeycanê jî pirtûkên dersê çap bûn, dibistan vebûn, lê bandora siyaseta dewletên cîran xurt bû û asimilasyon pêk dianîn. Piştî wê demê bi taybetî ku Kurdîstana Sor jî hilweşiya em man weki pezê bêşivan. Piştî hêlweşîna Sovyetan pîrsgirêkên aborî dest pê kirin.

Sovyet jî gelek neteweyan pêk dihat. Lê dewleta her gelî bi xweserî hebû. Li nav Sovyetê kurd jî hebûn. Ji bo kurdan mijareke beloq jî "Kurdîstana Sor" e, di dîroka kurdan de. Bi wê ferasetê "Kurdîstana Sor" jî ava bû. Lê di demeke kurt de Kurdîstana Sor hate hilweşandin. Kurdîstana sor bi çi mebestê ava bû, çima di demeke kurt de hilweşiya?

Di salên 1923-24'an de feraseta ku her millet dewleta xwe ava bike hebû. Her çar nehiyên ku jî Laçîn, Kubatlı, Zengîler, (navê yekê min jî bîr kir). Ev herêmeke çiyayî ye. Her çar bi hev re girêdan. Li ser hîmê çand û nîrxên kurdan ava bû. Li ser hîmê zîman bi hev re girêdan 3-4 salan dom kir. Nav ne Kurdîstana Sor bû, lê wisan hate binavkirin. Lenîn jî di pirtûka xwe de navê Kurdistan bikar anî bû. Bi mebesta alîkariyê. Li wê demê birçîbûn hebû. Navê Kurdistan wisa ma. Ez bawer dikim ku bi navê Kurdistan Sor rojnameyek çap dibû, li paytextê derdiket. Paytext Laçîn bû. Ne republik (cumhuriyet-komar), ne otonomî bû. Weki wîlayetêke cografîk bû. Cografîyêke ku kurd bû. Di nav xwe de jixwe ne serbixwe bû. Ji bo çi dirêj dom nekir? Piştê bi herêmên azerîyan ve girêdan. Ji bo nebe mînakek jî bo welatên cî-

ran. Ji bo ku herêmek li ser hîmê zimên pêk neyê, zimanê kurd xurt nebe, bi helwestên siyasî hilweşandin. Ev ne biryara Sovyetê bû, biryara Azerbaycanê bû. Azerbaycan ji Moskowayê re pêşniyar dike. Dibê ji bo birêvebirêna karên aborî û her wiha tiştên din wisan çêtir e. Moskowa ji qebl dike. Bi vî awayî hate hilweşandin.

Li Rojhilata Navîn, di van salên dawî de gelek guhertin çêbûn. Kirûyeke nû, di dîroka kurdan de, Rêvebiriya Herêma Kurdistanê ye. Bi gotineke din Kurdistan Federal. Kurdan yekem car, her çi qas otonom be jî, rêveberiyekê bi dest xistine. Gelo ev yek ji bo kurdan tê çi wateyê. Gelo ev mînak ji bo kurdên din jî dikare bibe wekî modelek?

Ketina Sedam, niv rastî ye. Kurdên Iraqê bi salan e di nav serhildanê de ne. Dem dem aştî jî çêdibû lê her tim şer hebû. Gelek caran Kurdistan şewitandin, wêran kirin. Gelek çavkanî, kanî, bîr xitimandin. Lê tu carî mîlet neşikest. Kêm zêde her tim pêşmerge hebûn. Bi ketina Sedam re Kurdistan hinekî bêhna xwe veda. Lê hêzên ku ew der diparastin nedihîştin gel xwe bi rê ve bibe. Faktora ku Sedam ket, faktora ku Sedam wekî hov bê naskirin pîrsa kurdan bû. Îro Kurdistan ronahiya çavên me ye. Kurdên serkar, serwer û dilsoz piştî xwe rast dikin, hêviya xwe mezin dikin. Prensîbên demokrasîyê pêşwazî hemû pîrsgirêkên Iraqê dikin.

Pîrsgirêkeke din a mezin, pîrsgirêka zaravayên kurdî û alfabeên ku bikar tînin e. Bi ditîna we alfabe yan jî zimanekî yekgirtî, hevpar di çi şert û mercan û bi kîjan derfetan pêk tê. Tiştêkî wisan pêkan e?

Alfabe îro bûne didu. Erebi û latîni. Kirilî nema ye. Ev yek bi pîrsa siyasî ve girêdayî ye. Ne pîrsgirêkeke mezin e. Gava kurd bi çanda xwe ve, bi pêwendîya xwe ve bigihin hev, bi her tiştê xwe bigihin hev, biryardan hêsan e. Pîrsa zaravê pîrseke dîroki ye. Jiyandariya zarava neqşeke dewlemendiya Kurdistanê ye. Divê em zaravayên hev hîn bibin. Zimanê yekgirtî ya niha zû ye. Ji ber ku pîrsên siyasî û aborî yê mezin hene. Çima em zimanê din hîn dibin lê em zaravayê hev ku bîngeha wan yek e, hîn nabin? Ez ê ji jiyana xwe mînak bidim. Di sala 1959'an de ez çûm Lenîngîradê jî bo doktora xwe binivîsim. Di sala 1960'i de biraderên me kurdên ji Iraqê jî hatin doktora xwe binivîsin. Em li wir gihîştin hev. Ew soranî diaxivîn. Roja pêşî ku me bi hev re xeber da, min tu tişt fêhm nekîr. Biraderekî pîr hêja, Prof. Dr. Kawis Kaftan ku a niha wefat kiriye, ez û ew em di odeyekê de bûn. Piştî hefteyekê tu problem tune bû. Problema zimên tunebû. Ji ber ku hemû zarava zimanek in. Bila hinek cudatî hebe. Siberoj kurd xurt bibin, dikarin bir-

yarekê bidin probleman hal bikin. Tirkiye jî dikare biryarekê bide, dengên kurdî wekî W, X, Q, jî ku di hemû zimanên Asyaya Navîn de hene, têxe alfabeya xwe.

Kurd jî dikarin biryar bigrin, lê îro çi divê? Divê, ez gelek hêvî dikim, problema kurmançî, soranî, zazakî... bila kurmanç zazakî, zaza soranî, soran zazakî û kurmançî fêr bibin. Em guh bidin hev. Li Iraqê kurmanç soranî hin dibin. Kurdên ku diçin wê derê kar dikin, hîn dibin.

Soranî şaristaniyek dihevine. Derfetên soranî pîr bûn. Li ber kurmançiyê diwarên hesinî hebûn. Pîrsgirêkên hene subjektîf in. Divê hemû zarava bi pêş bibe. Gelek kes dibêjin zazakî ne kurdî ye. Ev listikek e. Gava yek li zirnê dixê û em jî rabin bilizin, a xirab ev e. Ev tişt heyî dewlemendiya kurdan e. Mozaik e. Kurdistan bi ziman û zaravayên xwe, bi olên xwe, bi cil û bergên xwe xweş e. Divê em baş nas bikin. Divê em vekin. Şanî cihanê bikin, bê çi dewlemendî li ser axa Kurdistanê heye. Em nebêjin tu ne, ez.

Mamoste, di van salên dawî de, bi geşbûna tevgera kurdan re, xebatên li ser zimên jî bi pêş ketin. Bi vê re wêjeya kurdî jî geş bû. Ku em ji vê pencereyê binêrin. Di edebiyata cihanê de, edebiyata kurdî li ku derê ye? Di çi astê de ye?

Pêşî em binêrin ku li welatê xwe pêşketina zimanê me li ku derê ye. Îro wêjeya kurdî, çi helbest, çi piyes, çi pexşan, çi şano, çi novel, çi roman, her tişt...ku em binêrin em gelekî li pêş çûne, bi pêş de diçin. Heta demekê helbest li pêş bû, pexşan kêm bû. Îro tiştêkî ecêb e. Romanên baş û gelek vekirî têne nivîsandin. Vebûna zimanê edebiyatê bi derketina computur û internetê erênî ye. Em van bikar binin. Lê ez hêvî dikim ku ne tenê li ser internetê û kovaran bimîne. Temenê van kêm e lê temenê pirtûkan dirêj e.

Hûn kurdekî êzîdî ne. Dema em li erdnigariya ku êzîdî lê hene binêrin gelekî belawe ne. Li Şengal, li Binxetê, li Bakur, li Kafkasan hene. Sedema vê belabûnê çi ye. Jixwe dibêjin ku Êzîdî heftê û heşt caran hatine çîrkirin. Tiştêke din, wekî yekî ku li ser zimên dixebite pîr bala min kişandiye. Kurdî zimanekî tawangbar e. Tawangbarî tehm û çêsa kurdî xweş dike. Lê ku em dinêrin hêmanên tewangê li gelek herêman têk çûye. Lê ji ber ku ez di nav êzîdiyan de mezin bûme, ez dizanim ku di devoka êzîdiyan de, qalib û hêmanên tewangê pîr zindî ye û devoka êzîdiyan devokeke xwerû kurdî ye. Sedema belawehebûnê û her wiha sedema xwerûya devokê çi ye. Êzîdî çawa xwe parastine?

Belabûna Êzîdiyan. Ma Êzîdî kî ne? Êzîdî kurdên xas

in. Kurdîtiya xas e ku hezar sal berê hebûye. Kurdîti li ser erdê Kurdisatnê bûye. Navê êzîdîtiyê berê weki 'Êzîdî' tune bûye. Ku tu li navên eşîrên kurdan binêri bi sedan navê eşîran hene. Dibe eşîrên misilmanan zêde, yê êzîdîyan kêmbin. Her kes li ser navê eşîra xwe maye. Ji sedema ola wan ji hev nezewicîne. Êzîdî gelek revî ne, çûne wî alî û vî alî, sedema ku bela bûne ji ber ola wî ne. Ji ber zilma li ser ola wî ne. Li ser dijberiya olî ye. Di sedsalên 12, 13'yan de li ser axa Kurdistanê sufîzm hebûye. Ne ku Îslam. Hinek li pey Şêx Adî çûne, hin bûne elewî, hin bûne Kakilî. Êzîdî Muawî ye. Misilman û ereb e. Ji êzîdîyan re gotine kafir, wan gotine em ne kafir in, em Ezdayî ne. Di êzîdîyan de pîr heye, di elewîyan dede heye. Elewî û Kakilî digihin hev. Têkiliya elewî û êzîdîyan heye. Koka wan îranî ye. Kurd ji îranî ne.

Êzîdî gazî Xwedê kirine bi zîmanê kurdî. Zîmanê xwe bi diyanetê parastine. Çanda xwe parastine. Zîman dewlemend maye. Ji tesîra zîmanê biyanî dûr mane. Di nav xwe de jiyane, xwe parastine. Îro em pê serbilind in.

Dê û bavê we li welêt hatine dinyayê. Paşê mişextî bûne. Hûn li Ermenistanê hatine dinyayê. Zarokatiya we di atmosferê çawa de derbas bû. Mişextîbûn, ji welêt dûrbûn bandoreke çawa li we kir. Gava dê û bavên we çîrok ji we re vedigotin, ev yek li ser hestê we çawa bandor dikir?

Peyva mişextî li vir ne rast e. Mişextîbûn, dê û bav, zar û zêç her tiştê xwe dibin û diçîne cihekî din, sirgûn dibin. Lê yê me qetliam bûye. Di mişextiyê de bi hezaran sêwî çênabin. Û du sed km bi wê de çûne. Ma Elengaz û Qers ji hev dûr in. Bavê min diçû ber Avarş, li sînor bû, digot, li pişt vî çiyayî gundê me ye.

Êzîdîyên Kafkasan ji Serhedê çûne?

Berê ji li Elengazê Êzîdî hebûn, ev cihî bûne, ne ku sirgûn bûn. Lê piranî yê ku mişextî bûn in.

A niha hûn li Zanîngeha Wîyanayê xebata xwe didomînin. Îro lêkolîn û xebatên li ser çand û zîmanê kurdî di çî rewşê de ne?

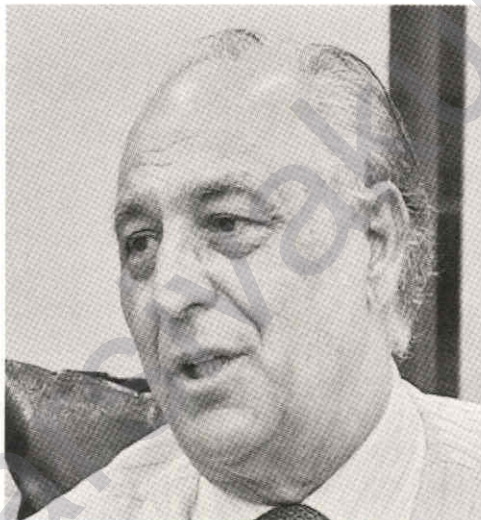
Li Sowyetê kurdolog pir hebûn. Ev programa dewletê bû, lêkolîn dikirin, meaş distandin. Îro kurdologî li Sowyetê ne xurt e. Pir kêmbûne. Li Lenîngradê sê

kes mane. Li Ermenistanê jî pir kêmbûne. Li Ewropayê bi zanistî belkî profesorek didu yê ku li ser kurdolojiyê dixebitin hene. Ew jî li welatan digerin, karê xwe bi zehmetî dikin. Kurdolog divê li ser axa Kurdistanê bixebite. Divê kesên ku xebatê bikin, ji dewletan alîkariyê bibînin. Divê kesên ku bi kurdolojiyê mijûl bibin morala wan baş be ku bikaribin bixebitin. Li cem me yek hebûn etnolog bû, keçîkek bû, jêhatî bû. Çû paşê di qadeke din de kar kir. Kurdologî mirov têr nake. Em bêjin turkologên ku li Ewropa dixebitin, dewleta wan piştevaniyê bi wan re dike, hesanî dixebitin.

Ez dixwazim pirseke taybet, wekî fantaziye ji we bikim.

Belê, fermo.

Em bêjin ku di siberojê de, li Zanîngeha Amedê, beşa zîman û çanda kurdî vebe. Û em bêjin, birêz mamoste Celîl, em dixwazin hûn werin li Amedê bibin maosteyê me, hûn li vê derê bixebitin. Dê bersiva çî be?

Divê pêşî ez vê yekê bêjim ku dê sedî sed bersiva min negatîf (neyînî) be. Çima? Ku erdnîgariyek seranser çol be, darek lê nebe, mirov dareke lê biçîne, wateya wê çî ye? Ku kurdî li dibistanan nebe, zarok, xelk kurdî hin nebin. Li cem tirkî, kurdî nebe çî wateya xebatê heye. Ku tenê lêkolîn be, mirov dikare li Îzmîrê jî, li Spanyayê jî lêkolîn bike. Di hin zanîngehan de, kurdî li cem zîmanê mirî yê

wekî akadî, sumerî tê bilêvkirin. Ev tê çî wateyê. Ma cihê zîmanê kurdî, nik zîmanên mirî ye. Divê kurdî li dibistanan hebe.

Ji bilî van tiştêkî hûn dixwazin bibêjin?

Tiştê ku ez fêhm dikim, kurd ji dil dibêjin biratî, aştî û demokrasi. Ez dizanim hin rewşenbîrên tirk jî vê dixwazin. Heta ku dewlet wekî sendoromekê, gelê kurd wekî dijmin dîtiye, divê vê yekê rake. Bila kurd li ser zîmanê xwe bijîn. Ji gelên Kafkasan re dibêje em bira ne, çima ji gelê kurd re, ku li ser axekê dijîn nabêje em bira ne. Her millet bi çanda xwe, bi zîman, bi stran û her tiştê xwe bijî. Em li stranên hev guhdarî bikin. Em bi hev re rabin govendekê. Wê çaxê problem namîne. Lê heke kurd dimîne wekî striyê çavan, wî çaxî çav her tim dê birin be û dê biêşe... ❀

Ferhenga aborî ya tirkî-îngilîzî-kurdî derket

Ziman bi qalibên xwe, bi peyvên xwe û bi bikaranîna wan a li nav civakê heye. Di nav ziman de yek ji tiştên ku divê miheqeq hebe ji ferheng bi xwe ye. Heta niha hin ferheng bi kurdî û zimanên din derketin. Niha jî yeka bi sê zimanan hatiye amadekirin derket pêşberî xwendevanên kurdî. Ferhenga tirkî-îngilîzî-kurdî ku ji Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Amedê derketiye ji aliyê Huseyîn Deniz ve hatiye amadekirin.

Deniz bi salan di rojnameyên kurdan de xebitiye û zêdetir jî li beşa aboriyê mêze kiriye, nûçeyên aboriyê amade kirine. Di van deman de pê hesiyaye ku divê ferhengeke aboriyê jî hebe.

Deniz li ser armanca amadekirina ferhengeke bi vî rengî wisa dibêje: "Gere em xwedî li zimanê xwe derkevin. Ji ber ku pêşveçûna ziman pêşveçûna civakê ye.

Pêşveçûna civakê girêdayî mirovan e, xebitandina ziman e. Berpirsiyar em in. Ev ferheng bi nêrîneke wisa hate amadekirin. Min xwest di rêya ziman de ew gavên zêrîn ku wekî ferhen û pirtûk derketine holê, ji wan re bibe alîkar. Ya din jî min xwest aliyê boriyê yê dewlemendiya zimanê kurdî bidim ber çavan. Ji ber vê armancê min dest pê kir."

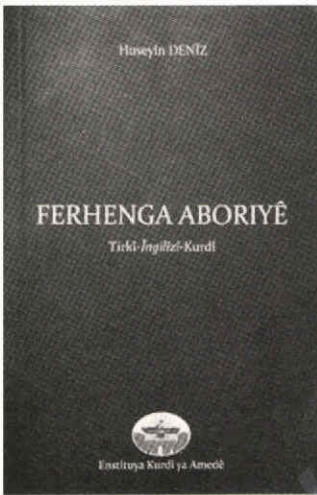
Deniz pêşî wekî ferhenga tirkî-kurdî fikiriye, dûre îngilîzî jî lê zêde kiriye û tişteke wisa amade kiriye.

Heta niha kurdan di nav xwe de bi kurdî dan û standina xwe kiriye. Bi kurdî bazara xwe pêk aniye. Her çiqas di salên borî de di bazarên de tirkî bûbe serdest jî hebûna literatura aboriyê bi zimanê kurdî tişteke girîng e. Peyvên aboriyê jî hem ji bo zimanê nivîskî hem jî devkî girîng in. Ev ferheng jî dike ku di vî warî de bibe gavek.

Di ferhenga 287 rûpelî de li dor 3-4 hezar pey hatine bi cih kirin. Ji naveroka ferhengê diyar e ku amadekarê ferhengê Huseyîn Deniz ji ferhengên ku di pêşekê de çavkaniya wan diyar kiriye ji wan gelek sûde wergirtiye. peyvên wan dane ser hev û yek bi yek jî tiştên xwe, tiştên wî bi xwe çêkirine, yan jî berhev kirine lê zêde kirine. ❀

Ji ferhengê hin peyv

- Bütçe Açığı: Spending deficit: Kêmatiya Bütçeyê
- Açık çek: Open check: Çeka Vala
- Ağır sanayi: Heavy industry: Pişesaziya giran
- Aile Ortaklığı: Family partnership: Hevpariya Malê
- Bilirkişi: Ekspertise: Pispor, karzan, mopizan, pèzan
- Bireysel değer: Individual value: Nîrxê takekesî, hejayîya kesîtî
- Canlı Emek: Living labour: Keda zindî, karê zindî, karê zindewar
- Cari: Current: Rewac, carî
- Cep harçlığı: Pocket money: Xercane, diravê hûr
- Çokyanlı değiştokuş: Multilateral clearing: Trampeya çendalî
- Dalgalı borçlar: Floating debt, Unfundebt, Fiksed charge: Deynên dema kin, deynên diravnekirî, Qerzên dudilî
- Döküm (Hesap benzeri): Document: Kitekit
- Egemen satıcı: Learding firm: Hevakara zal, Hevkarê serdest, Firmaya fermedan, hevkarê serber, hevkarê serwer
- Fatura: Invoice, Bill: Bername, Siyayî, Fatûre, Pirtalname, Firoşte
- Gider Makbuzu: Ekspence Voucher: Meqbûza lêçûnê
- Halk sigortası (Hayat sigortası): Prudential insurance: Bima gelêrî
- İç turizm: Domestic tourism: Geştê Hundirîn
- Kaçak mal: Contrabad: Malê qaçax, Pirtûyên qaçaxî
- Liste fiyatı: List price, Basek price: Bihaya listeyê
- Maaş farkı: Pay gay: Ferqa mehaneyê
- Normal kar: Normal profit: Kara asayî, Derameta asayî
- Oynak piyasa: Volatile market: Sêra livok, Piyaseya livok
- Para birimi: Currency, Cruncy unit: Yekeya pereyan, Pîvana diravan
- Riskli iş: Edvanture: Peyana Xeternak
- Sahte senet: Fictitious bill: Zirsenet, Senedê sexte
- Şartlı ciro: Conditional indossment: Cîroya bi şert û merc
- Tasarruf sahibi: Saver: Xwediyê sêxberiyê, sêxbêrvan
- Uzun dönem eğilimi: Secular trend: Meyla demdirêj
- Üretici sermaye: Producer's Capital: Sermayeya berhemdêr, sermayeya hilberîner
- Varlık vergisi: Wealth tax: Baca heyînê, Baca dewlemendiyê, baca semyanê

Aç kapıyı dil geldim

SEZAI SARIOĞLU

"Keşke dillerimizi devletlere öptürmeseydik"

Turgut Uyar'ın, "eyersizdir/ pañosuz bir Meksikalı gibi" dizeleriyle başlamak isterim. Nedense Meksika(h) hep ezberimi bozar. Aztekler... Mayalar... Zapata... (H)askumandante Marcos... Meksika'nın Tabasco eyaletinde yaşayan iki ihtiyarın "dil hikâyesi"nden söz etmek isterim. Zoque halkının dilini sadece iki ihtiyar konuşuyormuş... Gün gelmiş, kadim bir dili temsil edip yaşatan kadim arkadaş iki ihtiyarın küseceği tutmuş. İnatçı ihtiyarlar dillerini bağlayınca Zoque dili konuşulmaz olunca, dili kurtarmak için ihtiyarları barıştırmak şart olmuş. İhtiyarlar barışmazlarsa kadim bir dil daha yok olacak. Zoque dilinin yok olma tehlikesi dünyanın derdi olmuş. Monterrey şehrindeki Meksika Yerli Dilleri Enstitüsü Başkanı Fernando Nava'yı da dil telaşı almış... Nava, Meksika'da konuşulan 364 yerli dilinin son tahlilde, yirmisinin ise ilk tahlilde yok olma tehlikesinin altını çizmiş... "Dil söz konusu olunca elçiye zeval olmaz!" diyerek iki ihtiyar arasında dil elçisi olmuş. İki ihtiyarın küsme haklarından vazgeçip dillerini çözüp çözdüklerini, yeniden dilleniş dinlenmediklerini bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey, bir dilin ölmesinin dünyalarda yarattığı endişenin endişemiz olduğu...

İki ihtiyarın küserek dillerine kastetme hikâyesi uzakta ve sembolik gibi görünse de "dil ölümleri" üzerine düşünmemizi kolaylaştıracak kıymette. Dil ölümleri, dil hapisaneleri, söz mezbahaları dediğimizde çocukluğumuzda orta parmağımızı işaret parmağımızın üstüne koyup arkadaşımıza "küslü!" yaptığımız "oyundan" öteye dünya tarihsel bir sorunu dert etmiş oluyoruz. Parmaklarımızı ki-

litlediğimizde, dilimizi de kilitlediğimiz çocuk bilgisi kavimler için de geçerli. Egemen dil ile mazlum dil ilişkisi, kendi dillerinden ötekini dışarı barakarı bir politikanın, dil mağluplarını da içeriyor. Dil ve kültür teması yap(a)mayan kavimlerin dillerini taammüden kitlemeleri, birinin diğerlerini yok etmesi, gerçekte "galip!" görünenin yoksulluk ve yoksunluk mağlubiyetidir. Bir kavimler kapısı olan dünyada, bir dil başka dillerin dil kapısından geçmemeye yeminliyse dillerin özgürlüğünden söz edilemez. Dil hem tarihin hem coğrafyanın hem de içimizin deliliyse, dilimiz öldürülünce içimiz de, tarihimiz de anlam dünyamız da öldürülüyorsa, başkasının acılarına bakmak başkasının diline bakmayı içeriyorsa "dil hakkı"nın temel bir hak olduğu unutulmamalı.

Dil'in ateşi çıkabilir

"Yavaş değişen her şey yaşamla açıklanabilirse, hızlı değişen her şey ateşle açıklanabilir. Ateş, en ileri düzeyde canlı öğedir. Ateş, kişiye özgü duygular içerir ve evrenselidir. O yüregimizde yaşar. Gökyüzünde yaşar. Maddenin derinliklerinden yükselir ve kendini bir sevgi gibi sunar. Geri maddenin derinliklerine iner ve kendini gizler, sıkıştırılmış nefret ve öç gibi. Tüm olgular arasında birbirine zıt iki değeri, iyiliği ve kötülüğü, aynı açıklıkta taşıyabilen tek olgudur. Cennette ışık saçan cehennemde yakar. Ateş tatlıdır ve ateş işkencedir. (...) alevleri ile fazla yakından oynamak isteyenleri cezalandırır. Ateş, gönenc, ateş saygıdır. Korumucu ve müthiş bir tanrıdır, iyidir ve kötüdür. Kendisiyle çelişkiye düşebilir. Bu nedenle evrensel açıklamanın ilkelerinden biridir..." (Ateşin Tinçözümlemesi, Gaston Bachelard)

Dil meselesini, özgürlük ve eşitlikle bahsinde, iyilik ve kötülük olarak ateş ile ilişkilendirebiliriz. Anarşist yazar John

Zerzan kendine özgü gerekçelerle dillerin oluşmasının bir kötülük olduğunu söyler. Ona göre, dil de, zaman ve saat gibi icat edilmiş veya oluşmuş kötülüklerdendir. Zerzan'ın analizleri ve önermeleri bir yana, *dilin salt iyilik veya salt kötülük* olmadığı tarihsel tecrübelerle sabittir. Kapitalizm ve modernizmle birlikte dil, ilk ve son tahlilde, devletin, ulusun ve onları biçimlendiren üretim ilişkilerinin kötülüklerine kayıtlıdır. Bu bağlamda da dil, ateş gibi hem iyiliği hem de kötülüğü temsil eder. Devlete ve resmi tarihe eklenmiş dilin, mutlak kötülük, yanlışlık içerdiğini, tarih içinde iyilikten, doğrulardan nasibini almadığını söylemek zorlamadır. Ama bir dilin içindeki iyiliği temsil eden, onu koruyan ve kollayan sisteme ve diline itiraz eden, başka bir dünyanın mümkünlüğünü savunan egemen dilin içindeki muhalif dildir, dillerdir. ("**Yani Diyalektik/Yani Aleyhistan'da yeni bir lehçe**" Can Yücel)

Sözün burasında doğal dönemlerde özgürlük yanlısı olan yazarların kırılma dönemlerinde, egemen dile kayıtlı olduklarını anımsatmak gerekir. Zizek'in, "**Yazarların şimdiki günlerde önemli bir rol oynadığı ülkeler için üzülüyorum. Sırbistan'ı ele alın; oradaki milliyetçi çılgınlık bizzat yazarlar tarafından üretilmiştir**" cümlesi, milliyetçilik-ırkçılık değirmenine, dil ve söz taşıyan yazarları getiriyor akla.

Dil üzerine önemli çalışmalarıyla bilinen Jacques Ellul, "**İnsanlığı kurtarma isteği duyan herkes günümüzde, öncelikle sözü kurtarmalıdır**" derken haklıdır. Bu cümle, "söz"ü de içeren "**dili, dilleri kurtarmayı**" içerir. Kapitalizmin bir dil krizi de olduğu, iyilikle-kötülük, zalimle-mağdur arasında dil mücadelelerinin sürdüğü gerçeği, bizi alternatif dilin kapısına taşır. Bu bağlamda sözün çoğalarak sözden düştüğü, "**sözün sözde kalarak**" sözde söze dönüştüğü bir dünyada dilin ve sözün gücüne inanarak yeniden dilbaşı, sözbaşı yapmak gerekir. İktidarların alternatif dile ve onun bağlamı muhalif söze düşmanlıkları, devrimci dilin sistemin kalbine yönelmesi, "**rezaletin kalbini**" işaret etmesidir.

Dilin, dillerin devletlerden uzun sürdüğünü, git, git bitmeyen kıymeti ve müjdeyi içerdiğini söylemek, dili kutsallaştırmanın, hayatı dile hapsetmenin teorisini yapmak değil. Derdim, egemen dilin, pop tarih üzerinden milliyetçi-ırkçı bir söylemle her şeye sızdığı bir dönemde, muhalif dilin, kendini bir türlü ateşleyememesinin sıkıntısıdır. Tek dilin meşruluğu üzerine kurulu devletlerin baskısı altındaki dillerin, konuşma dilinden yazı diline kavuşmasına yapacağım vurgu dil kutsaması değildir. Özgünlüklerine karşın dil de tarihsel bir oluşumdur, hayat ve gerçeklik dil'e indirgenemez. Dillerin masum olduğundan da söz edilemez. So-

nuç olarak sınıflı, devletli toplumlarda diller, egemenlerin iktidarlarına yardım yataklık yapar. Resmî dile karşı muhalif dil o dilin içinde alternatif dildir. Bu, bacıyan-ı Rum Gülten Akin'ın "**Aynı dille konuşuyoruz/Ama aynı dili konuşmuyoruz**" dizelerine yüklediği derttir.

Son yıllarda ilgiyle okuduğum Şükrü Argın'dan yaptığım cümle üzerine düşünmeye değer: "**Radikal, yaşanan hayatı değiştirme, değiştirebilme tutkusuyla yaşar. Hayatın dilini konuşmaz; tam tersine, konuştuğu dili hayata kavuşturmaya çalışır. Onu radikal kılan da budur zaten! Bu nedenle o, gücün diline karşı, dilin gücüne inanır ve güvenir. Başka seçeneği de yoktur zaten! Ancak, elbette kör bir inanç değildir bu; olmamalıdır da. Radikal, bütün yurtlar gibi dilin de tekin bir yer olmadığını bilir. Hiçbir yurt, sadece orayı yurt edinenlerin değildir çünkü. Kuşkusuz, dil de böyledir. Bu nedenle radikal, dil hakkında, ilk bakışta birbiriyle çelişmiş gibi görünen şu iki saptamaya da birlikte ve üstelik aynı anda inanır: Bir: "Dil, polisten veya sansürden çok daha fazla korkulması gereken bir sosyal kontrol aracıdır; çünkü o, içselleştirilen bir şeydir. O, bilinç dışında veya altında demirleyen, tepkide bulunamayacağımız bir yaşta oraya yerleşmiş bulunan bir kontrol unsurudur." (Jacques Ellul) Ve iki: "Yalnızca söz devrimcidir ve yalnızca dil bizi insani umudun gerçekleşmesine götürebilir. (Jacques Ellul)"**

Öldürme biçimleri ve dil ölümleri

İnsanlık tarihi, öldürme biçimlerinin de tarihidir. "**Modern toplumlarda!**" sözü bile edilemeyecek "**Dil kesme**", "**ağza taş doldurarak dili işlevsiz kılma**" gibi "**özgün cezalandırmaların**" günümüzde yürürlükte olmadığı da söylenebilir. Bu cezaların hangilerinin dinlerden, hangilerinin toplumsal "**ihtiyaçlardan**" kaynaklandıkları bir yana, "**dil kesme!**" dahil pek çok cezanın Osmanlılara Moğollardan geçtiği iddialar arasındadır. Osmanlı'daki "**dil kesme**", "**ağza taş doldurma**" cezalarıyla "**dilini keserim**", "**dilini koparırım**", "**Diline toprak dolsun!**", gibi beddua cümleleri tarihten güncel dil politikalarını anımsatıyor. Modern(!) toplumlarda ve modern hukukta "**dil kesme**" cezasının olmadığı bilinir! Ne var ki, bunlar her "**düz bilgi**" gibi, bir yanıyla gerçekleri içerirken bir başka yanıyla gizler. Bana sorarsanız, dünyada, mecazen ve fiilen(!) dil kesme cezası yürürlüktedir. Binlerce dilden yüzlercesinin fiilen yok edildiği, yok olma sınırında olduğu bir dünyada "**dil kesme!**" cezasının kaldırıldığını kim söyleyebilir? Hal böyle olunca, yok olma riskindeki dilleri

korumaya alma önlemleri folklorik, turistik bir seyrin ve merak duygusunun ötesinde, dillere karşı işlenmiş bir suçun insanlığa hatırlatılmasıdır. Dillerin giderek azalıp yok edildiğinin nedenlerini düşünmek ile insan olmak arasında yapısal bir ilişki vardır. Kendini **"in-san"** olarak adlandıran dünyahıların **kavramsal insandan gerçek insana geçmesinin**, dillerin özgürlüğü ile ilgisini bilmek ve dillendirmek için derin dilci(!) olmak gerekmez. Sünbülzâde Vehbi'nin, hırsızlık yapan kadın ve erkeğin ellerinin kesilmesini öneren Maide Suresi'nin 38. ayetine gönderme yaparak, şiir çalma (sirkat-ı şi'r) için yazdığı **"Sirkat-i şi'r edene kat'-i zebân lâzımdır/ Böyledir şer'-i belâgatta fetavâyı sühan"** (Şiir çalanın dilini kesmek, katletmek lâzımdır... Çünkü belâgat dininde söz çalmanın fetvası budur...) beytini de muhabbete dahil edebiliriz. Şiir çalan söz hırsızının (**"düzd-i sühan"**) dilinin kesilmesinin insanlık dışı olduğu malum. Benim derdim; kendi dilleri için istediklerini başka dil(ler) için istemeyen, dilde zorla iskânı, inkârı savunarak bir halkın dilinin kesilmesine **"edebiyat yaparak!"** yardım ve yataklık eden şairlerin-yazarların politik-poetik olarak suçlu olduklarıdır.

Modernizme ait bilgilerimizden biri, salt bedensel cezaların yerini **"ıslah, gözetleme"** yeri olarak hapis-hanelerin almasıdır. Bilgi-iktidar, disiplin-gözetleme teknikleri, disipline edici terbiye vs konularında analizleriyle konuyu duayeni sayılan ama öte yandan teorik çerçevesinin en büyük zaafı **"ideal alanda"** kalarak mahpusların direnme haklarına ilişkin en küçük bir algısı olmayan Michel Foucault, modernizmi, bir ritüel olarak bedene uygulanan şiddetin, kalkışı olarak da teorize eder. Artık modern cezalandırmanın, ıslahın, kontrolün temel biçimi olarak hapis-haneler vardır. Bu algı, farklı beden cezalarını unutturmakla kalmıyor, bedene uygulanan cezaların modern toplumlarda özel olarak da kalktığı yanılsamasını yaratıyor. Bedensel cezaların tüm toplumlarda gizli-açık sürdüğünün en belirgin delillerinden biri, mecazi ve gerçek olarak **"dil cezalarının"** fiili varlığıdır. Çünkü tarih, aynı zamanda dil öldürme biçimleri tarihidir. Tarih, bedene, doğaya **"rağmen"**, özel olarak dil(ler) için icat edilmiş dil cezalarıyla, dil hapis-haneleriyle doludur.

Her insan dil(i) ile doğar. Ama bundan daha da önemlisi her insan bir dilin içine doğar. Ve o dilin anlam dünyasıyla biçimlenir, dillenir. Tek uluslu, tek dilli, tek inançlı olmayı sisteminin özü yapmış toplumlarda öteki dili konuşan bir çocuk için en büyük travma okul çağına girdiğinde yaşanır. Anadilinden başka dil bilmeyen (veya çat-pat bilen) çocuk okula başlayınca, öğretmen, çocuğun dilini çıkararak yerine başka bir dil

takar... Böylece çocuk ana dilinin anlam dünyasından ve kendi dilinden kovularak zorla veya **"rızaıyla!"** başka bir dile kayıtlanır. Dili sökerek başka dili takma ritüeli, devlet, resmî tarih ve millî eğitim üçgeni üzerinden uygulanan milliyetçi-ırkçı bir zulümle bir çocuğun sakatlanmasıdır: Uygulamalı dilsizleştirme politikası...

Devletler tanrılar gibidirler, arkadaşlarını kendileri seçerler. Ne var ki, bu dinsel, tarihsel ve siyasal seçim paradoksal olarak arkadaşsızlıktır. Uluslararası demagojilere karşın devletlerin arkadaşları yoktur, birbirleriyle arkadaş olmazlar.

Öte yandan, tanrılarının nasıl düşünmek gibi bir zorunlulukları yoksa, düşünmek onlara verilmişse, devletlerin de düşünmek gibi bir zorunlulukları yoktur. Dahası devletlerin okuması yazması yoktur. Arkadaşı olmayan devletin dil arkadaşı olmamasından doğal ne olabilir? Onun için, Türkçe dışındaki tüm diller, başta Kürtçe bir değer değil, maddesiyle ve manasıyla yok edilmesi gerektir. Hal böyle olunca, **"dil kesme"**, **"dilinden öldürme"**, **"dilsizleştirme"** politikalarının tarihen ve siyaseten kalktığını söylemek alaturka modernizmin resmî yalanıdır. Bir dilin varlığının zihinden başlayarak yok sayılmasının fiilen dilin, dillerin yok edilip kesilmesinin en **"uygar!"** yolu **asimilasyondur**. Kamusal alandan dışlanan, konuşulan sözcük başına ceza kesilen, eve hapsedilen dilin zamanla yok olacağını en iyi devletler bilir.

Bir halkın, halkların dilini çalmanın, dilinden öldürülmesinin tarihten devraldığımız kavramla söylersek **"dilinin kesilmesinin!"** cezası olmalıdır. Bu sorunu sadece ulus devletle sınırlamak eksiktir. Çünkü, çok gerilerden gelen, mitolojik, dini ve tarihsel bilgilerle kendini yeniden üreten bir insanlık dramından söz ediyoruz.

Resmî tarihin "Bir'dir Bir" oyunu

"Var olan şeyler bütün halinde 'bir'dir, tektir; ve bu durum, böyle olmasını istemeyen bizler için kötüdür. (...) Biz insanlar böylesine kusurlu bir dünyada niçin yaşıyoruz? (...) Peki insanları tedirgin eden ve hiçbir biçimde istemedikleri bu kusur nereden kaynaklanıyor? Var olan şeylerin bütün halinde 'bir' olmasından... İşte Batı düşüncesinin en eski geleneklerini bile sarsabilecek, baş döndürücü bir saptama. Bununla birlikte Guarani düşünürlerinin her zaman öne sürdükleri, en uç, en çılgın sonuçlarına kadar savundukları bir şey bu: Kötülük dünyanın kusurlu oluşundan; bu kusurlu dünyayı oluşturan şeylerin tümünün 'bir' olmasından kaynaklanıyor. 'Bir' olmak dünyadaki şeylerin ayırt edici özelliği. 'Bir': Kusurlu olanın adı. To-

parlarsak, Guarani düşüncesinin keskin bakışı Bir'in Kötülük olduğu sonucuna varıyor."

(Pierre Clastres, Devlete Karşı Toplum)

Tarihsel bir oluşum olan devletlerin, ulusların, ezeli-ebet sözcükleri üzerinden her şeyi bir'e, tek'e indirmesi pratikte "tek ırk, tek dil, tek din" olarak

da tezahür eder. Anayasa tartışmalarının demagojiye döndüğü şu günlerde sıkça yinelenen, "Anayasanın değiştirilemez, değiştirilmesi teklif edilemez maddeleri" cümlesi aslında "tek/bir"leştirilmiştir. Dillerinin esas durumunu vazeden sivil görünen bu muvazzaf cümle, halkları ve dilleri zorla hizaya geçirmenin tedbiri ve tebliğidir. Türklük ve Türkçe üzerinden kurgulanan ve kutsallaştırılan sistemin, öteki dilleri kesmesiyle "anne sütünün kesilmesi" ilişkilidir. Kürtçe ve Farsça'da süt anlamına gelen "şir" sözcüğünden hareketle, halkın dilinin kesilmesi, şirin/sütün ve şiirinin de kesilmesidir. Kurulması gereken alternatif cümle, Kürtçe dahil tüm dillerin başka bir dil ile değiştirilemezliği, değiştirilmesinin teklif edilemeyeceğidir. Dillere taammüden kast eden, öteki dili egemen dil ile değiştirerek kavimleri dilsiz bırakan tüm devletlerin yüzlerine karşı şu söylenmelidir: Dil, demokratik, siyasi bir "hak!" olmaktan öteye doğanın insana, kavimlere bahşettiği doğal bir varoluştur. Kavimlerin olmazsa olmazı olan dillerin egemen dil lehine değiştirilmesi, değiştirilmesinin teklif edilmesi suç-

tur. Dile göre dünkü çocuk sayılacak devletlerin kavmi, zorla veya asimilasyon ile dilsiz bırakma hakları yoktur. Böyle bir şey, tarihen, siyaseten ve insan doğasına, doğanın diyalektikliğine aykırıdır ve suçtur. Dil mezbahasında dilden bahsetmenin sıkıntısı bir yana, anayasa tartışmalarında söylenmesi gereken, dilsizliğin yarattığı travmayla nasıl baş edeceğimizin bilgisi ve bilincinin yeni bir anaDİLLER-yasa tasavvurunda olduğudur. Dili kesilmeye çalışılmış ama korumuş, dilini teslim etmemiş halkların evlerinde, dilden söz etmek elbette acıdır ama "dil kesicilerin!" teşhiri için de gereklidir.

"Dil suçundan" söz etmişken bir anekdotu paylaşmak isterim. Hikâye bu ya, mesleği "konuşturmak!" olan bir işkenceci karga beslemeye başlamış. Gel zaman git zaman karga ile "arkadaş!" olmuşlar. Ne var ki, bir zaman sonra karganın az konuşması, bazen konuşmaması işkenceciye dert olmuş. Karganın dilini dert etmiş ki ne dert... Bilinçaltı harekete geçen işkenceci, her gün tırnak makasıyla, karganın dilinden bir parça kesmeye başlamış. Karganın dilinin çözülüp çözülmediğini, zorla konuşup konuşmadığını bilmiyoruz. İşkencecinin sonunun

ne olduğunu da bilmiyoruz. Bildiğimiz, dil keserek dillendirmenin(!) de modern toplumlarda öğrenilen öğretilen bir gelenek olduğu.

Tarih hiçbir kavmi, dil'den kesmesin... Kötülükler su içtiği yere kadar kovalanmalıdır... ❀

Genelkurmay afişi-Haziran 2008

Diyarbakır Cezaevi-1982

FEQIYÊ TEYRAN Û ZANISTÎ

FEHÎM IŞIK

Wekî tê zanîn zanistî, ji çerxa pêşîn, heta ji afirandina mirovayeti heta niha di rojê me de ye. Mirovahî bi riya miraqê zanistî, bi riya zanistiyê jî nêrînên xwe, ango îdeolojiya xwe pêkanî ye. Bi gotinekî din mirovahî, bi riya miraq û nêrînên xwe ve xwe herdem bi pêşve birî ye.

Di Serdema Pêşî de Felsefe û Civaknasî

Di serdema pêşî de şaxên zanistiyê ew qas ji hev cuda nebûn. Civaknasî, felsefe, tebabet û beşên din yê zanistiyê di serdema pêşî de her tim di nav hev de hatine bikaranîn. Mirov dikare bêje ku ev navheketina beşên zanistiyê heta çerxa 19'ê emîn domkirî ye. Bêguman, berî çerxa 19'ê emîn beşên zanistiyê çêbûne, lê ciyê gotinê ye ku her kesên bi zanistê re mijûl bûne heta wê çerxa binavkirî, beş ji hev veneqetandin, bi hemû beşên zanistiyê ve mijûl bûne.

Serdema pêşî ya zanistiyê, mirov dikare bêje bi felsefeyê dest pê dike; çimkî felsefe li pey rastiyan digere û her wiha amanca afirandinê jî ji xwe re dike kar û ji vê karê han jî nêrînên nû diafirîne.

Heta çerxa navîn di nêrînên filozofan de, felsefeya olî ew qas xurt nîn e. Lê felsefeya ku di çerxa navîn de derdikeve pêş, zêdetir bi nêrînên olî ve girêdayî ne û filozofên wan deman jî serê xwe zêdetir bi nêrîn û baweriyên olî ve diêşnin. Ev nêrînên han ya felsefeya çerxa navîn, piştî hatina ola Îslamê, bi taybetî jî piştî sedsala 7'an, zêdetir dikeve bin tesira Îslamiyetê.

Bêguman, berî Îslamê jî medreseyan oldaran, bi taybetî jî medreseyan dêran hebûn û di van medreseyan de ji bo belavkirina olan, her wiha ji bo perwerde û pêşketina gel, gelek karên biserketî dihatin pêkanîn.

Medreseyan Herran û Zanistiya li Mezopotamyayê

Wekî minak, berî Îslamê medreseyan herî naskirî û pêşketî, yê dorhêla Herranê bûn. Herran, bi medresa xwe ve, bi zanîn û ilma xwe ve bûbû pêşkeşvanê zanîna cihanê. Pêşî bi saya wergerên medreseyan Herranê, berhemên Hippokrates, Platon, Batlamyû, Galenos, Aristoteles, Plotinos ji windabûnê xilas bûne û gihîştine destê alimên ku zimanê surya-

nî û erebî dizaniyan. Herran, bi vê rengê xwe yê zanistiyê, di nav şaristaniyan de ji bûye pira zanînê.

Herranî, heta ku Herran ji alî misilmanan ve hatiye fetihkirin, di bin bandora bizansiyan de jiya ne. Dû re li ser fermana Hazretî Omer Herran bê ku şerêki biqewime ketiye destê misilmanan. Piştî Îslamê ev car xeta zanînê rê guherandiye û zanîn, ango felsefe û civaknasî ji Mezopotamyayê ketiye rê û ber bi Atînayê ve çûye; ji hêla Atîna, Îskenderiye û Antakyyayê jî carekî din vegeyriyayê Herranê û ji Herranê jî ber bi Bexdayê ve meşiya ye.

Damezrandina medreseyan kurdan gelek salan piştî medreseyan Herranê ne. Her çiqas di diroka kurdan de dema damezrandina medreseyan bi tevayî ne eşkere be jî wisa diyar e ku, piştî qebûlkirina dinê Îslamê, ango ji dema Hezretî Omer heta niha, ji bo hinkariya dinê Îslamê be jî medreseyan kurdan hebûne. Kurd jî wekî gelên misilman li Rohjîlata Navîn hinkariya xwe ji destpêkê ve di medreseyan xwe de domandine. Lê her çiqas medreseyan ku bi kurdî berhem dane bi derengî hatibin damezrandin jî, kurd, bi taybetî jî gelên Mezopotamyayê tu car ji zanînê dûr nebûne.

Mezopotamyayî, 1400 sal berî Pisagor û Talesa Yunanî ku Berî Zayîne di navbera salên 700 û 600'an de jiyane, matematika klasîk bikardaniyan. Yê ku pêşî car cebîr ditine û di jiyana xwe ya rojane de bikar anîne, Mezopotamyayî ne. Berî Zayîne di 2000'an de Mezopotamyayî carandin, rasteka jimareyê, çarçik û kokçarçik di jiyana xwe ya rojane de bikar anîne.

Şaristaniyan ku herî pêşî salname bikar anîne jî Mezopotamyayî ne. Salnameya Mezopotamyayîyan salnameya hîvê bû û ji 354 rojan pêkdihat. Mehekî 29,5 roj dihat qebûl kirin; sal jî ji 12 mehan pêkdihat. Lê ji bo salnameya hîvê û tevgera rojê hev û du bigre jî, çend salan carekî salên xwe 13 meh dihesabandin. Ev salname, ji alî romayîyan ve jî heta dema ditina salnameya Julyenê hatiye bikaranîn. Rojên Mezopotamyaya, ne 24 saet bû. Ew rojên xwe kiribûn 12 beş.

Her wiha di bingeha astronomiya hevdem de jî zanîna li Mezopotamyayê heye. Mezopotamyayî wisa bawer dikirin ku gerdûn ji erd, ezman û okyanûsa navbera her duyan de cih digirt pêk tê. Ew, peykên Gelawêj, Zawe, Bahram, Bercis û Astan nasdikirin. Her wiha ji destestêrkên duwanzdehan jî haydar bûn.

Tableta ku babeta wî tendurîstiyê, ango li ser zanîna tibê ye, Berî Zayînê di 3000'an de li Mezopotamyayê hatiye nivisandin. Ev tableta ku ji şaristaniya Sumeriyaniyan maye û îro di Vatikanê de ye, tableta li ser zanistiyê tibê ya pêşî ye.

Ev bîngeha qedîm ya Mezopotamyayê, tesîra xwe li ser kurdan jî kirî ye. Qet şik nîn e ku kurd, siûda xwe jî vê bîngeha qedîm girtine.

Jiyan û Berhemên Feqiyê Teyran de Tesîra Zanîna

Yek ji zanyar, wêjekar û mezinên kurdan ku siûda xwe jî vê bîngeha zanistî ya Mezopotamyayê girtiye, bêgûman Feqiyê Teyran e.

Feqiyê Teyran jî ehlê Medreseya Miksê ye. Wî li Miksê dest bi perwerdeya medreseyê kiriye û jî wê derê jî xwe gihandiye Cizîra Botan. Piştî Medreseya Cizîrê Botan jî berê xwe daye Finîkeya dorhêla Çemê Dicleyê.

Di wêjeya kurdî de jî çiyekî giranbuha ya Feqiyê Teyran heye. Wî gelek berhemên daye, bi sedan pexşan, destan û helbestên wî hene. Her berhemên wî jî aliyê zanistê ve, bi taybetî jî jî alî felsefê û civaknasîyê ve hewceyê nîrxandinê ye.

Prof. Qanatê Kurdo di pirtûka xwe ya Tarîxa Edebiyata Kurdî de zanistiyê Feqiyê Teyran bi vî awayî tîne zîman:

"Beyt, şîir, xweşxan û stranên wî ne tenê derheqê hezkirin û evînê de hatine gotin û nivisandinê; lê wî wisa di derheqê sirûşt û filozofiyê de jî nivisandî ye."

Ev nêrîna Qanatê Kurdo, jî alî gelek lêkolîner û nivîskarên ve jî hatiye gotin. Ji Minorsky bigrê, hetanî Aleksander Jaba û Bazil Nikîtinê, jî Abdurreqîb Yusuf bigrê hetanî Mehmet Emîn Zekî û Malmisaniyê, gelek nivîskar û edîbên kurd û biyanî, di derbarê filozofî û civaknasîya Feqiyê Teyran de jî hev cuda nafikirin. Ango, ev tev bi yek zîmanî behsa zanistiyê Feqî dikin.

Feqî, di zanistiyê xwe de jî tena serê xwe nîn e. Ew berî her tiştî bîngeha filozofiyê xwe jî Feriduddînê Atar digrê. Feriduddînê Atarê Nişabûrî, bi nêrîn û felsefa xwe ve, tesîrê mezîna li Feqiyê Teyran dike. Piştî ev zate qedirbilind, tesîra Melayê Cizîrî jî xwe di helbest û destanên Feqiyê Teyran de dide xuyakirin. Ew jî hema bêje hemû helbestên xwe, pexşan û destanên xwe bi nêrînekî filozofî, dinivîsînê. Di helbestên wî de yê derdikeve pêş ew e ku ew bawerî bi zanistiyê tîne û dixwaze civata xwe bi vî baweriyê zanistî ve ber bi pêş bibe. Her wiha jî berhemên wî diyar e ku ew zanyarî ya xwe, ango filozofî û civaknasîya xwe bi baweriyê Xwedayê xwe ve zeximtir dike.

Di Helbestan de Felsefê û Civaknasî

Em zanistî, ango filozofî û civaknasîya Feqiyê Teyran jî çend helbestên wî derkevin pêş û heta jî me tê şîrove bikin:

Wekî mînak, ew di helbesta xwe ya "Ella Çi Zatek Ehsen e" de wisa dinivîsînê:

"Çerxê di nêv çerxa ez im

Rûh û rewana min tu yî

Ez hişkedar im narizim

Xeml û rihana min tu yî

Bêy te neşêm gavek bezim

Xanim mirada min tu yî"

Feqî di vî helbesta xwe ya ku jî 20 bendan pêkhatiyê de, qet şik nîn e ku filozofiyê xwe tîne zîman. Ew, jî alîkî ve baweriyê xwe ya li hember Xwedê eşkere dike û jî alî din ve jî afirandina xwezayê wekî filozofekî jî çerxa xwe pêşçûyî şîrove dike. Rêzikên Feqî, îro jî rêzikên bêhempa ne û her ew qas jî zelal û famdar in.

Feqiyê Teyran, di helbesta xwe ya "Ey Av û Av" de jî wiha dinivîsînê:

"Ê mislê min bê 'ilm û xet

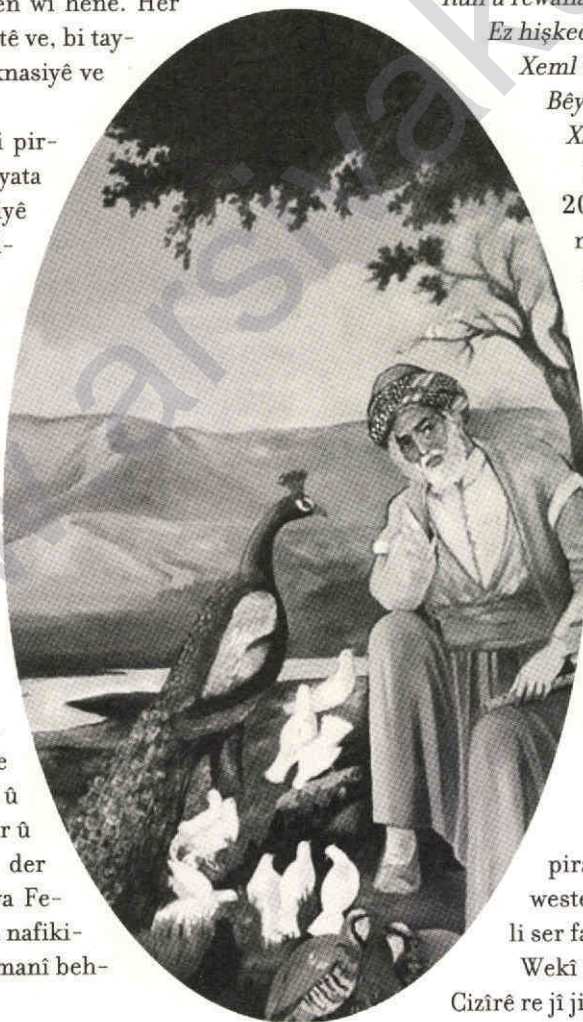
Mecnunekî heywan sifet

Bê teftêş pîrsan diket

Bê rehnîma kî babetê"

Feqî di vî helbesta xwe de jî piranî li hember nefaman radiweste û tesîra zanistî û baweriyê ya li ser famdariyê tîne zîman.

Wekî me li jor got, Feqî bi Melayê Cizîrê re jî jiya ye. Her çiqas di dema çêbû-

yîna wî de hin rayên cuda hebin jî gelek nivîskar îro wisa bawer dikin ku Feqî di sala 1590'an de ji dayik bûye û 1660'an de jî gihîştîye ser dilovaniya xwe. Roja dayikbûn û rehmetkirina Melayê Cizîrê de jî tarîxên 1564 û 1640, ji alî piranî lêkolîner û nivîskarên ve tête qebûlkin.

Feqî dema li medresa Cizîra Botan xwendina xwe pêk aniye, bi Melayê Cizîrî re rû bi rû bûye. Tê zanîn ku wan deman Cizîr, her wiha bargehekî mezin ya zanistiyê jî bûye. Feqiyê Teyran hem ji zanîna li Cizîr û hem jî ji Melayê Cizîrî istifadeyekî mezin kiriye. Di bendekî helbesta xwe ya "Feqî û Mele" de, vê yeka bi vî awayî tîne ziman:

*"Suala min heqîrî
Sedefek divê têkin
Îro li Cizîrê
Heqe li Mele kin
Hilak in ji derba tirê
Çi derman heye lê kin"*

Feqî di vê helbesta xwe de, ne tenê pesna Mele di-de û lê dişêwîre; her wiha behsa zanistî û pêşketina civaka Cizîrê û bi taybetî jî ya Mele, bi hostatiyekî mezin tîne ziman.

"Şêxê Sen" an jî navdirîn helbestekî Feqiyê Teyran e. Feqî, di vê helbesta xwe de jî wiha dibêje.

*"Qet bê hubê xêr nabitin
Mîr bêhisab mêr nabitin
Can ji meyê têr nabitin
Dil bê zikir nûr nadête"*

*Zîkrê civata bê melek
Sedcar bikin, amî gelek
Subhê teamê bênemek
Dûr e ji zewq û lezzetê"*

Ji van rêzikan û jî rêzîkên din ên beşên vê helbesta navkirî jî diyar e ku Feqî zanistîya xwe bi pêşketina civakê ve girê dide. Ku civat pêş ve here, ew û berhemdarên din jî pêş ve derin. Pêşketina zana û pisporan jî rê li ber civaknasîyê, ango li ber zanîne vedike.

Qet şik nîn e ku Feqiyê Teyran, ji çerxa xwe gelek pêşde ye. Her çi qas yekî maldar be û jî malbatekî mîran were jî, wî malê dinyayê qet negirtiye ber çavan. Ji xwe xîsusiyetên filozofan yek jî ew e ku xwe ji malê dinyayê dûr bixin. Feqî ev yek bi hostatî bikar aniye. Ev xîsusiyeta xwe jî, ango nehezkirina mal û milkê dinyayê jî bêgûman ji Ferîduddînî Atar wergirtiye.

Xîsusiyetekî din ya Feqî jî ew e ku Feqî her çi qas jî malekî mîran were jî, deriyê xwe her tim jî neçar û belengazan re vekirî ye. Ji bo parastina neçar û belengazan, ji bo xizanan çî ji destê wî hatiye teksîr nekirî ye. ☀

TOLA REŞ REŞÎ

Îşev di sorahiyeke bi şermî de hate
pêçandin tava rengzelalî.
Bi sûleteke gewez ve xwêdan dayî
Ji filîtîna ber destê stemkarekî kelecani

Bawerim çavgirtina ji kuştina canekî
An jî ji lewitandina keçeke bi... hetekî
Ya jî tarîtiya reşandineke kîmyewî
Winda bûyî, winda bûyî, winda bûyî

Bi revîneke rûveşartî
Kûr kûr, quncik quncik, fedî fedî
Bi toldaneke jankêşî
Parî parî, revî revî, tarî tarî
Tava şeva daqurtî

Kenanê Nado

BAŞBAKANI KIZDIRAN DENKLEM!

HÜSEYİN DENİZ

Filistin'e yardım taşıyan Mavi Marmara gemisine İsrail silahlı güçlerince yapılan ve çok sayıda insanın yaşamını yitirmesiyle son bulan baskın, Türkiye-İsrail ilişkilerinde çatlağa yol açmış gözüküyor. Çatlağın derinliğini ise önümüzdeki günler ortaya çıkaracak. Baskının yaşandığı gün, PKK'nin İskenderun limanındaki Deniz Kuvvetleri binasına yönelik saldırısı geldi. Dikkatleri üzerinde toplayan saldırı sonrası, olay hemen İsrail ile bağlantılandırılmaya çalışıldı.

Her ne kadar, PKK üst düzey yöneticileri ile en son Türkiye Genelkurmay Başkanlığı bağlantıyı kesinlikle reddetmiş olsa da, bu yaklaşım devam ediyor.

Bu bağlantıdan yola çıkanlar, Türkiye-İsrail ve Hamas-PKK denklemi kurmaya ve bunun üzerinde kafa yormaya başladı.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 5 Haziran'da gittiği Konya'da, Hamas-PKK benzetmesi yapanlara tepki gösterirken, "Hamas'ı terör örgütü olarak kabul etmiyorum, tanımıyorum. Hamas, kendi topraklarını koruma mücadelesi veren direnişçilerdir" dedi.

"Kendi topraklarını koruma mücadelesi veren direnişçiler" sözünü dayanak noktası alırsak, Başbakan'ın Hamas ile PKK arasındaki farkı izahta çok zorlanacağı açık.

Geçmişte Afganistan'da Sovyetlere karşı kullanılan Talibanlara ABD tarafından, Rusya Federasyonu'na karşı silaha başvuran Çeçenlere ise Türkiye'den benzer bir yaklaşımın gösterilmiş olduğunu hatırlayalım... Ya da Yugoslavya'nın parçalanması sırasında her ülkenin kendine göre direnişçi belirlemesini...

Peki bu karşılaştırmanın gerçekçi bir yanı var mı? Ya da mümkün mü? Yani PKK ve Hamas ile İsrail ve Türk devleti arasında, ya da İsrail ve PKK ile Hamas ve Türk devleti arasındaki ilişkiler boyutuyla...

Bu soruya henüz PKK, Hamas ve İsrail'den gelmiş bir yorum yok. Türkiye ise böyle bir benzerliği başbakanın yukarıda dile getirdiği üzere reddediyor.

Belki de bu zeminin varlığı yüzünden Başbakan Erdoğan bu kadar tepkili. Çünkü eğer böyle bir denk-

lem kurulursa, AKP ve Başbakan zorda kalacak.

Sanırım bu algıya yol açan benzerlikleri bulmak hiç de zor olmasa gerek. Herkesin kendisine göre bunları rahatlıkla sıralaması da mümkün.

Şimdi gelin bu mümkün benzerlik ile farklılıkları tespit etmeye çalışalım.

Önce benzerlikler...

Birincisi ortada iki devlet var; karşılarında da kendilerini kabul ettirmeye çalışan iki siyasi örgütlenme...

Hem PKK hem de Hamas adı geçen iki devletin politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkıp güç kazandılar.

Her iki devlet de bu iki siyasi yapıyı terörist olarak nitelendiriyor ve muhatap kabul etmiyor.

İki devlet de karşısındakini yok sayıyor, ona karşı şiddeti sonuna kadar kullanıyor.

Buna rağmen her iki devlet de sorunu çözmede yıllardır başarılı olabilmiş değil. Hem de dünyanın desteğini arkalarına almalarına rağmen. İsrail, Filistinlilere karşı operasyonları yürütürken en büyük destekçisi Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün olurken, Türkiye'nin en büyük destekçisi İran, Irak ve Suriye idi. Bir dönem Kürt örgütleri PDK ve YNK'den de destek alındı...

Her iki devlet de bu iki güce karşı düzenledikleri operasyonlarda hiçbir sınır tanımıyor.

Ancak, her geçen gün sorunu çözmede daha çok zora düşüyorlar.

Buna rağmen barışçıl yöntemler yerine şiddet esas alınmaya devam ediliyor.

En temel benzerlik ise her iki devletin de savaş-tıkları örgütlenmelerin taleplerini kabul etmelerinin kendilerini böyleceğine inandırıyor/öyle gösteriyor olması.

Genel propaganda da böyle yürütülüyor. İsrail, Filistin devletini kendi sonu olarak görürken, Türk devleti, aynı şeyi Kürtlerin kimlik ve grup haklarının verilmesi konusunda düşünüyor.

Dolayısıyla hem İsrail hem de Türkiye Cumhuriyeti devleti (T.C.), mümkün merteye bunun bütün olanaklarını ortadan kaldırmak için her yolu deniyor. İsrail, Arap ya da Filistin kimliğine sahip olanların İsrail'de de milletvekili olabildiklerini, Filistin devletine gerek olmadığını savunuyor. Aynı algı ve yaklaşım T.C.'de var.

Her iki devlet de soğuk savaşta ABD'nin en önde gelen müttefiki idi. Aynı zamanda Ortadoğu'nun denetiminde yıllardır kullandığı iki önemli kolu. NATO'nun da en etkili iki üyesi.

Her iki devlet de sorunu çözmek yerine karşısındaki gücün yöneticilerini ortadan kaldırarak dağıtmaya çalışıyor.

Bunun için bütçelerinin önemli bir kısmını bu işe ayırıyorlar. Her iki devlette de asker ve silahlı güçler bütün süreci elinde tutuyor. Her iki devlette de "derin devlet" çok çok etkili.

Her iki devlet de milliyetçiliği topluma pompalamakta aynı yöntemleri uyguluyor.

Her iki devlet de komşuları üzerinde etkinlik kurmak için çabalıyor.

Her iki devlet de liderliğe oynuyor ve askerî alanda önemli güçlere sahip.

Buna karşın hem Kürtler hem de Filistinliler yıllarca çok büyük baskı ve sıkıntılarla karşı karşıya kaldılar.

Hem Kürtler hem Filistinlilerin bugünkü durumu, İngilizlerin politikalarından kaynaklı.

Her iki örgüt de üniversite sıralarında okuyanlar tarafından oluşturuldu.

Hem Hamas, hem de PKK, istekleri kabul edilmeye kadar silah/şiddeti kullanmayı sürdüreceklerini açıkça dile getiriyorlar.

Hem PKK hem de Hamas, ABD ve AB'nin hazırladığı "terör örgütleri listesi"nde bulunuyor.

Her iki örgütün arkasında da önemli bir kitle desteği var.

Farklılık ve zıtlıklara gelince...

Hamas, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne alternatif olarak kuruldu. (*L'Humanité*, şunları yazıyor: "İsrail istihbarat servisi Mossad sayesinde, İslamcılarının işgal altındaki bölgelerde varlıklarını güçlendirmelerine izin verildi. Bu esnada, El Fetih ve Filistin Solu en acımasız biçimde bastırıldı.")

PKK ise Türkiye sol hareketi içinde doğdu. Bağımsız bir Kürdistan hedefiyle yola çıktı. Bu nedenle hem bazı sol örgütler tarafından dışlandı hem de devletin baskısına uğradı.

Hamas, İran ve Türkiye tarafından açıktan destek görüyor.

PKK ise, her ne kadar devletin ilgili kurumları tarafından dış güçlerce desteklendiği söyleniyorsa da, rahmetli Hafız Esad dönemindeki Suriye dışında hiçbir devlet açıktan PKK'ye destek vermedi.

Bunun en somut kanıtı, Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ile başlayan ve Türkiye'ye teslimi ile sonuçlanan süreç. ABD, İngiltere, Suriye, Rusya, Yunanistan, Almanya, Hollanda, Kenya, İsrail'in işbirliği ile Öcalan Türk devletine verilirken, bu yolla PKK'nin de bitirilmesi hedeflenmiştir. Diğer somut

kanıt ise PKK'nin adı geçen ülkeler ve AB tarafından "terör örgütü" olarak kabul edilmesi.

Hamas, dini referansları temel alan ve İslami bir Ortadoğu hedefiyle ortaya çıkan, İsrail'in yıkılmasını hedefleyen bir örgütlenme.

PKK, ilk başlarda Marksist-Leninist bir görüşle kurulmasına rağmen, Kürtlerin bağımsız bir devlete sahip olmasını hedeflemiş, ancak sonraki süreçte bu

yaklaşımından vazgeçmiştir. Öcalan, 1990'lardan itibaren Marksist yanlarını yeniden gözden geçirirken, sosyalist kulvardan vazgeçmemiştir. Öcalan, mahkemeye sunduğu savunmalarında bunları çok net dile getirmiştir. Bu yeni yaklaşım sonucu olarak, bağımsız devlet idealinden vazgeçilmiş, demokratik cumhuriyet felsefesi savunulmuş, bu çerçevede de ayrı bir devlet değil, Kürtlerin bulunduğu devletler içinde demokratik özerkliğe sahip olması yolu benimsenmiştir.

Hamas erkeklerin egemen olduğu bir örgütlenme olup, kadınların örgüt içindeki etkinliği hemen hemen yok gibi.

PKK'de ise kadınlar önemli bir yoğunluk teşkil etmektedir.

Bugün dahi Hamas, İran ve Türkiye tarafından direkt destek bulurken, PKK'yi açıktan desteklediğini belirten bir tek devlet bulunmamaktadır. Filistin'deki mücadele, sadece İsrail'in denetimindeki toprakları ilgilendirirken, PKK'nin faaliyet gösterdi-

ği ve taleplerini dile getirdiği Kürt coğrafyası Türkiye, İran, Irak, Suriye'ye kadar genişlemektedir.

Kimlik, dil gibi temel haklara sahip olan Filistinlilerin, kendi eğitim kurumları, ekonomik yapıları, belediyeleri, silahlı güçleri, hükümeti, yönetimi var. Temel hedefleri bağımsız bir Filistin devleti kurmak ve İsrail'i işgal ettiği topraklardan çıkarmak.

Kürtlerin ise Irak Kürdistanı dışında Türkiye, Suriye ve İran'da kimlikleri yasak. Kürtçe eğitim hakkı yok. Hatta Kürtler, İran devletinin gözüyle Fars kökenli, Suriye'de Arap kökenli, Türkiye'de aslında Türk kökenli (dağ Türkü) olarak nitelendirilmekte ve farklı bir kimliğe sahip oldukları kabul edilmemektedir. Her üç ülkede de Kürtler asimilasyona uğratılmaktadır.

Filistin demek İsrail'de suç değil. Ama Kürdistan demek suç. Kürtlerin renklerini ifade eden "yeşil, kırmızı, sarı" (Kesk û Sor û Zer) renkleri gözaltı ya da suç kapsamında değerlendiriliyor.

Filistin topraklarının yarısından fazlası BM ve güçlü devletlerin çabasıyla kuruldu. Kürtlerin yaşadığı topraklar ise 4 devlet arasında bölünmüş durumda.

İsrail, "6 gün savaşları" sonucunda Araplara karşı kullandığı yöntemlerle varlığını perçinleştirdi. Türkiye devleti ise 1920'de Kürtlerin önemli desteği ile kuruldu.

İsrail, topraklarından bir kısmını aldığı Filistinlileri ülkeden çıkarmak için çok çaba harcadı. Türk devleti ise Kürtlerin kimliklerini ortadan kaldırmak için...

İsrail'in Filistin topraklarını elde etme ve Filistin devleti zeminini marjinalleştirme girişimleri sonucu Filistinliler silaha (El Fetih, Filistin Kurtuluş Cephesi) sarıldı. Türkiye'nin ise Kürt kimliğini yok sayması sonucu PKK ortaya çıktı.

Türk devleti, "terör örgütleri listesi"ne yazdırdığı PKK'ye karşı ortak mücadele için çabalarırken, İsrail'in çabalarıyla listeye geçirilen Hamas'a ise destek vermiştir. İsrail ise PKK'ye karşı Türkiye'ye tam des-

tek verirken, aynı desteği Hamas için Türkiye'den alamamıştır.

Filistin'de yapılan seçimlerde Meclise giren Hamaslı vekilleri TBMM'ye davet eden AKP hükümetinin Başbakanı Erdoğan, Türkiye'de halkın oylarıyla Meclise seçilen DTP'li vekillerin ellerini dahi sıkmamış, bunun için DTP'nin PKK'ye "terörist" demesini şart koşturmuştur.

İsrail devleti ise hem Hamas'ı, hem de PKK'yi "terörist" olarak nitelendirmiştir.

Türk devleti ve hükümeti, İsrail'in Hamas'a karşı şiddet içeren operasyonlarını kınarken, İsrail hükümeti, PKK'ye karşı Türkiye'nin operasyonlarına destek vermekle kalmamış, birçok araç ve gerecin temininde büyük yararlar göstermiştir.

İsrail, Öcalan'ın Kenya'dan getirilmesi, PKK'nin takibi için Türkiye'ye insansız uçaklar verirken, Türkiye, Hamas liderlerine destek vermiştir.

İsrail'in, Hamas'ın roketatarlı saldırısı ya da intihar eylemleri girişimlerine karşı Filistin topraklarına girişini kınayan Türk devleti, PKK'nin saldırılarını gerekçe göstererek, Irak sınırları içindeki Güney Kürdistan topraklarına çok rahat sınır ötesi kara ve hava harekâtı düzenlemiş/düzenlemektedir.

İsrail ise bugüne kadar Türkiye'ye sınır ihlallerinden dolayı en küçük bir olumsuz tavır göstermemiştir.

Filistinlilerin devlet kurma hakkı BM tarafından kabul görmesine karşın, Kürtlerin bir halk olarak varlığı ve devlet kurma hakkına sahip olduğu BM tarafından hâlâ tescil edilmemiştir. AB, Filistin yönetimini tanıırken, halen Irak sınırları içinde kurulan Kürd Federe Yönetimi'ni tanımaya yanaşmamaktadır.

Hatta Türkiye ile ilgili hazırlanan ilerleme raporlarında Kürt kelimesi dahi yazılmamaktadır.

İsrail askerî araçlarına taş atan Filistinli çocuklar, Türkiye'de "küçük generaller" olarak itibar görürken, polis araçlarına taş atan Kürt çocuklar "terörist" olarak damgalanıp tutuklanmakta.

İntikam yeminleri eden maskeli, eli silahlı Hamas üyeleri, Türkiye'deki gazete sayfalarında sempati ile yer bulurken, PKK'lilerin yayınlanan fotoğrafları için gazetelere para ve hapis cezaları kesiliyor.

Son ek:

Yeniden başbakanın cümlesine ve kurulan denkleme dönersek.

"Hamas kendi topraklarını koruyan direnişçilerdir."

O halde?..

Gerisini siz tamamlayın... ✨

EVÎNA BER ÊVARÊ

Mixabin ku tu ne li nik min î
gava li demjimêrê dinêrim û saet çar e
listeyê diqedînim û deh deqeyan difikirim
û lingên xwe vedizelînim wekî her êvar
û serçengên xwe jî wisa da ku nerm bibe
pişta min
û tilî li min duta dibin û ez wan li virê
diqelibînim

Mixabin ku tu ne li nik min î
gava li demjimêrê dinêrim û saet pênc e
û niçikek e ku berjewendiyan dihesibîne
an du dest in ku rikêfî çil bişkokaan dîkin
an guhek e ku dibihîze çawa telefon dizire
an remzek e hejmaran pêk tîne û ez wan li
rastiyê digerinim

Mixabin ku tu ne li nik min î
gava li demjimêrê dinêrim û saet şeş e
dibe ku ji nedî ve nêzîkî min bibî
û bibêjî "çawa yî?" û em bimînin wisa
ez bi lewta sor a lêvên te
tu bi teniya şîn a karbona min

Mario Beneditti

Wergêra ji spanyolî: Yunus Eroğlu

Ji bo kurdî gaveke girîng

SAMÎ TAN

Kongreya Civaka Demokratîk (KCD) "Komxebata Ziman û Perwerdehiyê ya Navneteweyî" li dar xist. Komxebat, rojên 12-13'ê pûşpera 2010'an de li Amedê bi beşdariya gelek zimanzan, perwerdekar û aktîvistên zimên pêk hat. Ji Tirkîye û derveyî Tirkîyeyê (Îran, Iraq, Sûriye, Ermenistan, Rûsya, Ewropayê) gelek kes û sazi beşdarî komxebatê bûn.

Di komxebatê de rewşa zimanê kurdî û zimanên din ên Mezopotamayê bi berfirehî hat gotûbêjirin. Her wiha rê û rêbazên parastin û pêşvebirina van zimanan hatin nîqaşkirin. Di komxebatê de li ber tîşka ronahiya ez-mûn û modelên cihanî, mafên zimanî û mafê perwerdehiya bi zimanê zikmakî hatin nîqaşkirin.

Di destpêka komxebatê de lawazbûna beşdariya siyasethedarên kurd (şaredar û parlamenter) û axaftina hinek siyasethedarên bi zimanê tirkî bû mijara rexneyan. Beşdaran xwest ku siyasethedar helwesta xwe ya der barê zimanê kurdî de biguhêrin û êdî zimanê siyasethê bibe kurdî.

Bila êdî lêborînxwestin neyê pejirandin

Hinek beşdaran diyar kir ku divê êdî "lêborînxwestina" kesên ku bi kurdî napeyivin neyê pejirandin, êdî em ji wan bixwazin ku gavên pratîk bavêjin, bila siyasethedarên me zimanê xwe hîn bibin. Heta ku kurdî nebe zimanê siyasethê bi pêş nakeve.

Rexneyeke din jî di sa têkildarî helwesta siyaseta kurd, di warê konseptê komxebatê de bû.

Di vî warê de jî ev nirxandin hate kirin: "Divê serê pêşî armanca vê komxebatê diyar bibe. Gelo armanca siyaseta ziman e yan plandanan e? Meseleya kurdan girêdayî epîstemê ye.

Asîmîlasyon, oto-asîmîlasyon, têkildarî rengê nasyonalîzma kurdî ye. Çanda çepgir bi tenê zimên wekî navgîna ragihandinê ditiye. Hê nû xebat tene kirin ji bo siyasethêke zimên were diyarkirin.

Gelek siyasethedar kurdî wekî emrazekê bi kar tînin, lê nakin navgîna gotarbêjiya xwe. Heke ziman bibe beşek ji amrîza netewesaziya kurdî em ê bibêjin ev çalaki xizmeta kurdî dikin.

Prestîja zimên girîng e. Di nav komên bi zimanê xwe napeyivin de, rêjeya sûcdariyê zêdetir e. Divê em di dariştina siyaseta xwe de jî samîmî bin."

Her wiha hate xwestin ku siyasethêke kurdan a hevgirtî di warê ziman û perwerdehiyê de were diyarkirin û li gorî wê plan û bername werin amadekirin.

Pêdivî bi saziyêke navendî ya zimanî heye

Mijareke din ku bû warê nîqaş û gotûbêjan jî nebûna saziyêke navendî ya ku biryaran bi cih bîne bû. Gelek beşdaran xwest ku gavên pratîk werin avêtin. Hate bibîrxistin ku berê jî gelek civînên wiha hatine lidarxistin û biryar girtin, lê divê gav werin avêtin.

Di komxebatê de bi qasî helwesta dewletên dagirker, xemsariya kurdan bi xwe jî bû mijara gotûbêj û rexneyan. Ev rexne gihîştîyê wê radêyê ku yek bibêje, "Astengiya herî mezin li ber zimanê kurdî kurd bi xwe ne. Divê em dev ji gili û gazinan berdin. Divê kurd di saziyên xwe de kurdî bi kar bînin.?"

Her wiha hate gotin ku dewletan li gorî xwe pergalêk ava kiriye, li hemberî vê yekê divê kurd ji bernamêyêke siyasî jî bo zimanê kurdî amade bikin û saziyêke navendî ya wekî Kori Zanyarî Kurdî ava bikin.

Di komxebatê de li ser rewşa zimanê kurdî û arîşeyên zimanê nirxandinên berfireh hatin kirin. Beşdaran diyar kir ku ji ber politikayên dewletên dagirker, zimanê kurdî ji gelek qadên jiyanê hatiye vederkirin. Her wiha ji ber vê yekê di jiyanê de hewcedariya bi zimanê kurdî kêmkirî bûye. Di warê zimanê kurdî de bi tenê aliyê manewî maye, kurd ji bo parastina nasnameya xwe li zimanê kurdî xwedî derdikevin, as-

ta hişmendî û tégihîştinê bilind bûye, lê ev yek bi tena serê xwe têrê nake.

Qada sivil û zimanê kurdî

Di komxebatê de hem nûnerên saziyên sivil hem jî kesên din bal kişand ser helwest û berpirsiya saziyên sivil. Di serî de daxwaz ji rêveberiyên herêmî hate kirin ku xizmeta zimanê dayikê û perwerdehiya bi zimanê dayikê bikin. Her wiha ji saziyên din ên sivil jî hate xwestin ku serê pêşîn jiyana xwe û qada ku lê dixebitin kurdî û ji bo parastin û pêşvebirina zimanê kurdî û zimanên din ên Mezopotamyayê bi plan û projeyan pêşengiyê bikin. Beşdarên ji karsazên kurd jî xwest ku razemeniyê li zimanê kurdî bikin û pêşengiyê bikin da ku kurdî bibe zimanê bazarê.

Têkiliya navend û herêman

Di Komxebata Ziman û Perwerdehiyê ya KCD'ê hate gotin ku rewşa xirab a zimanên ne fermî encama politikayên netewe-dewletan e. Ew cure dewlet xwediyê pergaleke hişk a navendî ne û dixwazin her tiştî jî navendekê bi rê ve bibin. Li gorî nixxandin, navend yekrengiyê li ser civakê ferz dike, herêman rengîn û pirçandî ye. Êdî hatiye dîtin ku hemû kar jî navendê nameşin, divê rayeya rêveberiyên herêmî zêdetir bibin. Li ser vê bingehe jî divê xebatên şaredariyan zêdetir xizmeta zimanên li herêmê bike. Politikayeke wisa dê zêdetir li gorî rastiya civakê be. Gel divê ji şaredariyan xizmeta zimanî bixwazin. Divê gel bixwaze ku perwerdehi bikeve destê şaredariyan.

Di komxebatê de hate diyarkirin ku kurd jî mej ve doza xweseriya demokratîk dikin û ji bo çareseriya kêşeya ziman jî pergala herî baş ew e. Li gorî xwediyê vê nixxandinê, "Pergala xweseriya demokratîk îradebûna gelan pêk tîne. Di vê pergale de divê karê perwerdehiyê jî bikeve destê rêveberiyên herêmî û li her herêmî li taybetiyên çandî yên wê herêmê were kirin.

Divê zimanên Mezopotamyayê bîne parastin û pêşvebirin

Di komxebatê de ne tenê zimanê kurdî, rewşa zimanên din ên Mezopotamyayê jî hate nixxandin û hate xwestin ku mercên parastin û bipêşvebirina wan zimanan jî werin pêkanîn.

Hate diyarkirin ku di pêkanîna politikayên zimanî de mirov nikare bi tenê li hejmar û desthilatiyê binêre. Lewre jî divê kurd bala xwe bidin rewşa zimanên gelên din û hinek lehçeyên zimanê xwe jî. Her wiha hate xwestin ku xebatên lêkolîni li ser têkiliya van zimanan û zimanê kurdî werin kirin. Nebûna nûnerên van zimanan jî bû mijara rexneyê. ❀

DEMA TU BÊDENG DÎMÎNÎ

Dema tu bêdeng dimînî

têne girtin hemû deriyên min

dikişê ser çavên min

zirzeyên hesin yên tenêtiyê

paşê tarî

û mezin dibe valahiya

bê terîf

tunebûnek wisa ku

nikarim bêjim

ku balîfa xwe hildidim

dilê min dibe koçber

ber bi merîdyenên herî dûr

lê naçim dimînim

çûyîn birîna kûr

neçûyîn jî şûr

kengê tu bêdeng dibî

dilê min dibe tendûr

Atîlla Barîşer

CHP ve Kürt sorunu

Kemal Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa getirilmesiyle birlikte CHP'nin adı "değişim" kavramıyla anılır oldu.

Rivayet, Kılıçdaroğlu'nu başa getiren değişim rüzgârlarının CHP'yi de değiştirdiği ya da değiştireceği yönünde...

Oysa, statükoculuğun en koyu mümini durumundaki CHP'ye söz konusu olan, 'değişim' denilenin gerçek koordinatlarının, söylemden öte çok daha derinlerde aranması gerektiği açık olsa gerek.

'Değişim'den kastedilen demokratik bir değişimse eğer; yıllardır milliyetçilik yarışında MHP'yle atbaşı giden, demokratik kriterler açısından oldukça kuraklaşmış CHP zemininin, dipten yükselen bir değişim dinamizmini üretmeye hiç de müsait olmadığı söylenebilir.

CHP bünyesindeki bu kısıtların, sadece son yıllara dair bir 'güncelliğin' ürünü olmadığını, 'yapısal' ya da 'genetik' olduğunu belirtmek gerekiyor.

Öyle ya, devleti kurduğu söylenen bir partinin, kurduğu devletin yapısal arızalarından muzdarip olmayacağı söylenemez herhalde.

Bugün Türkiye'nin devlet sistemini oldukça zorlayan bir Kürt sorunu varken, CHP'nin de bu sorunu iliğine kadar hissetmemesi mümkün mü?

Kürt sorununda devletin tarihsel genetiğiyle şekillenmiş yaklaşım ve politikaları, CHP'yi statükonun limanından başka nereye demirleyebilirdi ki zaten?

Demokratik dinamizm kuraklığı, demokratik değişim yoksulluğu bundan...

Statükoculuğun, daha rafine, daha inceltilmiş, daha kabul edilebilir formatlarla sürdürülme çabasının "değişim" ambalajıyla sunulması da bu yüzden...

...

Değerli aydınlarımız Tarık Ziya Ekinci, Faik Bulut, Doç. Dr. Mesut Yeğen ve Ahmet Yaşaroğlu'nun görüşleriyle hazırladığımız bu dosyada, CHP'nin Kürtler ve Kürt sorunundaki tarihsel-güncel pozisyonuna dair serüvenini izlerken, 'CHP'den beklentiler karşılık bulabilir mi?' sorusuna da yanıt aradık...

ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Görevlisi Doç. Dr. Mesut Yeğen:

Bu CHP Kürtler için umut olamaz

Kürt sorununda geleneksel devlet politikası ve söyleminin oluşturulmasında ve yeniden üretilerek bugüne taşınmasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) rolü nedir?

CHP'nin 70-80 yıllık serüvenine baktığımızda, Kürt meselesine dair konumunun müesses nizam dediğimiz aygıtın –ordu-yargı-diplomasinin– oluşturduğu genel konumdan çok farklılaştığını söylemek mümkün değil. Hatta aslında CHP, Cumhuriyeti kuran parti olduğu için Kürt meselesi gibi temel bir soruna dair söylemin de aslında kurucu aktörü olmuş. Dolayısıyla özellikle 20'ler, 30'lar belki 50'lere kadar Kürt meselesinde devlet ya da müesses nizam ne söylemişse CHP üzerinden söylemiş. CHP onu söylediği için devlet de onu söylemiş. Ne söylediğine baktığımızda ise 1950'ye kadar olan zamanda birkaç temel şey söylemiş. Meselenin esas olarak ulusal-etnik bir mesele olduğunu reddetmiş ve bazen derebeylerinin, ağaların, şeyhlerin yeni rejimden memnuniyetsizliğiyle, bazen yabancı kışkırtmasıyla, bazen de bir medeniyet noksanlığı meselesi olduğunu söylemiş. Hatta Tunceli katliamı esnasında, CHP'nin önemli adamları, oraya medeniyet götürdüklerini bizzat İnönü'nün ağ -

zından telaffuz etmişler. 1950'den sonra Türkiye'de iktidar değiştiği için –DP dönemi– devlet söyleminde Kürt meselesinde bir yenilenme var, bunu biliyoruz. O yenilenmenin bir sebebi Türkiye'de çok partili rejimin başlamış olması, Türkiye'nin "hür dünya" denen Batı bloğunun içine girmiş olmasıysa, bir başka sebebi de Kürt isyanlarının sona ermiş olması, 1938'den sonra artık büyük kalkışmaların olmamasıdır. Kürt oylarının da "para etmeye" başlamasıyla birlikte devletin Kürtlere bakışı da biraz daha yumuşamıştır. Ama bu demek değildir ki meselenin etnik ulusal mahiyeti tanınmıştır.

Bu görece değişiklik CHP'nin söylemine yansımış mıdır?

1950'lerde CHP'nin çok büyük bir değişiklik yaptığını söylemek mümkün değil. Esas inisiyatifi Demokrat Parti (DP) göstermiştir. Kaydı yoktur ama, DP ilk kurulduğunda İnönü'nün Celal Bayar'a *Doğu bölgesinde örgütlenmeyin, oralarda kendinizi göstermeyin* şeklinde bir tavsiyede bulunduğu rivayet edilir. DP'nin de aslında Kürt meselesinde öyle aman aman bir adım attığı söylenemez. Ama örneğin jandarma baskısı azaltıldığında, CHP'nin eski tutumu devam ettirelim gibi bir öneride bulunmadığını da teslim etmek gerekir. Ancak 60'da darbe olduğunda, CHP'nin mantığı tekrar devletin mantığı olarak tebarüz etmiştir. 1950'lerin sonuna doğru devletle Kürtlerin ilişkisinin kötüleşmeye başladığını biliyoruz. 1958'de Irak'ta kralın devrilmesiyle birlikte oradaki Kürtlerin bir otonomi kazanması ve o kazanılan otonominin buradaki Kürtler nezdinde de bir yansıması söz konusu. İşte bu hareketlenme de 60 darbesinde karşılığını buluyor. Bir kısım Kürt aydını tutuklanıyor, bir kısım Kürt ileri geleni de sürgün ediliyor Sivas'a. 49'lar tutuklaması ve 55'ler sürgünü olarak biliniyor bunlar...

60'larda darbe bir yandan olumsuzluk yaratırken bir yandan da darbe sonrası siyasi hak ve özgürlükler açısından liberal bir ortam oluşuyor. Türkiye solundaki canlanmanın yansıması olarak Kürt siyasetinde de bir canlanma görüyoruz. Bu, Türkiye İşçi Partisi'nde (TİP) karşılık buluyor. TİP Kürt meselesine farklı bir yerden bakmayı öneriyor. TİP'in güçlü bir şekilde sahneye girmesi CHP'yi de sola çekiyor. Nitekim CHP kendini "ortanın solu"nda konumlandırmaya başlıyor. Kürt meselesinde de

özellikle Bülent Ecevit'ten başlayarak baskı üzerinden değil de "kalkınma" üzerinden bir söylem geliştiriyor. Ama bugün geldiğimiz noktada, 90'ların başından beridir, CHP müesses nizamın önerdiği OHAL, operasyonlar, baskı vb. dışında bir öneri geliştirmiş görünmüyor.

Dolayısıyla bu yöntemlerin devamını önerdiğini söyleyebilir miyiz?

1990-2010 arası için söyleyebiliriz. Bugün Kemal Kılıçdaroğlu'nun geldiği yer, orijinal bir yer gibi görünse de, değildir. Söylediği esas olarak kalkınma meselesi... Bu arkaik bir söylem. Türkiye'nin bugününde bunu MHP bile telaffuz etmiyor. MHP bile olayın siyasi mahiyetini teslim etmiş durumdadır; fakat bu siyasi mahiyeti tanımayı reddedip, onu bastırmayı önermektedir. Kılıçdaroğlu CHP'si ise, bu siyasi mahiyeti tanımama noktasına geri çekilmiştir. Bu Genelkurmay'ın tutumundan bile daha geridir. Genelkurmay da bu işin "etnik ayrılcılık meselesi" olduğunu artık kabul etmiştir. Tahminim o ki, Kılıçdaroğlu ilk çıkışında bir şeyler söylemek zorunda kaldı; etliye sütlüye karışmak istemediği için de bu türden bir arkaik söyleme savruldu.

Kürt sözcüğünü kullanmaktan da ısrarla imtina etti.

Bu biraz CHP'nin tuhaf durumuyla ilgili bir şey. CHP 2003'ten beridir bir *ulusalçı* canlanmanın daha kentli kısmına önderlik ediyor. Kentte hali vakti kısmen yerinde olan eğitilmiş Türklerin partisi haline dönüşmüş, yedeğine de biraz Alevileri almış bir parti konumunda. Bu partinin tabanının Kürt ve Alevi bir genel başkanı tolere etmesi kolay değil. O genel başkan da bu sıkıntıyla baş etmek için böyle şeyler uyduruyor. Kürt meselesinin Kürdü kısmını inkâr etmek ya da bizzat kendisinin Kürt geçmişini bile inkâr etmek gibi tuhaf şeylere savruluyor.

Ecevit dönemindeki kalkınmacı söylemin Kılıçdaroğlu'nca yeniden dillendirilmesinin yaratacağı sonuç ne olabilir?

Hiçbir sonuç yoktur. Bence CHP yani esas olarak Kılıçdaroğlu Kürt meselesinde bir şey söylememek için buna döndü. Bir şey söylemesi gerektiğini biliyor fakat yaratıcı yeni bir şey söyleyemeyeceğini de biliyor.

Neden söyleyemiyor sizce?

CHP aslında şimdiye kadar takip ettiği siyasetin bir çıkmaz olduğunun farkında. Fakat son 15 yıldır kendilerini öyle bağladılar ki, bu meselenin doğasına uygun bir çözümlü savunacak durumda da değiller artık. Bir geçiş dönemi yaratmaları gerekiyor. Öte yandan kabul etmek gerekiyor ki, Kılıçdaroğlu, kurultay öncesinde ve kurultayın

hemen ardından Kürt meselesinde yeni ve cesur laflar edecek konumda değildi. Etseydi hem genel başkan seçilemezdi hem de onun genel başkan seçilmesini sağlayan Önder Sav bu tezgâhı da kurmazdı. Bugün Kürt meselesinde tekrar kalkınma söylemine dönmemesinin ardında bana kalırsa şu var. *şu anda yeni bir şey söylemek istemiyorum, yeni bir şey söylemenin maliyetini almaya hazır değiliz.* MHP'nin önerdiği gibi *olağanüstü hal ilan edelim, vuralım kiralım* tipik söylemine çekilmek de istemiyor. Dolayısıyla ne MHP gibi ne AKP gibi... Ne açılım ne de olağanüstü hal; arada bir yer bulmaya çalışıyor. Bu dar yerde *kalkınma* gibi bir arkaik söyleme çekiliyor. Burada benim bilmediğim şu: Kılıçdaroğlu için bu bir geçiş dönemi midir? Bir müddet sonra kendisine daha fazla güvenip yeni bir şey söyleyebilecek midir?

Ben bunu ümit etmek istiyorum. CHP'ye bir ümit bağladığımdan değil. AKP'den başka aktörlerin de Kürt meselesinde inisiyatif almaları gerekiyor. Sadece AKP'yle açılım siyaseti gerçekleştirilecek gibi görünmüyor.

Kılıçdaroğlu'nun, genel başkanlığından önce, Dersim meselesi ve genel affa dair söylediklerini hemen geri aldığı anımsarsak, değişim beklentilerini karşılayabilir diyebilir miyiz?

Ben de çok ümitvar değilim. Ama olur da merkez medyanın Kılıçdaroğlu'nun genel başkanlığa seçilme sürecinde verdiği destek Kürt meselesinde de devam ederse, birleri Kürt meselesinde daha cesur olabilirsin diye yüreklendirip, destek verirse Kılıçdaroğlu da kendisini daha cesaretli hissedebilir.

Bugün geline noktada, CHP'deki olası değişim ya da çıkışlara Kürtlerin ikna olması o kadar kolay olur mu?

O kadar kolay olmaz... CHP bölgede AKP'nin BDP'nin yanına bir 3. parti olarak yerleşir mi dersiniz, o zor...

BDP-CHP ilişkilerine baktığımızda bir iletişimden söz edilebilir mi?

CHP'nin Kürt meselesinde bir vizyon değişikliği devletin vizyon değişikliği anlamına gelecektir. Böyle bir vizyon değişikliği işaretini Kürtler alırsa kendilerini daha rahat hissedeceklerdir. Ama bütün bunlar varsayım. Yakın zamanda CHP'de böyle büyük bir yenilenme ihtimali güçlü görünmüyor.

Başlarda, Cumhuriyet Halk Fırkası'na üye olmak için, Türkçe konuşmak da yetmiyor; 'Türk harsını, Türk fikrini özümsemiş olmak' şartı da aranıyor o dönemlerde... O günden bugüne, "Türkleşmemiş" bir Kürdün CHP'de kendini ifade edebil-

mesinin olanakları açısından köklü bir değişimden söz edilebilir mi?

Bu saatten sonra insanların Türkçeyi iyi konuşup konuşmadıklarına baktıklarını zannetmiyorum. Zaten CHP'nin Kürtler nezdinde bir karşılığı kalmış değil. Oyları bölgede yüzde 5 bile değil. Kürtler artık başka bir şey istiyor ve o başka bir şeyi karşılaması mümkün olmadığı için Kürtler nezdinde hiçbir karşılığı yok CHP'nin. Deniz Baykal "etnik kimlik insanın şerefidir" diyordu. Ama etnik kimlik dediğimiz şey eninde sonunda birtakım araçlar, birtakım dolayimler üzerinden gerçekleşiyor. Dilinizi konuşmak, kültürünüzü realize etmek gibi... Bunun da karşılığı kendi dilinde eğitim demek vs. Oysa bu taleplere cevap vermekten CHP hep uzak durdu.

Eğitim konusunda, CHP'nin tutumuna bakarsak ne kadar bilimseldir, demokratiktir?

Kürtçe eğitimi bırakın, Kürtlerin daha küçük ölçekli kültürel haklarına yaklaşımında bile CHP'nin sert tutum aldığını görüyoruz. Çok yakın zamanlarda, Kürtçe kurslarının açılmasından başlayarak, en son TRT ŞEŞ'e kadar, hiç ön açıcı olmadı. CHP'nin Kürtçe eğitim meselesinde özgürlükçü tutum almasına daha çok var. Çünkü eğitimin öncesindeki temel kültürel hakların tanınmasında bile özgürlükçü tutum almış değil. *Kimlik insanın şerefidir* deyip, etnik kimliğin kendini gerçekleştirme aracı olarak dilin özgürleşmesinin önünde durmak şu anlama geliyor bence: *Evet, varsınız ama biz sizin varlığınızı hukuken tanıyacak durumda değiliz. Siz en iyisi uzun vadede Türkleşmeye bakın!..*

Bir vizyon değişikliği uzun vadede olabilir dediniz. CHP'nin kentli eğitilmiş tabanı ile Kürtler arasında da resmi söylemiyle bir mesafe ördüğünü de düşünürsek olası bir tutum değişikliğinde tabanıyla karşı karşıya gelmez mi?

O durumda işler görüldüğünden daha karmaşık bir şekilde cereyan eder. CHP'nin yüzde 10 civarında "ulusalci" ve daha çok da orta sınıf kadınlardan oluşan bir tabanı var. Ama bir de yanında duran Aleviler vs. var. Bu türden bir siyaset değişikliği gerçekleştiğinde Aleviler ulusalci taban gibi bir reaksiyon vermeyecektir. CHP'nin tabanı genişleyeceğinden bu yüzde 10'luk taban görece daha etkisizleşecektir ve CHP'nin ilk kez iktidar alternatifini olabileceği umuduna kapılacağından bu ulusalci tabanın da reaksiyonu bugün olduğu kadar sert olmayacaktır. CHP siyaset değişikliği yapsa bütün ulusalci tabanı tüm den kaybeder gibi bir sonuç beklememek lazım.

Onur Öymen'in açılım sürecinde "analar ağlamadı mı" diye Dersim katliamını örnek gösteren çı-

kışı sırasında, CHP'de tepki gösterenlerin daha çok Aleviler ve Dersimliler olduğunu düşünürsek?

Orada bence Kılıçdaroğlu'na sınırları gösterildi. Kılıçdaroğlu devam etseydi CHP'yi çatlatabilirdi, dönüştürebilirdi de. Ama o gün o konjonktür oluşmamıştı. Bugünse oluşmuş mudur dersiniz, henüz değil derim. Bu durumda, Kılıçdaroğlu bu tür 'ters' tutumlardan bir süre uzak duracaktır diye düşünüyorum.

Ama bölgeye gidecek...

Evet Batman'a Adıyaman'a gidecek fakat bir süre sonra bu kalkınma söylemiyle bölgeden bir karşılık bulamayacağını idrak edecektir.

Yeni bir anayasa tartışması yapılırken; yargı, eğitim, demokrasiye dair de tartışmalar yürürken CHP'nin pozisyonunu, dünüyle de kıyaslayarak, nasıl değerlendiriyorsunuz?

CHP'nin bir tane "dün"ü yok. Bugünden baktığımızda 2001'den 2010'a kadarki bir dünü var. Daha ulusalci bir dönem olarak kodlamak lazım. Bir 70'lerde oluşmuş, benim gibi insanlar nezdinde CHP dendiğinde hatırlanan Bülent Ecevit'in 70'ler CHP'si var... Bugün, 2001-2010 arasındaki dünden uzaklaşmış mıdır, dersiniz onun işaretlerini almış değiliz. Ancak CHP'nin bu 2001-2010'daki dünden uzaklaşması gerektiğine dair TÜSIAD'ın, merkez medyanın, bir kısım entelektüelin oluşturduğu ve CHP'nin sıkıştığı 2001-2010 parantezinden kendisini çıkarmasını isteyen çok güçlü bir konsensüs var. Bu güçlü konsensüse güvenip CHP kendisini revize edecek mi, onu beklemek lazım...

Ordu ile ilişkileri açısından bakarsak CHP'ye ...

Ordu da dünün ordusu değil. 2004-2007 arasında ordu içerisinde bir şeyler denendi. Ancak ordu bu denemelerin karşılığında gücünün sınırlanmış olduğunu gördü. Şu andaki komuta kademesi en azından bir iki dönem daha o sınırları kabul edecek gibi görünüyor. Orduyu bugün çekip çeviren komuta kademesi de 2001-2010 arasındaki CHP'den memnun değil diye düşünüyorum. Çünkü CHP yüzde 20'lerde tıkanmış durumda, kendini büyütemiyor; büyütemedikçe AKP sistemin her tarafını kendince tazmin ediyor. CHP kendisini revize etmedikçe bir yenilenme ihtimali de görünmüyor. İşler bu günlerde yürüdüğü gibi giderse AKP bir 3. dönem daha, en azından çoğunluk olarak Meclise gelecek gibi görünüyor. Dolayısıyla CHP'nin gidişatında bir yanlışlık olduğuna dair bir sürü insan hemfikir gibi görünüyor. Bu oluşmuş konsensüsün bir şekilde CHP'ye yansımada olduğunu düşünüyorum. Bu parti meclisine yansımada ama belki sonraki kurultayda yansiyabilir...

Kürt meselesinde CHP-Ordu ilişkisini nasıl değerlendirebiliriz. Örneğin açılım sürecinin terörle mücadeleyi zayıflattığını ifade ettiler.

Açılım meselesinde, Genelkurmay'ın büyük bir itirazı yoktu benim gördüğüm.

CHP'nin itirazı orduyu aştı mı yani?

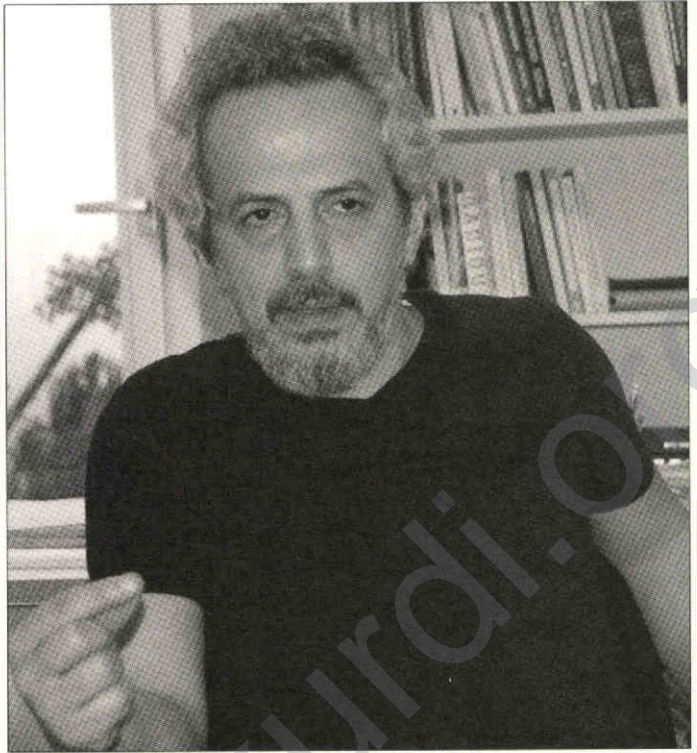
Kesinlikle aştı. Orduya bugün komuta edenler bence Kürt meselesinde 20-30 yıldır takip edilen siyasetin çıkar yol olmadığını görmüşlerdir. Elimde çok kesin deliller olduğundan demiyorum ama ordu Kürt meselesinde bir yere gelip dayandığımızı görmüştür. 4-5 senedir ordunun bir şekilde PKK militanlarını dağdan indirelim –örgütün üst seviye adamları 250-300 kişi hariç– ve PKK'ye dahil olmuşluklarını görmezden gelelim, diye telaffuz ettiği bir şey var. Ama CHP bu çözüme bile gelmiş değil.

Kürt illerine baktığımızda, CHP'nin milletvekilleri yok, doğru dürüst örgütlülüğü yok. AKP'yi güçlendirme korkusundan Kürt nüfusuyla karşı karşıya gelmeyi mi göze alıyor? Dolayısıyla sizin ifadenizle Kürdün CHP'yi CHP'nin Kürdü dışlaması hali devam mı edecek?

Şu an itibarıyla böyle bir şey görünmüyor. Önümüzdeki seçime kadar bu riski almayacaktır, seçime de bu gerilimle girmek isteyecektir. AKP'yi buralardan sıkıştırma üzerinden girecektir. Bu gerilim işe yarar da AKP'yi götürür de bir CHP-MHP koalisyonu getirirse Türkiye'yi pek iyi olmayan bir dönem bekliyor demektir. CHP de bu standart siyaseti, değişmeme eğilimini daha güçlü bir şekilde devam ettirecektir. Bu, Türkiye'ye ne getirir? Benim tahminim 2-3 yıllık bir CHP-MHP koalisyonu... Böyle bir koalisyon durumunda da CHP ve MHP AKP'nin yürütmeye çalıştığı küresel uyum siyasetini uygulamaktan vazgeçerlerse Türkiye'yi bir iç savaşa götürürler. Böyle bir iç çatışmayı müesses nizam göze alamayacağı için, biz yeniden CHP-MHP koalisyonundan uzaklaşıp bir başka programa geçmek zorunda kalınız. Bana sorarsanız seçimlere kadar CHP'de bir vizyon değişikliği beklemek manasız...

Bütün bu konuşuklarımızdan hareketle, CHP'de Kürt meselesinde ve Kürde dair tarihsel algıda bir devamlılık var diyebilir miyiz?

Evet. Kürt meselesinde, CHP'nin daha yumuşak ve daha uzun vadeye yayılmış bir asimilasyon siyaseti dışında bir şey söylediğini söylemek mümkün değil. 10 yıl önce de önermiyordu, şimdi de önermiyor. Yakın zamanda

önerceğine dair işaretler de almış değiliz. Ama Kılıçdaroğlu Kürt meselesinde, henüz bütün vizyonunu açığa çıkartmış mıdır, bunu bilmiyorum, bilmiyoruz. Dolayısıyla bu seçim dönemini atlatmak ve ondan sonra CHP'ye bakmak lazım. Eğer CHP bu gerilim siyaseti ile seçime girip yüzde 30'lara ulaşırsa, çok umutlu olmanın bir anlamı yok. Ama yüzde 20'de kalırsa CHP bir vizyon değişikliğine gitmek zorunda kalır.

CHP'den klasik anlamda bir sosyal demokrat parti yaratılabilir mi?

Bugün böyle bir ihtimal görünmüyor. Yakın vadede görünmüyor. Sosyal demokrat dediğimizde ben iki şey anlıyorum. Birincisi özgürlüklerden, ikincisi de emekten yana olmak. CHP'nin özgürlüklerden yana olduğunu söylemek mümkün değil. Emekten yana olma yönünde işaretler verdiğinde de bunu konjonktürel olarak AKP'yi zorlamak üzere yaptığını biliyoruz. Çok samimiysiz çıkışlardır bunlar. Dolayısıyla sosyal demokrat parti olmakla bir ilgisi yok CHP'nin...

CHP Kürtler için umut olabilir mi, BDP'nin oylarında bir etkisi olabilir mi?

Önümüzdeki 1 sene için konuşuyorum. Hiçbir umut olamaz. Kılıçdaroğlu'nun şimdiye kadar söylediklerinden ve parti meclisi kompozisyonundan benim çıkarsadığım Kürt meselesinde CHP'den bir değişiklik beklemek hayal. Bu değişiklik gerçekleşmeden Kürt seçmeninin CHP'ye yüzünü dönmesi de imkânsız.

Eski TİP milletvekili, yazar Tarık Ziya Ekinci:

CHP'nin Kürtlere yaklaşımı hiç demokratik olmadı

CHP'nin tek parti dönemi politikaları demokrasi ve demokratik ölçütler açısından nasıl değerlendirilebilir?

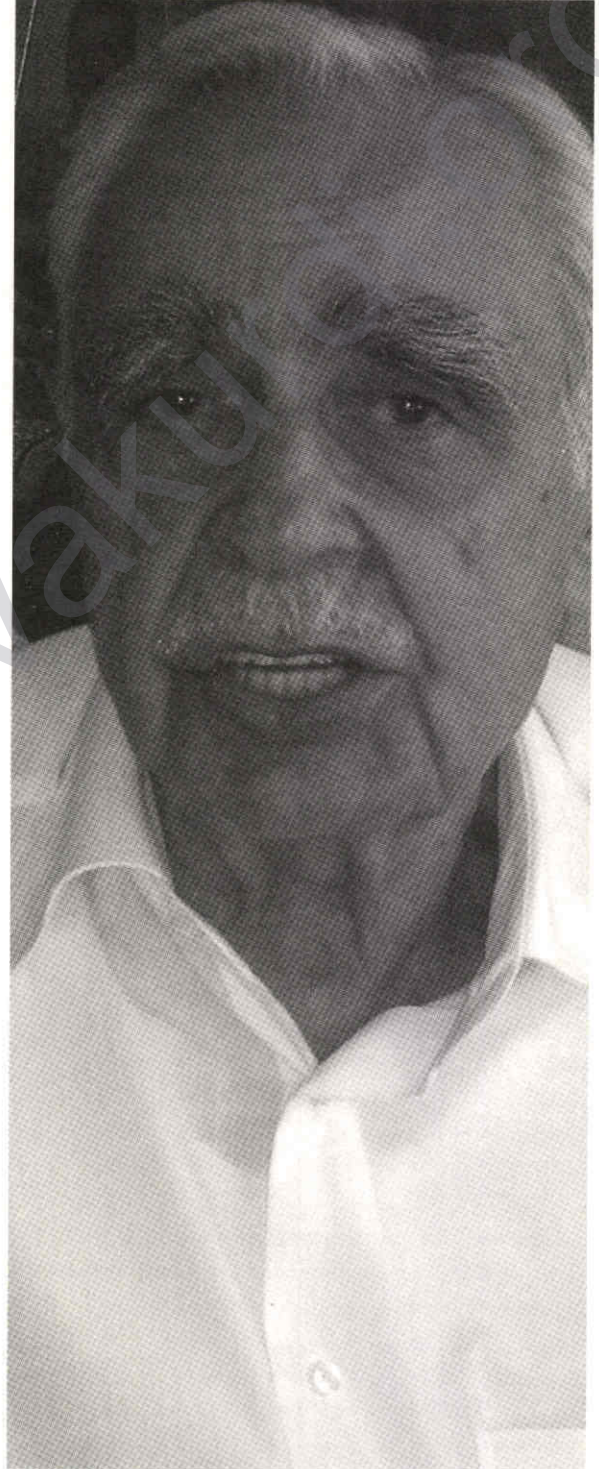
1923'ten itibaren başlayan ve 1950'ye kadar devam eden tek parti dönemi, tam bir baskı rejiminin uygulandığı; Kürtlerin tümünden ret ve inkâr edildiği, asimilasyoncu bir politikanın yoğun bir şekilde uygulanmaya konduğu ve tek kültürlü homojen bir ulus oluşturma çabasının sürdürüldüğü bir dönemdir. Demokrasiyle, insan haklarıyla, hukukun üstünlüğü ile uzaktan yakından bir ilgisi yoktur.

CHP de Kürt sorunu karşısında hiçbir zaman hayırlı olmadı. Özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemal, Kürt feodallerine; onları yücelten –mesela *Şih Abdülbaki Efendi hazretlerine* diye– ve onlara dini, mümini, vatan topraklarını, padişahlık ve hilafet makamını kurtarmak gibi acil bir vazifeyle ortaya çıkmış bulduklarına ve din ve devletten yana olan değerli şahsiyetlerin de buna destek olacağına inandığına dair mektuplar yazıp, teller çekti.

1919'daki Paris Konferansı'na Kürtleri temsilen, –Kürt Teali'ni temsilen– Şerif Paşa isminde bir Kürt katılıyor ve Kürtlerin haklarını savunuyor. Konferans, Sevr Antlaşması'nın bir ön aşamasıdır, o aşamada belirlenen temel ilkeler çerçevesinde daha sonra Sevr imzalanıyor. Orada Ermeni lideri Ruba Paşa'yla anlaşılıyor ve ikisi ortaklaşa Kürtlerin ve Ermenilerin doğudaki ve güneydoğudaki siyasi haklarını, ekonomik haklarını, devletleşme alanındaki taleplerini dile getiriyorlar.

Ama Kürt feodalleri o zaman Mustafa Kemal'in iğvasına kapılarak, nasıl olsa yeniden eski düzen kurulacak, padişah bize imkânlarımızı sağlayacak, biz eski feodal yapıyı sürdüreceğiz, yine padişaha hediyeler göndermek suretiyle Kürt köylüleri üzerindeki otoritemizi sürdürebileceğiz, topraklarımızı ekip biçebileceğiz, varsa aşiretimiz ya da beyliğimiz, onun bütün imkânlarını kullanacağız, Hamidiye Alayları'nda yine sözümüz geçecek, her birimiz paşalık unvanını alacağız, İbrahim Paşa, Muhittin Paşa olacağız... vb. beklentiler içerisindedir. Mustafa Kemal de bu beklentiyi yaratıyor.

İşte Şerif Paşa'ya bizim beyler telgraflar çektiler,

seni tanımıyoruz, sen bizim haklarımızı savunamazsın, biz Türk kardeşlerimizle beraber yaşayacağız dediler ve Mustafa Kemal'in yanında yer aldılar.

Ama Cumhuriyet kurulduktan sonra her şey değişti. Yeni bir devlet kuruldu. Bu yeni devlette jandarma oranın allahı olmuş, her birinin silahları toplanıyor ve baskılar almış yürümüş. Bunlardan vergi talep ediyor, askere gidilecek, çocuklarınızı askere göndereceksiniz, artık Hamidiye Alayları diye bir şey yoktu. Birleşerek bir hareket oluşturmaları da mümkün değildi. Yeni düzenden memnun olmayan feodaller, hem feodal gücü olan ve aynı zamanda dini otorite olan Şeyh Sait'in arkasında yer alarak bir mücadeleye giriştiler ve bu aynı zamanda Mustafa Kemal'in istediği bir hareketti. Bana göre provoke edildi. 1925'e gelindiği halde, hâlâ tam bir otorite kuramamıştı. Bunu halledilebilir için de bir fırsat lazımdı ve o fırsat da Şeyh Sait isyanının kışkırtılması biçiminde tecelli etti...

Şeyh Sait isyanına Batman, Mardin, Cizre bölgesi katılmamıştı... Katılanlar Diyarbakır, Bingöl, Muş, Bitlis çevresi... Buna rağmen katılmayanlar da sürgüne gönderilmek istendi. Bu durum, sonraki Ağrı direniş hareketinin de temel nedenlerinden birisiydi...

Çok partili dönemdeki siyaset tablosunu özetlersek...

1950'ye gelince dünya koşulları değişmişti. Özellikle dünya savaşının son bulması, Sovyetler Birliği'nin sosyalist bir ülke olarak varlığını sürdürmesi ve dünyada sosyalist bir bloğun oluşması, gerek Türkiye'de gerek dünyadaki sorunları köklü değişikliklere uğratmıştı. O zaman Amerikan emperyalizminin başını çektiği emperyalist-kapitalist cephenin politikalarına yakın, Sovyet bloğunun karşısında yerini aldı Türkiye. Birleşmiş Milletler'e hemen üye olmayı, çok partili yaşama geçmeyi zorunlu gördü.

Yavaş yavaş ticaretin de gelişmesi ve özellikle batıda tanımda kapitalistleşmenin başlaması, yeni bir burjuva sınıfını ortaya çıkarttı. Bu burjuvazinin kendi eğilimleri doğrultusunda bir politikanın yaşama geçmesini istemesi karşısında ister istemez Türkiye çok farklı bir döneme girmek zorunda kaldı. Demokrat Parti (DP) kuruldu ve DP liberal bir politika izledi. Demokrat Parti kurulurken Türkiye'deki gerek demokratlar gerek ilericiler çok değişik tavırlar aldılar. Kimi hâlâ CHP'yi izlemek gerektiği kanısındaydı. Ama halk yığınlarının eğilimi bu değildi. Halk yığınları, özellikle Kürtler için bunu çok net olarak söyleyebiliriz. Yıllar yılı jandarma baskısı çekmiş, derelerde katledilmiş, hiçbir yargılama aşamasından geçmeden, hiçbir hak ve hukuk tanınmadan en ağır baskı altında yaşam-

larını sürdürmeye mahkûm edilmişlerdi. Böyle bir durumda, yeni siyasi partinin, önce gerçekten muhalefet edebilecek güçte olup olmadığı bakımından bir iç muhasebe yaptılar. Bu parti gerçekten samimi olarak muhalefet edecek mi, yoksa daha evvel Mustafa Kemal'in kurmuş olduğu partilerin (Terakki Perver ve Serbest Cumhuriyet Fırkası) akıbetine mi uğrayacak kaygısı içindeydiler. Dolayısıyla bir tereddüt dönemi yaşandı. 1946 seçimlerinde DP altmış küsur milletvekiliyle Meclis'e girdikten sonra, mesela o dönemde 33 vatandaşın sorgusuz sualsiz katledilmesini gündeme getirdiler ve CHP'nin geçmiş icraatlarını eleştirmeye başladılar. DP'nin ilk dört yılı böyle geçti.

Ama izlediği liberal politika ve NATO üyeliğinin sürmesi, Kore Savaşı'na girmesi, aynı zamanda bağımsızlık mücadelesi veren halkların karşısında emperyalist devletlerle işbirliği içine girmesi, özellikle Amerika'nın tam dümen suyunda giden bir politika izlemesi, Marshall yardım planını âdetâ kucaklayarak benimsemiş olmasıyla... yavaş yavaş farklı bir yönetime doğru yöneldi DP. 1957 seçimlerinde iktidara gelmesinden sonra tam bir baskı rejimi kurmaya yöneldi. Zaten CHP'den kopmuş kişilerin kurduğu bir partiydi. Basını baskı altına aldı, birçok yazar aylarca hapis hane kıldı. CHP'ye karşı amansız bir mücadele başlattı ve nihayet tek parti diktatörlüğüne gitme eğiliminin ifadesi olarak Tahkikat Komisyonu'nu kurdu. Faşizan CHP, 1957'den itibaren Demokrat Parti karşısında varlığını sürdürürebilmek için demokrasiyi savunma pozisyonunu izlemeye başladı.

Halk, kuruluş dönemindeki denemelerde tercihin muhalefetten yana yapınca bu partiler kapatılıyor. 50'lerden sonra da tek partili döneme ilişkin politikaları benimsemiyor...

Evet, özellikle 50'den 54'e kadar halk yığınları DP'ye destek verdiler. Aydınlarımızın çeşitli değerlendirmelerine rağmen, işte bunlar liberal politikalar, bunlar savaştan yanadır, bunlar emperyalist politikalara angaje olmuşlardır falan gibi çeşitli açıklamalarına rağmen, halk yığınları DP'yi destekledi. Çünkü 25 yıl o acıyı yaşamış bir topluma hiçbir şey anlatamazdınız, mümkün değildi. Ama 1957'den sonra şartlar değişti. O tarihten itibaren DP gemi ayağına aldı ve Türkiye'de büyük sıkıntı yarattı... İzlediği liberal politikalar dolayısıyla toplum ve devlet büyük bir borç yükü altına girdi. Artık Amerika'nın yardım kapasitesini aşan bir borç altındaydı, Amerika'dan yeni yardımlar talep etme girişimlerine yanıt alamıyordu. Buna çare aramak için önce Türkiye'de bir komünist hareketin olduğunu iddia etmeye başladı. Yine o dönemde bir başka

oyun daha oynandı, Sovyetler Birliği'ne yönelmek istedi Menderes, onda da başarılı olamadı, hatta bunu Amerika'ya ima eden konuşmalar yaptı. Ve o zamanın istihbarat dairesi başkanı, bir komünist Kürt hareketinin varlığını öne sürerek Amerika'nın yardım etmesini ve Türkiye'nin ABD nezdinde prestijinin arttırılabileceğini öngören bir öneride bulunuyor ve Menderes'i ikna ediyor. O zaman işte 49'lar dediğimiz, 50 Kürt genci yakalandı. Kamuoyuna da, şemalar çizildi, basında yayınlandı, bunlar bir Kürt devleti kurmak isteyen Kürtlerdir falandı filandı diye. Ve bunlar tutuklandı, Harbiye'deki hücrelerde aylarca işkence gördüler. Bunlardan birisi öldü, kalan 49 kişiden ötürü de bunlara 49'lar adı verildi.

49'lar olayının Kürt hareketi açısından anlamı neydi?

49'lar hareketinin oluşması bence Kürt hareketinin dönüm noktalarından biriydi. O döneme kadar –yani 1950'ye kadar– Kürt toprak ağalarının çoğunluğu sürgüne gönderilmişti, artık feodal hareketin, feodal mücadelenin sonu gelmişti. 38'den 50'ye kadar Kürt siyasal hareketinde tam bir durgunluk vardı. İlk defa 49'ların hareketiyle küçük burjuvazi bir ses vermeye başladı. Bunlar ne yapıyordu, bunlar Kürt millî oyunları oynuyorlardı kendi aralarında, aralarında Kürtçe konuşuyorlardı. İşte İstanbul'da Ankara'da okurken –o arada Ankara Üniversitesi açılmıştı– bunlar gerek şiveleri itibarıyla, gerek değer yargıları itibarıyla çevreyle uyum kuramıyorlar, kendi aralarında toplanıp konuşuyorlardı ve doğunun geri kaldığının bilincinde, geri kalmış olmanın haksızlığını dile getiriyorlardı. Mecburi İskân Kanunu kalktıktan sonra bu yeni kuşak gençler sayısal olarak artmaya başladı. Çünkü Marshall yardımından, bizim sürgünden dönen toprak ağalarımız topraklarına kavuştular ve tarımda kapitalist ilişkiler kurdular. Traktörler, biçer döverler alındı, devlet yardımıyla, devlet bunlara tarımsal sübvansiyon verdi. O zaman devletle ağa ittifakı kuruldu, hâlâ da devam ediyor o ittifak. İşte tarımda kapitalistleşmenin başlamasıyla birlikte yavaş yavaş gençler okumaya başladı. O dönemde Kürt hareketi artık aydın küçük burjuvazinin omuzlarına düştü. İlk hareket de dediğim gibi 49'lar hareketiydi. 49'lar cezaevindeyken 1960'ta 27 Mayıs darbesi oldu.

Bütün bunlar yaşanırken CHP'nin tutumu nasıldı?

1957'den itibaren CHP de demokratikleşme doğrultusunda etkin bir muhalefet yürütmeye başlamıştı. O zaman ben CHP içinde görev aldım. İl sekreteriy-

dim. Katıldığım 1958 kongresinde "ilk hedefler beyannamesi" diye bir beyanname kabul edildi. O beyanname kabul edilmeden önce ben de bir bildiri yayınlamıştım tüm delegelere hitaben ve biz orada artık kuvvetler ayrımı, bağımsız radyo, özerk radyo, özerk üniversite, özerk basın istiyoruz, basın üzerindeki her türlü baskının kalkmasını, örgütlenme ve düşünce özgürlüğünün tanınmasını talep ediyorduk. Ve söz konusu beyannameye bütün bunlar dahildi, bu son derece önemliydi. 1961 Anayasası aşağı yukarı o ilk hedefler beyannamesi çerçevesinde hazırlanan bir anayasaydı. Ne var ki o anayasanın felsefesi, içeriğinin yaşama geçmesine engeldi. Atatürk cumhuriyetçiliğini ve özellikle MGK gibi bir kurumu getirmiş olması ve aynı zamanda Genelkurmayı başbakana karşı sorumlu olmasına rağmen –yani lafta– aslında özerk konuma getirmesi, o tarihten itibaren orduyu âdeti ikinci iktidar odağı haline getirdi...

1960 darbesi, sözde demokratik hak ve özgürlükleri getiren bir darbeydi, sözde DP'nin gemi azıya alan baskıcı politikasına son verme girişimiydi ve darbe yapıldıktan hemen sonra siyasi tutukluların hepsi bırakıldıkları halde Kürtler bırakılmadı. 49'lar bırakılmadı. Bu ilk darbeydi. Ondan sonra da iki önemli şey yapıldı, 60 ve 61'de. Bunlardan biri, 550 Kürt vatandaşının Sivas'ta enteme edilmesi. Hiçbir hukuki dayanağı olmadan. Altı ay kaldılar. Daha sonra bunlar bırakıldı. Sadece 55 kişi sürgün edildi. Bunlar aşağı yukarı 3-4 yıl sürgünde kaldılar.

Kürtleri hedef alan bir şey çıkarılmıştı, kanunlaşacak bir proje hazırlanmıştı. O proje daha sonra Millî Birlik Komitesi'nde kanunlaşmadan 1961'de kurulan İnönü hükümetine devredildi –ve bu, Can Dündar Ecevit'in külliyatını araştırırken ortaya çıktı. Orada açıktan, tıpkı, Şark Islahat Kanunu'na benzer bir şekilde Kürtlerin nasıl asimile edilmesi lazım geldiği, nasıl batıya sürgün edilmeleri ve nasıl köylere dağıtılmaları lazım geldiği planlanmıştı. Kürtçenin konuşulmasının, yazılmasının tamamen yasaklanması, Kürtçe konuşanların ceza alması gibi maddeler de var –bu planın kanunlaşması isteniyor. Ecevit bu planın kanunlaşmasına yanaşmıyor...

Ve tam da bu dönemlerde TIP'i kuruyorsunuz...

49'lar cezaevindeyken, 60'lı yılların o görece örgütlenme özgürlüğünden yararlanarak Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu. TİP kurulduktan sonra CHP iyice sıkışacağını anladığı için Millî Bakıye Sistemi'ni getirdi İnönü, iktidardan düşmeden önce. Bu bize yaradı ve biz parlamentoya 15 milletvekiliyle katıldık. O 15

milletvekili 4 yıllık bir deney geçirdi diyelim...

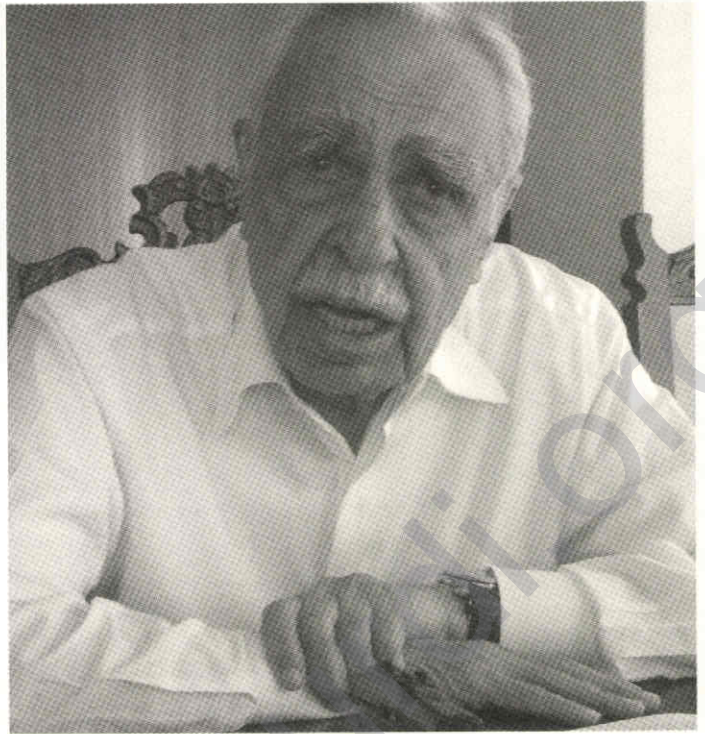
TİP olarak bile 1961 Anayasası'nı ileri bir anayasa, demokratik bir anayasa diye savunduk. Ama anayasanın kapsadığı bütün o şeyler, anayasanın temel felsefesinden ötürü ve bu MGK'dan ötürü yaşama geçme şansına olmayan maddelerdi. Ama görünürde son derece demokratik, ilerici bir anayasa olarak dikkatleri çekiyordu. Bugün geriye baktığımda, bunu böyle değerlendiriyorum, o zaman değerlendiremiyordum. Hatta orduyu ilerici bir hareket yaptı, ilerici bir eylem yaptı olarak değerlendiriyorduk. Ama MGK'nın toplumun başına ne gibi felaketler getirdiğinin farkında değildik ya da anlayamadık. Farkında olanlar anladı, biz anlayamadık. Böyle bir dönemden geçtik.

CHP, TİP'in gelişmesi karşısında endişeye kapıldı. Acaba aydınlar ve demokrasiden yana olanlar, ilericiler TİP'e kayarlar mı endişesine kapıldı. Ve İnönü "ortanın solu" diye bir politika geliştirdi. Ecevit bu politikayı benimsedi ve bunu 12 Mart döneminde çok güzel bir şekilde kullandı. Biz cezaevindeyken, 1974 yılında, sonra da 1977'de parlamentoda çoğunluğu aldı. İlkinde Erbakan'la kurduğu ortaklık hükümetiydi. Diğeri de AP'den transfer ettiği 11 milletvekilinin yaptıkları suistimal ve hırsızlıklar CHP'nin de sonunu getirdi... Ondan sonra da 1980 darbesi oldu ...

CHP'nin darbeler ve darbe sonrası hazırlanan anayasalara ilişkin tutumu nasıldı?

1961 Anayasası'nın yapılmasında CHP'nin rolü çok büyüktür. Çünkü CHP, Kurucu Meclis'te çoğunlukta idi. Kurucu Meclis'in oluşturulması için hazırlanan kanunda en büyük parti olarak CHP'ye belli bir kontenjan tanınıyordu. İşte o grubun içinde Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal da vardı. Bunlar solcu geçinen aydınlar, ama bunların solculuğu daha çok ordu kaynaklı bir solculuk. Yani, halka dayanan ve halkın iradesini yansıtan, işçi sınıfının öncülüğünde, emekçi sınıf ve katmanların öncülüğünde bir siyasal hareket değil. *Ordu iş başına gelecek, ordu darbe yapacak ve ordu darbe yaptıktan sonra da devrimci bir hükümet kuracağız, o devrimci hükümet demokratik devrim yapacak!* Böyle bir projeleri vardı onların. Dolayısıyla anayasadaki düşüncelerin, anayasanın yapılmasında bunlar ağırlıklıydı. Hem sol görünüm var anayasanın bazı maddelerinde hem orduya ağırlık veren maddeler var. Yani bu ikisini edinen bir politika izlenmiş...

Uzun süre devam etti ordu içindeki bu yapı. Ve bu, kurulan bütün hükümetlerde, cumhurbaşkanlığı

seçimlerinde hep belirleyici oldu. İnönü de bütün bunları benimsiyor ve Orduyu küstürmek istemiyordu. Ama özellikle 12 Mart darbesinden sonra Ecevit tavrı aldı. İnönü 12 Mart'ta darbenin yanında yer aldı ve darbecilerin isteği üzerine Nihat Erim'in başbakan olmasına müsaade etti. Ecevit o zaman Genel Sekreterlikten çekildi. Bu darbe bana karşı, benim izlediğim politikaya karşı yapılmış bir darbe diye çekildi ve İnönü ile ilk açık ihtilafları orada başladı. Sonra tekrar genel sekreter olan Ecevit *ortanın solu* politikasını sürdürerek çoğunluğu sağladı. Ve o zaman Şef İnönü ile mücadelesi devam etti.

Türkiye'de demokrasi ve özgürlükler tarihi denince akla gelen konulardan biri de azınlıklar meselesi. 6-7 Eylül olayları, İttihatçıların 1915'teki Ermenileri tehciri, Rum-Türk mübadelesi... Bu tarihsel dönemeçlerde CHP'nin azınlıklara bakış açısı nasıl bir seyir izliyor?

CHP'nin azınlıklara bakış açısı, hiçbir zaman demokratik olmadı 1923'ten sonra. Bakın, mesela bu 49'lar olayında belirleyici olan nedenlerden birini söyleyeceğim. Yıl 1957, ben CHP'nin il sekreteriyim Diyarbakır'da ve Asım Eren isminde CHP'li bir milletvekili bir önerge veriyor. O sırada Kerkük'te Kürtlerle Türkmenler arasında bir çatışma oluyor ve bu çatışmada galiba birkaç Türkmen öldürülüyor. O zaman bir önerge veriyor bu Asım Eren. Diyor ki, Irak'ta Türkmen kardeşlerimiz öldürülmüştür, dolayısıyla bu

uluslararası bir sorundur. Devletin bir *mukabele-i bilmisil* yapma zorunluluğu vardır, acaba hükümetimiz bunu yapmayı düşünüyor mu? Bu soru önergesi bizde şöyle anlaşıldı: Yani orada Türkmenler öldürüldü, biz de burada Kürtleri öldürelim! Ve büyük bir kıyamet koptu. Biz Diyarbakır örgütü olarak protesto ettik merkezi. Sonra gençler protesto ettiler. Diyarbakır'da Musa Anter'in yazan olduğu İleri Yurt diye bir gazete çıkıyordu, o gazetede çok sert yazılar yazdı. Bu sorunda Asım Eren'in yanında yer aldı merkez. Bizim il başkanımız protesto yazısını bizzat götürdü İnönü'nün eline verdi ve İnönü; *siz yanlış değerlendiriyorsunuz, bu mukabele-i bilmisil Kürtlerin öldürülmesi anlamında değildir, bu bir diplomatik deyimdir, bu bir nevi Irak hükümeti nezdinde protesto etmek gibi filan diyerek kamufle etti.*

Keza, Birinci İnönü Hükümeti de 55 sürgün edilmiş olan insanın geri getirilmesine müsaade etmedi. Çıkarmadı o kanunu. Keza 1950'ye kadar devam edegelen Mecburi İskân Kanunu'nu kaldırmadı. Ondan sonra 6-7 Eylül hadisesinden çok önceleri bu gayrimüslimleri tasfiye etmek bakımından, bana göre, özellikle sermayenin Müslüman Türklerin eline geçmesi için çıkarmış olduğu Varlık Vergisi Kanunu CHP'nin azınlıklara karşı nasıl bir politika izlediğinin çok açık bir kanıtıdır. Yan yana bulunan iki bakkaldan birisi gayrimüslim, biri Müslüman Türk; birinden 10 lira alıyorsa, diğerinden 1000 lira alıyor. O adam dükkânını toptan satarak ancak karşılayabiliyordu, karşılayamıyordu bile, borçlu kalıyordu, borçlu kalınca Taşkale'ye sürgüne taş kırmaya gönderiyordu. Böyle bir uygulama yapıldı. Ben bunu çok iyi hatırlıyorum. O zaman üniversitede öğrenciydim.

Öğrencilik demişken oradan devam edelim. Kürtlerin son dönemde anadilde eğitim gibi bir talepleri var. Öncesinde böyle talepler var mıydı?

Kürtlerin bu tarz taleplerinin dile getirilmiş olması 90'dan sonradır, daha evvel böyle bir şeye cesaret edilemezdi. Kürt var dediğimiz için bile yıllarca cezaevinde yattık. O zaman kalkıp Kürtlere haklarının tanınması, Kürt dilinin tanınması talepleriyle ortaya çıkmamız mümkün değildi. Dicle Talebe Yurdu'nda gayet gizli olarak oyunlar sergiliyoruz, Halkevinde Eminönü'nde. Musa Anter, Faik Bucak, Ali Karahanlı ve arkadaşları vardı, onlar Kürt halk oyunlarını sergiliyorlar. O zaman halk oyunlarının şubesinin başkanı da Tank Zafer Tunaya. Bizim arkadaşlarımız hukukta okuyorlardı ve onların yakın arkadaşlıkları vardı. Orada sergiliyorlardı. Dicle geceleri yapardık. Taksim ga-

zinosu vardı o zamanlarda, senede bir defa Dicle Talebe Yurdu'nun bir nevi kuruluş yıldönümü vesilesiyle bir gece tertiplerdik. O gecede bizim çocuklar o millî oyunları gösterirlerdi ve sembolik olarak, kimse bunun farkında değil, en baştağının elinde bir kırmızı mendil, üçüncünün elinde sarı bir mendil, en sonundakının elinde de yeşil bir mendil olurdu Kürt renklerini temsilen. Bunu ancak bilen bilirdi, bilmeyen kimse farkında değildi. Böyle bir dönemdi o. Nasıl söyleyeyim, âdeta mezar sessizliği yaşıyordu toplum...

Yine sıkça tartışılan bir konu olarak inanç, din ve vicdan özgürlüğü konusuna ilişkin CHP...

Mustafa Kemal'in devrimleri olarak adlandırılan bir seri şeyi var. Şapka inkılabı, Tevhidi Tedrisat Kanunu, unvanların kaldırılmasına ilişkin kanun, medreselerin kaldırılması, türbelerin yasaklanması vs. Bir de kendisine göre bir laiklik anlayışı vardır. O laiklik anlayışında başlangıçta tamamen ezanın Türkçe okunması, Kuranın Türkçe okunması, mealinin Türkçe açıklanması gibi. Tepeden inme, belli kurallar içinde uygulanması lazım gelen bir laiklik anlayışı. Burada öyle toplu ibadetler yapmak, türbelere falan gitmek yasaktı tabii. Kuran kursları falan, öyle bir şey yoktu. Kendi dinini öğrenmek istiyorsan evinde öğreneceksin, bunları öğrenecek yer yok. Sonra Arapça harflerin kullanılması tamamen yasaklandı harf inkılabı dolayısıyla. Camilerin bütçeleri düşürüldü. Mesela bizim Lice'de iki büyük cami vardı iki mahallenin. Bir tek cami açık bırakıldı, ona imam tayin edildi, bir müftü tayin edildi devlet memuru olarak. Öbür cami bir tür askere alınma yeri haline getirildi; o zamanlar askere alınma çok acayıptı. İnsanlar jandarma tarafından camiye toplu halde götürülür, gözaltına alınırlardı. Yani camiye kapatırlardı. Cami önünde nöbetçiler. Bütün köylerden toplanıp getirilirlerdi. Anneleri babaları o arada dışarda bekler, onlara ekmek filan gönderir. Tıpkı tutuklu gibi yani! Bunlar toplandıktan sonra, toplu halde Diyarbakır'a yürütülüp götürülürlerdi. Oradan da trenlere bindirilirdi jandarma nezaretinde. Mesela bizim mahallenin camisi bu görevi yapıyordu. Bir nevi askere alınma döneminde, kontenjan diyorlardı, o kontenjanların toplandığı bir mekân halinde kullanılmıştı. Bu anlayış 1950'lere kadar devam etti. 1950'de DP ezanın tekrar Arapçaya çevrilmesini gündeme getirdiği zaman, Diyarbakır'da CHP de oy verdi. Ve zaten daha 1950 seçimlerinden önce kimi tavizler vermeye başlamışlardı. Şemsettin Günaltay tanınmış bir mollaydı, onun başbakanlığı döneminde bazı tavizler verildi. Hatta Köy Enstitüleri'nin kapatılması o dönemde başladı. CHP döneminde.

CHP, DEMOKRASİ VE KÜRT SORUNU

AHMET YAŞAROĞLU

Son dönemde çokça tartışılan konulardan biri de CHP'de gündeme gelen genel başkan değişikliği oldu. Bu değişikliğin CHP'nin politikalarını, ülkenin temel iç politika sorunlarını ne yönde etkileyeceği tartışmaların ana unsurlarındandı. İç politika dendiğinde akla gelen ilk iki konu ise *demokrasi sorunu* ve bu sorunun çok önemli bir ayağını oluşturan *Kürt sorunu*dur. Yanıtı aranan soru şudur: CHP'deki Genel Başkan değişikliği ülkedeki demokrasi mücadelesini ve Kürt sorununu nasıl etkiler ve CHP, demokrasinin kazanılması ve Kürt sorununun çözümünde olumlu bir rol oynayabilir mi; Kılıçdaroğlu'yla birlikte estirilmeye çalışılan rüzgâr gerçekçi bir temele dayanıyor mu?..

Soruya, CHP bildiğimiz, tanıdığımız CHP, politikalarında bir değişiklik olmayacaktır gibi bir yanıt verilebilir peşinen. Ancak bu yanıtın, Kemal Kılıçdaroğlu'nun CHP'nin Genel Başkanı olması nedeniyle, gözlerini bu partiye dikmiş olan kesimler tarafından önyargılı ve peşin hükümlü olarak değerlendirileceğini tahmin etmek zor değil. Çünkü bu kesimler CHP'deki "değişimin" demokrasi ve Kürt sorununa "çözüm" getireceği konusunda olumlu düşünülmektedirler. Genel başkan değişikliği-

nin, şu ya da bu ölçüde, CHP lehine bir esinti yarattığı dikkate alındığında, söz konusu sorunun tartışılması zorunlu ve gerekli olmaktadır.

Ayrıca bu tartışmanın yapılması şu nedenle de gereklidir: CHP veya bir başka politik partinin, herhangi bir soruna ilişkin bakış açısı bizce özünde değişiklik göstermiş olsa da, bazı önemsiz sayılabilecek değişiklikler, üslupta görülen değişme ve değişmenin yarattığı etkiyi küçümsememek, bu partiye ilişkin tespitleri yeniden temellendirmek gerekir. Çünkü, kimi zaman imaj ya da üslup değişikliği bile bazı kesimler üzerinde ihmal edilemeyecek etkiler yaratabilmektedir.

Ama konu CHP olunca, bu partinin devletin şekillenmesi ve Kürt politikasının belirlenmesinde oynadığı tarihsel rolü kısaca hatırlamak gerekir önce.

Çünkü CHP herhangi bir parti değildir, düz bir çizgi izlememiş, kapatılmalara vb. maruz kalmış olsa da, devletin ve düzenin şekillenmesinde, korunmasında önemli bir yeri olmuştur.

CHP ve tarihsel sorumluluk

CHP'nin kendisini "*devleti kuran parti*" olarak tanımladığını, ülkenin temel sorunları tartışılıyorsa eğer, kendi tutumlarının tayıncı edici olacağı iddiasında bulunduğunu

biliyoruz. CHP 1950'ye kadar tek parti iktidarının tartışılmaz gücüdür. Partinin program ve uygulamalarına damgasını vuran Kemalist çizgidir. Burada genel bir Kemalizm eleştirisi yapmak gerekmiyor. Ancak Kemalizmin ulus, devlet, demokrasi ve Kürt sorunu konusundaki çizgisinin ana hatlarını birkaç cümleyle hatırlatmak gerekiyor.

Kemalizmin ulus anlayışında "Türklüğün" belirleyici bir yeri bulunmaktadır. Ulus anlayışı ve yorumu bütünüyle "Türklük" temelli milliyetçiliğe dayanmaktadır. Kürtler ve Kürt sorunu bütünüyle inkâr edilmiştir. "Ne mutlu Türküm diyene" sözü bütün bu politika ve yaklaşımı özetlemektedir aslında. Küçümsenmeyecek bir çevre, bu anlayışı, Kemalizmin Türklük yorumunun etnisiteye dayanmadığının kanıtı olarak yorumlamaktadır. Ama kendilerini Türk olarak "mutlu görmeyenler" konusunda bir şey söylememektedirler. Oysa burada bir dayatma vardır ve Kemalizmin bu Türklük anlayışına göre, Türkler dışındaki farklı etnik gruplar kendilerini inkâr etmeli ve Türklüğü benimsemelidirler.

Tek parti dönemi Kemalizminin ve CHP'nin ideolog ve uygulayıcılarının, eğer kendilerini inkâr etmezlerse Kürtler ya da farklı etnik gruplara düşenin Türklerle "hizmet etmek", başlarına geleceklere razı olmaktır anlayışını savundukları bilinmektedir. Kürt isyanlarının kanla bastırılması, sistematik baskı ve asimilasyon bu gerici politikanın uygulanmasında başvurulan yöntemler olmuştur. CHP'nin, Baykal dönemindeki etkin adamlarından Onur Öymen'in dile getirdiği gibi, Kürtlerin "analarnı ağlatmak", tek parti döneminin olağan uygulamasıdır. Bu anlayış ve uygulamanın, tek parti döneminde demokrasiye olanak tanımadığı, devleti gerici bir tarzda şekillendirdiği bir gerçektir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Kürtler ve Kürt sorunu konusunda CHP'nin karanlık ve kanlı bir tarihi vardır. O dönemin devlet politikalarını CHP'nin sorumluluğundan ayırıp, soyutlayarak değerlendirmek olanaklı değildir. Bir dönem valilerinin CHP'nin il başkanlığını yapmış olmaları vb. diğer tarihsel gerçeklerdir.

Bütün bunları, CHP'nin tarihsel rolünü hatırlatmak için geçip geldiği süreçleri anlamak için yazıyoruz. Kuşkusuz Kürtlerin ve ilerici güçlerin mücadelesi ile toplum gelişmiş, CHP de eski çizgisinde bazı değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Ancak buna rağmen, özellikle Kürtlerin mücadelesinin keskinleştiği zaman dilimlerinde, CHP yöneticileri kendi tarihlerini hatırlatan açıklamalar -Öymen ve Baykal örneklerinde görüldüğü gibi- yapabilmekte, oldukça gerici tutumlar almakla kalmamakta, toplumun şovenizmle zehirlenmesine gidecek çağnlar yapabilmektedirler.

Ama Kürt halkının ya da bir bütün olarak Türkiye halklarının demokrasi mücadelesi ve özlemi CHP'yi, Kürt

sorunu konusunda farklı tutumlar almaya zorlayabilmiştir. Ecevit döneminin CHP'si, 12 Eylül darbesi ile kapatıldıktan sonra yeniden yoluna devam eden SHP-CHP ve CHP geleneği, Kürt sorunu konusunda raporlar hazırlamış, bu sorunun "çözümü" için kendi çizgisini oluşturmaya çalışmıştır.

Deniz Baykal'ın CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılmak zorunda kalması ve Kemal Kılıçdaroğlu'nun Genel Başkan olması ile de, CHP'nin Baykal dönemindeki tek parti dönemini çağnştıran politikaları seslendirmeyi terk edeceği yönünde bir kanı doğmuştur. Kılıçdaroğlu henüz bu konuda farklı bir şey söylemese de, Kürt ve Alevi bir kökenden geliyor olması bile, böyle bir kanının doğmasına yol açabilmektedir. Peki, bu dönemin CHP'si ülkede demokrasinin kazanılması, Kürt sorununun çözülmesinde olumlu bir rol oynayabilir mi?

CHP'nin 'en yüksek' çıtası, raporlar...

CHP'nin demokrasi ve Kürt sorununa ilişkin bugüne kadar yaptığı en ileri tespitlerden başlamak gerekiyor. Çünkü eğer çözüm tartışılıyorsa, ortaya konulmuş tespitlerden yola çıkılarak, bunların "çözüm" olup olamayacağı gösterilmelidir. Söylenilenlerde, tespitlerde samimi olup olunmadığı, günlük politikadaki dalgalanmalar vb. farklı konulardır. O halde başlayabiliriz; CHP 12 Eylül sonrasında kapatılmış, yeniden açılmadan önce bu çizginin temsilcilerince kurulmuş, önemli sayıda CHP kadrosunun da içinde yer aldığı SHP'de faaliyet göstermiştir.

1989 yılında SHP'de dönemin genel sekreteri Deniz Baykal başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan "Kürt Sorunu'na" ilişkin raporda, "Anayasadan başlayarak bütün ilgili yasal düzenlemeler demokratik hukuk ilkelerine uygun hale getirilecektir. Anadil yasağı ile ilgili her türlü yasal düzenleme yürürlükten kaldırılacak, yurttaşların anadillerinde serbestçe konuşabilmeleri, yazabilmeleri, öğretebilmeleri, bu dillerde değişik kültür etkinliğinde bulunmaları güvence altına alınacaktır" denilmekteydi. Baykal, bu rapora bir "sunuş" yazmış, "resmî politikaların yok saydığı bu konunun korkusuzca tartışılması" gerektiğini ileri sürmüştü.

Yukarıda söylenilenlerin "çözüm" için ne anlama geldiğini ileride değerlendireceğiz. Ancak daha sonra CHP olarak da Kürt sorununa ilişkin raporlar hazırlandı. Bunlardaki "çözüm" önerilerine de kısaca göz atmak gerekiyor. CHP'nin 1999 ve 2001 yıllarında yayımladığı "Doğu ve Güneydoğu" ile "Demokratikleşme, İnsani Hakları" raporlarında şu tespitler yer almaktadır: "Anadil(ler), kültür alanının olgusudur. Resmî dil ise kamu alanının ve siyasal birliğin aracıdır. **Anadil ile resmî dilin aynı olması her zaman mümkün değildir. Türkiye'nin resmî dili, anayasal dili, ortak dilimiz Türkçedir.**(abç) Ancak ülkemizde

anadili Türkçeden farklı olan milyonlarca yurttaşımız bulunmakta olup, bunlar arasında Kürtçe, Zazaca önemli yer tutmaktadır... Teröre ödün verilemez, silahla sorunlar çözümlenemez, ülkenin bölünmez bütünlüğü tartışma konusu yapılamaz. Etnik duyarlılıklara demokratik çözüm, çokkültürlü toplumların, çoğulcu demokrasinin vazgeçilemez koşuludur.

Feodal yapı aşılmadan, eşitsizlikler giderilmeden, sosyal devlet yapılanması kökleştirilmeden sorunlara kalıcı çözüm sağlanamaz. Kürt kökenli yurttaşlarımız da dil, kültür, folklor ve kimliklerini koruma, geliştirme ve açıklayabilme, kendi anadillerinde yazılı basın, radyo ve televizyon dahil her türlü medya aracılığı ile yayın yapabilme, özel okullarda kendi anadilleri ile eğitim yapabilme, Kürt dil ve kültürü üzerinde araştırma yapacak enstitüler ve benzeri kurumların kurulabilmesi haklarına kavuşmalıdırlar...(abç) Tüm siyasi görüşler özgürce örgütlenebilmelidir. Düşünce suç olamaz. Teröre doğrudan bulaşmamış olanlara genel af çıkmalıdır. Terörle Mücadele Yasası, Türk Ceza Yasası'nın 312. maddesi ve diğer yasalar çerçevesinde, düşünceyi ifade, toplantı ve gösteri yürüyüşü ve yataklık yapma kapsamında olup, doğrudan doğruya teröre kaşınmamış eylemler veya düşünceleri nedenleri ile tutuklu ve hükümlü konumda olanlar için, **kısmi genel af çıkarılarak** (abç) ülkede hoşgörü ve iç barış ortamına geçişin zemini yaratılmalıdır..."

CHP 2008 yılı Aralık ayında bir program ve tüzük kurultayı topladı. Burada kabul edilen "Çağdaş Türkiye için Değişim" başlıklı yeni programında şu görüşlere yer veriliyor: "Etnik farklılıklar ülkemizin zenginliğidir. CHP, Lozan Antlaşması ile azınlık olarak nitelenmiş olan yurttaşlarımızın kendilerine tanınmış olan dini ve kültürel azınlık haklarından eksiksiz olarak yararlanmalarını amaçlar. Yeni azınlıklar yaratılmasına karşıdır. **CHP, daha 1989 yılında**(abç) (CHP burada SHP dönemindeki rapora sahip çıkmaktadır) Kürt kökenli yurttaşlarımızın karşılaştıkları sorunları açık yüreklilikle ortaya koymuş, etnik köken farklılıklarına, kültürel çoğulculuğa, bireysel kültürel haklara olan saygımız, demokratik değerlere, eşitliğe ve hoşgörüyü olan bağlılığımız çerçevesinde toplumumuza, **üniter devlet ve ulus devlet** (abç) temeli dikkate alınarak kısıtlamaların kaldırılması ve çağdaş, kalıcı çözümler bulunması için politikalarını sunmuştur. CHP, devletin etnik farklılıklar üzerine politikalar oluşturmasını benimsemez... Ancak **etnik kimliğini bireysel olarak vurgulamak isteyenleri saygıyla karşılar ve etnik kimliği insanların şerefi sayar.**(abç) Asimilasyon değil, entegrasyon öngörüyoruz. **Her etnik kökenden yurttaşımızın kendi özgür irade ve talepleri çerçevesinde kendi anadilini özgürce kullanabilmelerine, özel dersaneler veya kurslar**(abç) gibi kurumlar kurarak anadillerini özgürce öğrenebilmeleri ve öğretebilmeleri,

kendi anadillerinde gazete, dergi, kitap yayımlamaları ve diğer her türlü yazılı ve sözlü yayında bulunabilmelerine, müzik ve sanatın diğer dallarında faaliyette bulunabilmelerine, Türkiye sınırları içinde yayın yapan radyo ve televizyon kurum veya kuruluşları üzerinden RTÜK'ün genel kuralları çerçevesinde kendi anadillerinde yayın yapabilmelerine, değişik kültürel etkinliklerde bulunabilmelerine, kendi folklorlarını yaşatabilmeleri ve geliştirebilmelerine, tüm bu ve benzeri **bireysel kültürel haklara**(abç) özgürce ve diletiğince ulaşabilmelerine olanak tanımayı çağdaş demokrasi anlayışının gereği sayar."

Okuyucunun konunun CHP program ve belgelerinde nasıl ele alındığını görebilmesi için alıntılan biraz uzun tutmak zorunda kaldık.

Şimdi burada yapılan tespitleri daha yakından irdeleyebiliriz. Öncelikle CHP'nin bu sorunu nasıl ele aldığına bakalım:

CHP Kürt sorununu etnik bir sorun çerçevesinde ele almaktadır. Etnik duyarlılıklara demokratik çözüm önermekte, bu önermenin çerçevesi de bireysel, kültürel haklarla sınırlandırılmaktadır.

Üniter ve ulusal devlet tartışma konusu yapılmamakta, devletin ve ulusun birliği titizlikle savunulmaktadır.

Türkçenin tek resmî dil olarak kalması peşinen ve tartışılmaz olarak kabul edilmekte, Kürtlerin ancak kültürel, folklorik vb alanlarda dillerini kullanmaları, özel okullarda, kurslarda vb. öğretebilmeleri kabul edilmekte, dilde yayın serbestliği tanınmaktadır. Ama bu haklar topluluk hakları olarak değil, bireysel haklar düzeyinde tanınmaktadır.

Yasal bazı demokratik düzenlemelerin yapılması, düşüncenin serbest olması, bu arada kısmi genel af vb savunulmaktadır.

Feodal yapıya atıfta bulunulmakta, ama sadece bunun "aşılmasından" söz edilmektedir.

Raporların ruhunda çözüm var mı?

CHP'nin Kürt sorununun çözümüne ve ülkede demokrasinin kurulmasına ilişkin önerilerini bu başlıklar altında toplamak olanaklıdır. Yine bu maddeleri tek tek ele alarak önerilen bu çözümlerin, Kürt sorununa çözüm getirip getiremeyeceğini, Kürtlerin beklenti ve taleplerini karşılayıp, karşılamayacağını yakından görelim.

Kürt sorunu etnik bir sorun değil, ulusal bir sorundur. Bunun anlamı Kürtlerin etnik bir topluluk değil, bir ulus olduklarıdır. Kürtlerin bir ulus olarak eşit haklara sahip oldukları teslim edilmeden –ki bunların başında kendi kaderini tayin hakkı gelmektedir– bu sorunun demokratik bir çözüme kavuşması olanaklı değildir. Kendi kaderini tayinin anlamı başta ayrılma hakkı olmak üzere, ulusun kendi yazısına kendisinin karar vermesidir.

"Üniter ve ulus devlet" tartışılmaz kabul edilince, Kürt-

ler üzerindeki her türlü baskı ve terör için zemin canlı tutulmaktadır. Üniterliğin mevcut uygulaması ve yorumu, Kürtlere kendi yaşamlarını düzenleme konusunda en küçük bir olanak tanımamakta, "demokratik özerklik, demokratik cumhuriyet" talepleri bastırılmaktadır...

Kürtçenin eğitim dili olarak kabul edilmesi kesinlikle reddedilmekte, Kürtler için anadilde eğitim hakkı tanınmamaktadır. CHP raporlarında Kürtçeye getirilen kısmi serbestlik ise bugünkü uygulamaların bir benzerinden başka bir şeyi ifade etmemektedir. Eğer Kürt sorununda demokratik bir çözüm sağlanacaksa, dil sorununun bu konuda kilit bir role sahip olduğu kabul edilmelidir. Kürtçenin resmî dil olarak tanınması ve kabul edilmesi, başta anadilde eğitim ve öğrenim olmak üzere kamu yaşamının her alanında özgürce kullanılması gerekir.

Kürt halkının demokratik, yasal düzenlemelerin yapılması, demokrasinin kazanılması için verdiği mücadele ortadadır. Ancak bugün yapılması düşünülen yasal düzenlemeler Kürtlerin temel taleplerini karşılamadığı gibi, CHP'nin bu düzenlemelerin genişletilmesi gibi bir tutumu da bulunmamaktadır. Anayasal vatandaşlık, Kürtlerin temel haklarının anayasada ifade edilmesi, demokratik bir anayasa gibi talepler görmezden gelinmektedir. Koşulsuz genel af talebi, kısmi bir genel af daraltılmış durumdadır.

Kürt coğrafyasındaki feodal kalıntılar devlet eliyle korunmakta, bu yapı bölgede düzenin dayanağı olarak kullanılmaktadır. Topraksız ve az topraklı köylüye toprak dağılımı, ağalığın tasfiye edilmesi gibi tedbirler olmadan "feodal yapının aşılması" olanaklı değildir. CHP bu konuda hiçbir öneriye sahip değildir.

CHP'nin demokrasi ve Kürt sorununa çözüm olarak gördüğü tedbirlerin, Kürtlerin eşit haklar, birlikte demokratik bir yaşam, bölgesel özerklik taleplerini karşılamaktan uzak olduğu açıkça görülmektedir. Üstelik burada ne CHP'nin Kürt sorunundaki pratik günlük politikadaki gerici tutumu ve mevcut statükonun korunması için gördüğü işlev, ne de belgelerine yansıyan tespitlerin gerçekten savunulup savunulmadığı –ki, savunulmadığını gördük, görüyoruz– gibi somut olgulara girilmemiştir. Sadece CHP belgeleri düzeyinde konu ele alınmış, bunların uygulanması durumunda dahi Kürt sorununun çözülmeceğine dikkat çekilmiştir.

Yoksa CHP'nin son genel başkan değişikliğinden sonra da, Kürtlerin hiçbir temel talebini karşılamayan "açılımı" lanetlemesi, öncesinde ülkede linççi atmosferin oluşumuna destek vermesi, geçmiş katliamlara ilişkin tutumu, bugünkü uygulamalara desteği bilinmektedir. Peki CHP gerici bu politikalarını devam ettirebilir mi?

Geleceğe dair...

CHP'nin politikalarında özünde bir değişikliğin olmayacağı, ama üslubunda değişiklikler olacağını söyleyebiliriz. Ancak Kürtlerin ve demokrasi güçlerinin mücadelesi devleti olduğu gibi CHP'yi de daha farklı bir çizgiye getirebilir. Ama şu konuda, yani devletin ve ulusun birliği konusunda bugünden farklı bir tutum alınmayacağı bilinmektedir.

CHP eski statükonun çözüldüğünü çöktüğünü görmekte, "devleti kuran parti" olarak devleti yeniden yapılandırmanın –bugün AKP'nin yapmaya çalıştığı da budur– yol ve yöntemlerini bulmaya çalışmaktadır. Kürtler bu duruma nasıl razı edileceklerdir? CHP'nin ve diğer gerici partilerin ortaya attıkları "çözüm" politikalarının gelip dayandığı temel sorun işte budur.

Oysa Kürt sorununda çözüm aranıyorsa, bu çözümün öncelikle Kürtlerin dile getirdiği talep ve isteklerin temel alınması ile gerçekleşebileceği kabul edilmek zorundadır. Kürtlerin istedikleri ise tek bir cümle ile ifade edilecek olursa, Türklerle tam hak eşitliği temelinde özgür ve demokratik bir yaşamdır. Bu yaşamın anayasal ve yasal çerçevesi ise yine demokratik ve eşit bir katılımıla belirlenebilir.

Ancak Kürt sorununa çözüm ve demokrasi tartışmalarına CHP'nin programı, belgeleri, bugünkü günlük politik tutumları vb. açısından bakıldığında, CHP'nin sorununa çözümünde olumlu bir rol oynayamayacağı görülmektedir. Ama eğer Kürtlerin ve Türklerin mücadelesi CHP'yi en azından sorunun tartışılması ve politik atmosferi zehirlemekten kaçınacağı bir yere doğru çekerse, bu kadarın bile sorunun tartışılmasına "daha geniş" bir alan –AKP'nin "açılım" politikası da kendi iradesi ve hesapları dışında buna benzer bir etki yaratmıştı– açabilir. Ancak CHP yöneticilerinin yangına körükle gitmeye fazla meraklı oldukları da bir gerçektir. Tarihleri ve gelenekleri onları sürekli olarak bu gerici yöne doğru çekmektedir. Kuşkusuz politika söz konusu olunca, olası ihtimal ve gelişmeler ucu açık olarak bolca tartışılabilir.

Buna karşın kesin olan bir gerçek varsa o da şudur; Kürt sorununun çözümünde, Kürt halkının kendi gücüne, Kürt ve Türk işçilerinin ve emekçilerinin ortak mücadelesine, bu kesimlerin mücadelesini kendi etrafında örme yeteneği göstermek zorunda olan emek, demokrasi ve banş güçlerine belirleyici bir görev düşmektedir. Açıkça görülen odur ki, köklü çözüm de, koparıp alınabilecek bazı hak ve özgürlükler de bu mücadelenin başarıyla yürütülmesine sıkıca bağlıdır.

Araştırmacı-Yazar Faik Bulut:

CHP 'apolitik' projelerle Kürde merhem olamaz

Cumhuriyetin belirli tarihsel kesitlerinde CHP'nin Kürt politikası nasıl bir seyir izlemiştir?

CHP Cumhuriyetin kuruluşuyla anılan bir parti. Dolayısıyla 1921 Anayasası'nda CHP'nin parti olarak katkısı olduğunu zannetmiyorum. CHP'nin fikriyatı, daha çok 1924 Anayasası ve aynı zamanda devletleşmeyle birlikte şekilleniyor. O günden bugüne, Kürt meselesine asla sıcak bakmadığı gibi, inkâr ve asimilasyon politikasını devam ettirmiştir. Ve özellikle tek parti döneminde; Kürtlerin inkârı, sistemli bir biçimde asimilasyonu ve yetmediği yerde askerî tedip ve tenkili şeklinde özetleyebileceğimiz Kürt politikası yöntemlerini başından sonuna kadar üstleniyor CHP ve kararlı bir biçimde uyguluyor.

Çok partili döneme geçerken de özellikle tek şef İnönü, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a iktidarı devrederken, "Sakin ola ki din ve şeriatçılıkla uzlaşma" ve keza "Kürt meselesini asla ve asla ne dillendireceksin ne de bu meseleyi kaşıyacaksın" şeklinde iki uyanda bulunmuştur. Yine, 27 Mayıs'ı yapan subaylardan biri olan Suphi Karaman o dönem yaptıkları bir öneriyi bizzat bana anlatmıştı: Erivan'da, İran'da ve yine Irak'ta Kürtçe yayın yapan radyolar vardı; acaba biz de Kürtçe radyo açıp, Kürtleri onların

etkisinden kurtarabilir miyiz, diye düşünüyorlar. (Bunda Sovyet nüfuzu ya da komünizm Kürtleri etkiliyor kaygısı da var elbette.) İnönü bu öneriyi şiddetle karşı çıkıyor ve Suphi Karaman'ı ve önerenleri azarlayıp tersliyor. Yani demem o ki, CHP başından sonuna kadar, özellikle İsmet İnönü'nün önderliğindeki CHP, asla ve asla Kürt diye bir varlığı kabul etmemiş, asimilasyonu esas almıştır.

Bu dönemde, Kürt sorununa bulaşmayı koşullayan ise daha çok Barzani'nin etkilerini yok etme kaygısıydı. Yani Barzani'nin özellikle Botan diye bildiğimiz Hakkâni'den Antep'e, Diyarbakır'dan Batman'a, Van'a kadar uzanan etkilerini nasıl sileriz? Bu yönde askerî tedbirler alınmış, raporlar hazırlanmıştır. Yine, *Doğu mitingleri* ilk ortaya çıktığında, CHP başlarda sempati ile bakmışsa da, bu mitinglerin giderek Kürt kimliğine doğru evrilmesi CHP'yi ciddi bir biçimde ürkütmüştür.

1970'lere gelince; yine herhangi bir şekilde Kürt meselesi ele alınmamıştır. Sorun bir feodalite sorunuydu. Yani *şeyh, şıx, ağalık, mütegalibenin tasfiyesi, toprak reformu...* diye 'ortanın solu' ve *toprak işleyen su kullananın* sloganlarıyla Kürt meselesi bir feodalite meselesi olarak değerlendiriliyordu.

Ecevit'in, bölgedeki bazı Kürt şahsiyetlerini partiye alması da siyasi fırsatçılık ve tamamen oy hesaplıdır. Yoksa Kürtleri Kürt olarak önemseyen bir yaklaşım olmamıştır. Ve zaten, 1980 öncesi Şerafettin Elçi'nin Bayındırlık Bakanı olduğu dönemde "Kürtler vardır, ben de Kürdüm" demesinden sonra Ecevit tavrını açıkça koymuştur.

CHP'nin Kürt meselesindeki çıkışı, 1989'da Kürt kökenli politikacıların hazırladığı rapordur. Raporla birlikte bir hamle yapmışsa da, özellikle silahlı hareketin geniş alanlara yayılmasının CHP içindeki demokrat kadroları ve özellikle de CHP içindeki Kürtleri harekete geçirmesi partiyi rahatsız etmiştir. Ve tasfiye yoluna gidilmiştir. Bu tasfiye yolu Paris'teki Kürt Konferansı sonrası gerçekleşmiş, İl İnönü yani Erdal İnönü, (SHP Dönemi) Kürt milletvekillerini tasfiye etmiştir. Onlar da HEP'i kurmuşlardır.

SHP sonraki seçime giderken yeni bir koalisyona gitmiş, yeni bir hamle yapmıştır. Sanırım bu devletin özel bir planıydı. Maksat, Kürtleri yeniden çizginin içine, sistemin içine, asimilasyon politikasının içine çekmekti. Bu da yemin töreninde –Leyla Zana'nın meşhur yemin töreni ile– bozulmuştur. Ve yeniden Kürt karşıtı bir politika izlenmiş ve Baykal'la birlikte son yıllarda en uç noktalara varmıştır.

Kılıçdaroğlu'nun gelmesi kuşkusuz CHP içinde gene bir "dinamizmin" harekete geçirildiği, farklı bir rüzgânın estirildiği bir aşamadır. Ancak bu, AKP'nin doruk noktasına vapp artık çürümeye, yozlaşmaya, halktan kopmaya başladığı bir atmosferin CHP'de iyimser bir havaya dönüşmesi şeklinde anlaşılabilir. Bu haliyle bakıldığında Kılıçdaroğlu'nun gerek başkan seçildiği kongrede, gerek daha sonra yaptığı konuşmalar ve gerekse çevresinde toplanan kadro –MYK ve parti meclisi üyelerinin seçimindeki tercih– esasen Kürtlere hiçbir şey vaat etmemektedir. Kürt meselesine yönelik hiçbir işaret ya da umut vermemektedir. Nitekim CHP'nin örgütsel politikasına, genel politikasına damgasını vuran Önder Sav, özellikle İzmir, Ege ağırlıklı bir kitle ve delege tabanına dayanmaktadır. Ki Ege'de Kürt meselesi ve Kürtlere bakış açısının ne kadar olumsuz olduğu bilinmektedir. Ayrıca kamuoyunda *Çerkez lobisi* olarak bilinen bu kanat, genel olarak da Alevi sevmizliği ve Kürt sevmizliği ile tanınır. Diğer seçilenlere de tek tek bakıldığında, söz gelimi Kemal Anadol'un, daha düne kadar Mecliste DTP'lilerin üzerine yumruk sallayarak yürüyen ve hep Baykal'ın yanında duran birisi olarak Kürt meselesine sıcak bakacağı asla söylenemez.

Kılıçdaroğlu'nu biraz daha kişisel olarak değerlendirdiğimizde de, kendisi bürokrattır/teknokrattır. Teknokrat gelenekten gelen biri olarak, meseleye bürokratik önlemler açısından bakmaktadır. Nitekim kendisi telaffuz etmiştir; *Güneydoğu meselesi ekonomik bir meseledir, aş iş meselesidir, fabrika meselesidir vs vs.* Tabii Alevi ve Kürt

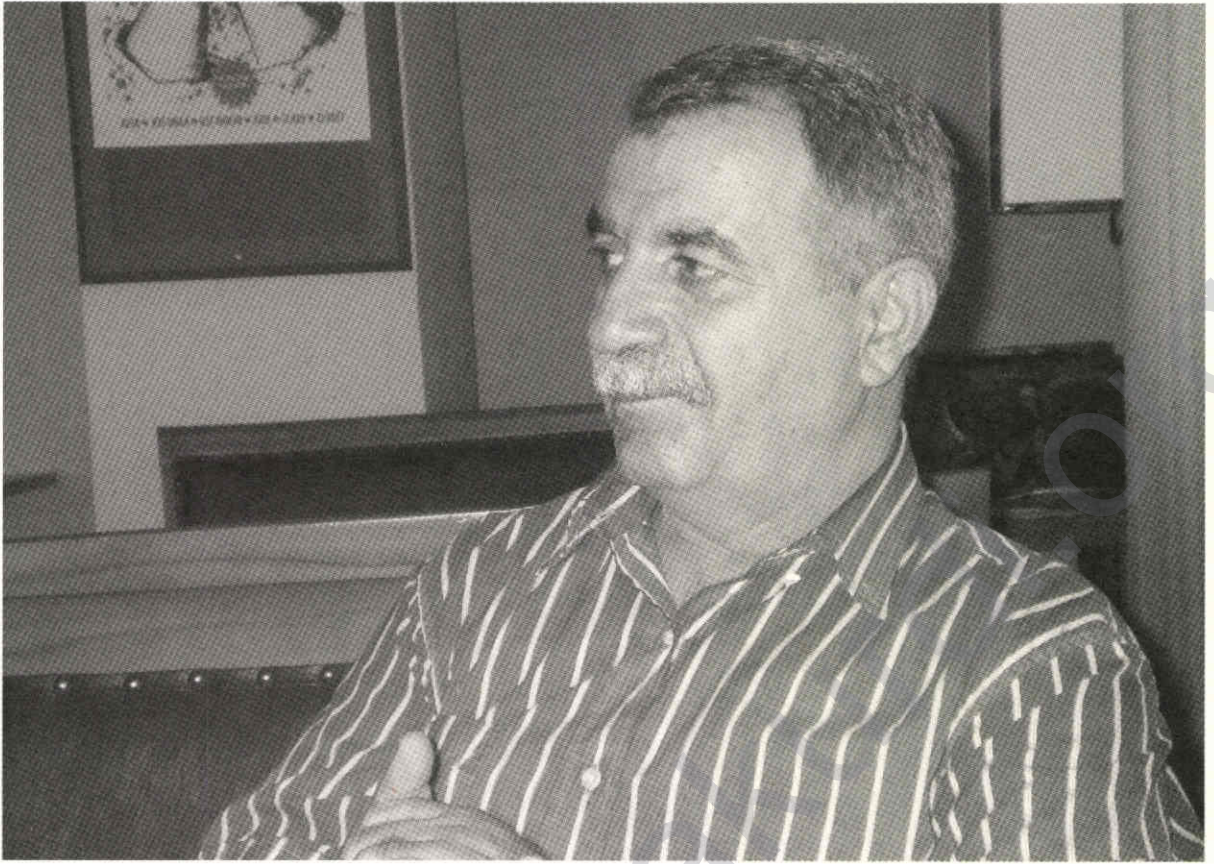
kökenli olmasının getirdiği bir kompleks ile kendi psikolojisinde, ruhunda yarattığı fırtınalar, korkular, endişeler de Kürt meselesini, Kürt kelimesini ve telaffuzunu kullanmasında etkindir. Ama asıl önemlisi, siyasi bir perspektifi henüz yoktur. Ekonomi bürokrasisinden gelmenin getirdiği pozitif motivasyon ve güdülerle, proje temelli kalkınma perspektifleri olabilir. Fakat siyasi bakımdan son derece geridir. Bir lider düzeyinde değildir. Kaldı ki henüz parti içinde kendi politikasını, kendi kişiliğini kabul ettirememiştir. Dengelere oynamaktadır. Bundan sonra, belki seçim öncesi ikinci bir kurultayda yapacağı kadro değişikliklerine, mesela Diyarbakır'a, Trabzon'a, İzmir'e gittiğinde vereceği demeçlerin toplamına bakarak Kılıçdaroğlu'nun hangi yönelim içinde olduğu görülebilecektir...

1924'ten sonra CHP'nin inkâra dayalı bir siyaset izlediğini söylediniz. O dönemlerden başlayarak yaşanan Kürt ayaklanmalarının özellikle basında 'Kürt' kelimesi kullanılmadan yer aldığını biliyoruz. Kılıçdaroğlu'nun da konuşmalarında henüz Kürt kelimesini kullanmamış olmasının –bahsettiğiniz etkenlerin yanında– böylesi bir tarihsel genetikle de ilişkisi kurulamaz mı?

Kurulabilir ama ben dönüp dolaşım şu noktaya vurgu yapıyorum; Kılıçdaroğlu'nun politik kişiliği henüz istikrarsızdır. Oturmuş bir politik kişilikten bahsetmek mümkün değildir. "Her öneriyi açığım, her sese kulak veririm, herkesi dinlerim..." demesi, aslında mütevazılığın, alçakgönüllülüğün değil, yetersizliğin ve acemiliğin göstergesidir. Bu şu anlama gelebilir, hâlâ dışardan etkilere açıktır. Mesele, işte bu dışardan etkileri kimin yapabileceği, parti içinden ya da parti dışından hangi güçlerin bu etkiyi proje biçiminde Kılıçdaroğlu'na kabul ettireceği meselesidir...

**Kürtlere, Alevilere değinmemekle birlikte Erge-
nekon davasına atıfta bulunması söz konusu. Çok-
ça dillendirilen 'CHP+Ordu= İktidar' denklemiyle
birlikte düşünüldüğünde, bu vurgu klasik ordu des-
teğiyle ilişkisinin aynı seyirde süreceğine dair bir
işaret olabilir mi acaba?**

Bence orda ciddi boşluklar var. Gelgitler var. Dediğim gibi, politik kişiliği oturmamış, Partiye damgasını vuramamıştır. Zira sonradan 27 Mayıs hareketini ciddi biçimde eleştiren, kınayan yorumlar da yaptı. Yani biraz havaya göre, ortama göre konuşuyor. Tipik Ecevit tavrıdır. İstanbul Bayrampaşa'ya gider, işçi haklarını savunan bir emekçi gibi konuşurdu; Ankara Etimesgut gibi MHP'lilerin çok yoğun olduğu bir bölgede ise bir MHP'li gibi konuşurdu. Diyarbakır'da da hatırlıyorsanız güvercinler uçurdular, alkışladılar, Ecevit kurtarıcıymış gibi. Bütün bunları bir araya

getirsek, Ecevit'in politik oportünizmi, fırsatçılığı, nabza göre şerbet verişinin tipik bir örneğini görmekteyiz.

Kılıçdaroğlu, 70'li yıllardaki Ecevit'in ekonomik bakış açısından yararlanmaya çalışıyor gibi. Oysa, özellikle 80 sonrası 30 yıla yakın süren bir savaş, yerinden edilmiş, kaybedilmiş insanlar, askerî operasyonlar var. Bunlar görmezden mi geliniyor? Yoksa 60-70'li yıllardakine benzer hamlelerle Kürtleri yeniden kazanabilir miyiz düşüncesi mi var?

Ecevit'in bakış açısını taklit etmeyi seçmiş görünüyor. Şu anki haliyle söylüyorum. Kılıçdaroğlu hakkında belki bir yıl içinde daha fazla fikir sahibi olabiliriz. Çünkü davranışları, uygulamaları, politikaları, yeni parti programını gündeme getirip, neler koyup, neler çıkaracağı önemlidir. Ama şu andaki çıkış noktası 1965'lerde *ortanın solu*, 1970'lerde de *Güneydoğu meselesi* gibi, dönüp dolaşıp *feodalitenin tasfiyesi*, *kalkınma* şeklinde... Deyim yerindeyse denenmiş, sinanmış ve sonuç vermeyen politikaların tekrarı gibi... Ama 'hata'nın ötesinde bir sorun var. Etnik ya da inançsal meseleler, Kürt meselesi, Alevilik meselesi gibi sorunlar siyaset ağırlıklı olmadan çözülemez. Örneğin, "üç tane cem evi açanz, bütçeden onlara pay veriniz, Alevi sorunu biter" anlayışı, tam da AKP'nin yaptığı bir şey. Ama CHP'de görünen o ki, AKP'nin biraz daha farklı yö-

nüyle bunu yapmak istiyor. Mesela Kürt coğrafyasına gidecek, AKP'nin sadaka kabilinden para dağıtmasına karşın, CHP sosyal devlet üzerinden yardım edecek ve halkı kendine çekmeye çalışacak. Halkevleri, eğitim atölyeleri açacak ve oralarda Kürtleri eğiterek Kürt meselesini biraz çözmüş olacak vs... Bunların tümü siyaset dışı projelerdir. Yani apolitik projelerdir. Apolitik projeler Kürt meselesine merhem olamaz. Çözmesi bir yana, tersine olumsuz şekilde etkiler.

Bu yaklaşım klasik 'inkâr'ın bir diğer biçimiymiş...

Evet, işaretleri verilen bu "apolitik çözüm", aynı zamanda Kürt meselesinin ekonomik, sosyo-ekonomik bir temelde yeniden inkâr ve saptırılması yönünde olacaktır.

CHP'nin anayasa değişiklikleri tartışmalarında ki pozisyonunu nasıl değerlendirebiliriz?

Bu haliyle CHP eski tavnını sürdüreceği gibi gözüküyor. Gerek anayasaya gerek yargıya ilişkin klasik yaklaşımını devam ettirecektir. Ufak tefek değişikliklerle belki. Burada esas olan AKP'nin tavnı. CHP'nin AKP'ye göre demokrasiyi daha az sevmeliği değil. AKP demokrasiyi hiç sevmiyor, kendine demokrat. Ama CHP'nin tarihinde, nispeten, demokrasiye, sosyal demokrasiye, batı standart-

lanına dönük eğilimler görülmüştür. Gerçi söylemekte yarar var, bunlar, sistemin, devletin bekası içindir. Fakat CHP'nin demokrasi konusundaki tutukluluğu, inatçılığı, hatta negatif-olumsuz tavırları AKP'nin mevcut sistemin duvarını, yani Kemalist duvarı yıkmaya çalışmasıdır. Gerçi, AKP'nin buradaki niyeti özgürlüklere dönük değil. Ama yine de CHP'yi demokrasi konusunda geri noktalara itebiliyor AKP.

Ermeni meselesi ve azınlıklar gibi konulara ilişkin CHP'nin değişebileceği beklentisi karşılık bulabilir mi?

Ermeni meselesinde devlet refleksinden farklı bir refleks göstereceğini zannetmiyorum. Tipik "biz yapmadık, etmedik, zaten bu bir tarih olayıdır, aslında onlar da katletti vb..." söylemindeki yerde duracaktır ve çok ileri gitmeyecektir. Hem Ermenistan'la ilişkiler, hem de Ermeni meselesinde. Azınlıklar konusunda belki bir uç nokta olabilir. O da sisteme zarar vermeyen, sistemin kendi ruhunu zedelemeyen bazı noktalarda... Rum ve Ermeni cemaatine tanınan kültürel haklarda, okullardaki müfredatın nispeten iyileştirilmesinde, reforme edilmesinde, keza Alevilere ilişkin bazı taleplerin savunulmasında çok fazla sakınca görülmeyecektir belki de. Bunlar üzerinden demokrasi şampiyonluğu yapılabilecektir. Fakat olay Kürt meselesine, Ermenilerin tarihi iddialarına geldiği andan itibaren, CHP klasik, geleneksel devlet tavrına sarılacaktır.

Anadilde eğitim talebi ve üniversiteler konusu...

Çok net. Türkiye'de Kürt meselesinin ele alınışında üniversiteler maalesef ilerici, öncü bir rol oynayacağına çok geri, hatta engelleyici roller oynamışlardır. Anadilde eğitim için dilekçe veren çocukların kaderine bakın... Botanik kongrelerinde, Latince *kurdistanica* diye adlandırılan bitki isimlerinin ansiklopedilerden çıkarılmasını önerecek kadar gericileşmiş tutumlara tanık olduk. Üniversitelerin topyekûn bir reforma, demokrasiye ve bilime ihtiyacı vardır. Her meselede, örneğin azınlıklar, inanç farklılıkları, çok kültürlülük, Kürt meselesinde değişmediği sürece, CHP'nin getireceği rektörlerin de farklı bir tutum alacaklarını zannetmiyorum.

Bütün bu söyledikleriniz üzerinden; CHP "devlet partisi" olmayı sürdürecektir mi yoksa demokratik bir değişim dönüşüm yaşayacak mı?

Burada soruyu belki farklı bir bağlamda cevaplandırmak lazım. Her partinin devletle olan mesafesi iç içeliği hem değişkendir, hem de farklıdır. Şu anda da CHP kamuoyunun gözünde devleti kuran partidir ve devletle sıkça özdeşleştirilir. CHP de kamuoyunu yanıltan bir davranışta bulunmamıştır. Sürekli devletin reflekslerini de göz

önüne alır, devletin reflekslerini gösterir.

Şimdilik kaydıyla söylüyorum, CHP eskisi kadar, bir Baykal kadar orduya sahip çıkmayabilir. Görece mesafe koyma yönünde adımlar atabilir. Türkiye'deki gelişmeler, emek mücadelesi, Kürt mücadelesi ikili etki yapabilir; birilerini ya iyice inat kuyusuna iter katılaştırır, taşlaşdırır, ya da dönüştürmesine de görece yumuşamasını sağlayabilir...

İnönü'nün Bayar'a din ve şeriatçılıkla uzlaşması şeklindeki uyarısından bahsettiniz. Laiklik eklenmiş siyaset yaptığını belirten bir parti olmasına rağmen Sünni diyaneti korudu, destekledi, diğer inançlara pek tolerans tanımadı CHP...

Alevileri hep çantada keklik olarak gördüğü için Alevilik meselesini irdelemedi. Nasıl olsa bizdendir, bizim arka bahçemizdir dedi. Zaten Aleviler de bir problem çıkarmadı. Bundandır ki Alevilik meselesi ciddi biçimde ele alınmadı. Bundan sonra, eğer iktidar olursa ya da iktidara aday olduğunda sanıyorum bu meseleyi biraz daha farklı yönüyle ele alacaktır. İkincisi, Kılıçdaroğlu'nun CHP'si, Alevilerden ziyade, giderek daha çok cemaatlara-tarikatlara prim verme yönünde işaretler veriyor bence. Gülen cemaatine ilişkin bir soru sorulduğunda neredeyse Ecevit'e yakın bir bakış açısını yansıttı Kılıçdaroğlu. Bu, çarşaf-lı kadınlara rozet takılması, türbanlının evine gitmeler vb. popülizmi akla getiriyor. Bunları yapmasınlar demiyorum. Ama bir projeye oturtmadan, bir siyasi perspektife oturtmadan, geleceğini, getirisini, götürüsünü iyi hesaplamadan yapılacak her şey, partiyi daha kötü yönlere götürebilir. Zaten sistem partilerinin genelde yaptığı da budur.

Son olarak, Kılıçdaroğlu üzerinden yaratılan bu rüzgâr BDP'nin durumunu etkiler mi?

Ben CHP'nin bu haliyle, bugünkü bakış açısı, politikasıyla BDP'nin oylarını etkileyeceğini sanmıyorum açıkçası. İleride kendi içerisinde ufak tefek de olsa dönüşümler yaşarsa, biraz daha yumuşak tavırlar alırsa, etkilemekten ziyade, belki CHP'yle BDP'nin kitle tabanı yakınlaşabilir. Seçimlere yönelik bazı ortaklıklar –ittifaktan bahsetmiyorum– olabilir. Hani *ikimiz de AKP'ye şu noktadan yüklenebilir* gibi. Ya da, işte, AKP'yi eleştirirken *BDP'lilerin elini sık-tın, dolayısıyla teröristlerin elini sık-tın* türünden Baykalvari yüklenmeler falan olmazsa, CHP'ye daha az endişeyle bakılır diye düşünüyorum. CHP'nin baş zemininin önünde dikilmemesi, tersine, toplumsal başa dair vurgular yapması, CHP'ye oy veren kemikleşmiş Alevi seçmenin Kürt meselesine bakışında daha yumuşak tutumlar almasına da yol açabilir. İşçi emekçi kesimin kafasındaki önyargıların yumuşamasında yardımcı olabilir ve bu kutuplaşmayı önleyebilir. En önemlisi de bu. Ki, CHP'ye dair en iyimser yaklaşım açısından bunlar söylenebilir belki.

Serpêhatiya êşeke 'piçûk'

BAWER RÛKEN

I.

Li wî bajarê Behra Spî her tişt li gor rêk û pêkiya xwe dimeşiya. Roj, her sibeh mîna karkerekî/ê bêyî ku li tu astengiyan rast were ji paş behrê hole ser rûyê ezmên dibû. Bayê bêxem ji serê çiyayan bênavber xwe bera ser bajêr dida. Heger ku dil bixwesta baran bihatina, her kes şa dikir. Geh jî gava ku behr diqehirîya bi çend pêlên xwe yê har hetanî ber devê bajêr dihat. Jixwe ji teşqe, xirecir û ji ber kar û barên rojane tu demên mirovên bêhest û aqil tune bû da ku li ser tu tiştên din bifikirin. Lewma her tişt di cihê xwe de bû û bêyî ku kêmasiyek hebe ji hêla hêzekê ve bi awayekî mikemelane hatibû avakirin. Jixwe li gor wan kesa jî ne hewceyê serêşandinê bû.

Ta hetanî wê roja sêşema biharê ya piştî nivro. Dema ku Êşo bi gavên giran û hêdika ji mala xwendekaran derket da ku xwe bigihîne zanîngehê lez dabû meşa xwe. Lê belê tam wê demê de; gava ku dê ji hêleka rê derbasî hêla din bûbûya. Ku tam jî di wê kêlikê de di orta rêyê de radiweste. Her tişt li bin guhî hev dikeve. Ligel lertzineke seyr, her tiştê heyî reng diguhêrine. Û pergala heyî ya rêk û pêk di serê Êşo de ser û binê hev dibe. Hingê Êşo bi çavên xwe yê ku di kortikê rûyê wî de wînda bûbûn, dadigerîne ser valahiya ew çendî kûr ya di giyanê xwe de vebûyî. Mîna misaseke di orta rê de bêliv disekine.

II.

Ji wê roja ku di jiyana Êşo de wateya têgehan hate guhêrtin û şunde, Êşo dihişt ku her tişt bibe sebeba êşekê. Lewma hevalên wî navekî li gor wî dîtin: Êşo.

Sibehê zû berî ku roj derkeve diçû ber behrê û dima li benda derketîna rojê. Wexta ku roj derdiket pê re jî wî di dilê xwe de destekî ku dilê wî diguşişîne hest dikir. Car caran berê xwe dida çiyayên bilind ên wî bajarî û sixêf li ser sixêfan bi ser serê wan de dibarandin. Pişt re serê xwe yê jî êşan bûyî kunemoz dixiste nav kefên destê xwe û bi kûre kûre zarokêkî ku pêlistoka xwe windakirî bera girî dida. Heger kî çax dengê gemiyekê bibihîsta tavilê bêyî ku xwe ragire ji malê derdiket. Radihêjte kevirên ku ji der û dora bajêr berhevkirî. Û gemiyên ku wî qet nikaribû dengê xwe yê ketî jî bigihandayî; lê wî li kevir li ser kevirkan tê wer dikirin. Bi şev xew qet nediket çavên wî. Hetanî ber devê sibehê di nava doşega xwe ya dojhî, di agirê êşê de dişewitiya. Di her kêlika jiyane xwe de bêsebeb ditirsiya. Roj bi roj

ligel pîrbûna pirtûkên li ber serî wî roj bi roj kêr dibû xwarin, gera bi hevalan re, meşa qeraxê behrê û têgihîştina valabûna jiyane. Ji ber ku her tişt diqediya. Ji ber ku tu tiştêkî ebedî ew bi xwe ve girê nedida. Û valahiya di giyanê wî de mîna kûçikêkî li ber mirinê vedirişiya.

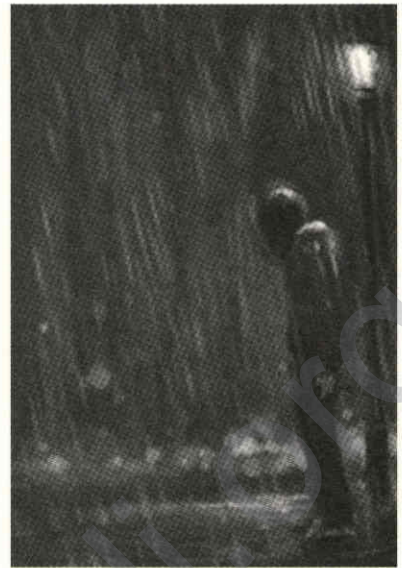
III.

Dilê wî yê ku ji rûyî wî de bûbû korm. Di derengiya şevêk ji şevên havînî de êdî hew tehemûl kir. Di bédengiya har ya odeyê Êşo de li pêşberî wî bi çavên ji qehr û kîn û dijminahiyê sorbûyî de disekine. Û tûke ser û çavên wî dike pêşin dû re çavên xwe digire devê xwe vedike.

"Te ez genî kirim genî. Kurm ketin canê min kurm. Kurmên dilxwir. Bêyî ku tu rê li ber wan bigirî te roj bi roj zêde kirin li min. Te ne guh da min ne jî da heval û yara xwe. Wan çendî caran gotin jî te re lawo Êşo kero, dîno, belqitiyayo... Ma tenê jî te re maye ew qas êşên mirovan? Ma jî te re çî ye heger li serî çiyayekî kulîlkek xwîn bibe? Ma jî te re maye rastkirina şaşiyên wê dinyayê? Dê ka bibêje pergälbelavbûyo ma jî te re maye ha? Ma nedibû ku te jî mîna hemû mirovan pesnê serdestan bida; bi serdestan re bûbûya yek jî bo berjewandiyên xwe bînpêkîra heqê bîndestan? Ma ew qasî çetin bû ey ehmaço ku te jî bida ser rêya kêfê; ku te bi înadeke mezin da ser vê rêya quzilqurta ku her kêlî min parî bi parî dixwe. A ha wa yê jî te re, tu û tenêtiya xwe..."

Wê şevê dilê Êşoyê bêar û fedî komek gotinên tûj di rûyî wî de teqandin. Bi her herfekê re dilê wî yê ku kîne bîst û pênc salan dayî ser hev mîna jehr û ziqûmê bera hinavên wî de.

Gava ku dîsa roj ji paş behrê hilat, ba ji ser çiya daket nava bajêr û bi dengên xwe yê bilind gemî ber bi lengergehê ve herikîn. Êşo îcar bi êşeke zehf balkêş hesiya. Îcar ne ku tenê dilê wî diêşiya. Îcar hemû hûcreyên laşê wî yê ku her yek bûbû dilek ji jenandinê mor bûbûn. Û li ber îxanetekê diketin. ❁

QIR(I)X EYAX

ŞEYHMUS DİKEN

Kim ne derse desin, kim işin neresinden hangi taraftan tutmaya gayret göstermeye çalışırsa çalışsın; ben kendi adıma belki de en sonunda söylemem gerekeni en başında söyleyeyim de "günah benden gitsin". Diyarbakır Kırıkları da kullandıkları "jargonları" da, dilleri de kendilerine hastır. Olmazsa olmazlarıdır. Ve bu sebepten muhaliftir. Ve bu baptan da batının diğer bütün benzeri "lumpen" tabir edilen tiplerden farklıdır, ayrıdır, ayrı değerlendirilmek de durumundadır.

Arif'e tarif gerekmez! İzahatı bu şekilde koymadığınız takdirde Doğan Güzel'in "Qırık" bant karikatürlerini bir yere oturtmakta her zaman zorlanırsınız. Yine bu şekilde koymadığınız takdirde *Diyarbakır Türkçesi* yazarı Mustafa Gazi'nin "Pırpırım" kitabına konu olan ve Sanatçı Şores'in dilinde unutulmazlaşan albümündeki kırık hayatların varoluşunu yerli yerine oturtmakta hayli zorlanırsınız.

Velev ki; hayır "ben bildiğimi okurum" demek gayretinde ise "ey okur" o zaman aşağıdaki dizeleri nereye oturtmak elzemdir ki:

"Baxçalarda eluce
Gel yanıma bû gëce
Sen sator ol ben piçax
Oturax şerab içax

Adım Evdoş'tır benim
Qafam da xoştır benim
Gelen giden qarşi
Zar bextim reştir benim..."

Gerçekten de beslendikleri şehrin kültürel iklimi ve ruhsal şekillenmesi ile çok yakın akrabalıkları vardır Diyarbakır Kırıklarının. Kendilerini yaratan şehir, Diyarbakır'ın dar küçelerinin, bazalt taşlarının işlenmesinin çok zor oluşunun, ama işlendikten sonra da binlerce yıl sonrasına kadar kalabilmesinin sırrıdır belki de Kırıkların ruhuna nüfuz edeni.

Pışo Meheme'den; 'Oldi mi Mıstefa?'

Bu yönüyle etrafını kuşatan diğer bütün şehirlerin hiçbirine benzemez, Kırıklar ile namdar şehirleri. Bu benzemezliği kendi şehri (Diyarbakır) dışında öteki kentlerden gelenlerin bile kendi jargonu ile "Kırıkça" onun kentine öykünerek dışarıda "racon kesmesini"

beraberinde getirir. Bu, Diyarbakır Kırıkları için affedilmez bir karşı duruştur. Öteki şehirlerden olup da, bir şekilde bir süreliğine de olsa, Kırığın şehriden (Diyarbakır'den) beslenenlerin, batının metropollerinde, Diyarbakır'e öykünmesidir mesele. Bunun bir şekilde tespiti, sonu ölümlere varan bir sınava tabi tutuluşu, sıkça basından izlemekle mümkündür. İşte bir şehrin, yani Diyarbakır'ın adıyla birlikte anımsanan ve telaffuz edilen Kırık kültürü böyle bir gerçekliğe delalettir.

Kendi dili vardır Kırık kültürünün. O kırık dünyası ile bir şekilde tanış olmayanın anlaması da kavraması da namümkündür.

Mesela nereye oturtulacaktır ki aşağıda vurgu bulan deyimler:

Ayaxına eyi olmax... Bize yox içine poz... Çaydan geçerken göt göte degmax... Çem ü çem gëtmax... Dexgeye gelmax... Diyisen belki büni cıxıxadır... Götü pıt pıt ati... Götünde kaç qıl oldıxanı biliyem... Namûs olmuş beşdenûs... Onun bunun cocıxi... Turıgını cıxarmax... Xış etmax?

İşte bütün bu ve daha da devamı deyimlerin, bir şehrin jargonu ile buluşan ara ve ana nağmelerini ancak Mustafa Gazi'nin namı diğer Seyda'nın *Diyarbakır Türkçesi* adını verdiği kitabında bulmak mümkündür...

Yürür geçersiniz şehrin meydanından ve kulağınıza biri, sanki bir efsaneyi anlatırmış gibi "Pışo Meheme" den söz eder. Oysa Pışo'nun dünyası ile haşır neşir olanlar bilir ki; "İstiyene santim hesabı, istiyene kökleme" ifadesi Pışo Meheme'nin Xıştıg'ının (Bıçak) öbür adıdır.

O denli kente özdeşleşmiştir ki; arka cebinde yarısına kadar yudumlanmış şarap şişesi ile Dağkapı meydanındaki Anıtın (Atatürk heykelinin) gölgesinde mest düşen ve ayıldığında (kendine geldiğinde) şarap şişesini arka cebinde bulamayan Pışo'nun heykele bakıp o an söyledikleri, Kırıkça sitemin yaratıcılığı değil de, nedir:

"Oldi mi Mıstefa, benim babam. Sahan güvendıx. Köl-gende yattıx. Emanete bêle seheb cıxısan!"

Şehrinin Kürdi yanıyla da örtüşmek...

Diyarbakır'ın Kırık dünyasının her hâlükârda devrimci kültürle de bir bağı vardır.

Şimdi paylaşacağım her daim anlatılan, yaşanmış ve Kırığa dair bir anlatıdır:

Kahvelerde bira satışlarının da yapıldığı 12 Eylül

1980 öncesi dönemlerde, genç bir devrimci elinde dönemin bir siyasal dergisi ile girer kahveye. Başlar sloganlarla bağırıp çağırıp dergiyi anlatmaya. Yüksek perdeden anti-empyalizm para etmeyince, birkaç şişeyi devirip gözleri küçülmüş Kırığın tepesinde "Azalara, beğlere qarşı feqirın fiqaranın yandaşı gazete" deyince; yanıt ironiktir: "Qoy iki tene masaya".

Kırığın dünyasının, şehrinin Kürdi yam ile de örtüşen güçlü bir tarafı vardır.

Bu taraf, elbette diline de yansımaktadır. Bu dil daha çok şehrin anadili Kürtçeden beslenen, içinde bolca "w", "x", "q" ve şapkalı "ê" ile "î" harfleri olan; bir de şehrin farklı vurgulu Türkçesi ile de buluşan özgün bir şivedir.

İşte belki de bu noktada ana başvuru kaynağı olmayı hak eden bir ön çalışma olan Mustafa Gazi'nin *Diyarbakır Türkçesi* bir el altı kitabı olmaya ve ihtiyaç duyulduka göz atılmaya adaydır.

Mustafa Gazi, namı diğer Seyda, Diyarbakır Kırıklarının dünyası ile yakın temas içinde olmakla birlikte "Kırık olmayan, kırılmayan" biri. Yani onlara dil olmuş, onları çözmüş içeriden biri. Bu nedenle o dünyayı (Kırıkların dünyasını) yakından tanımak isteyenlerin her daim başvuru kaynağı...

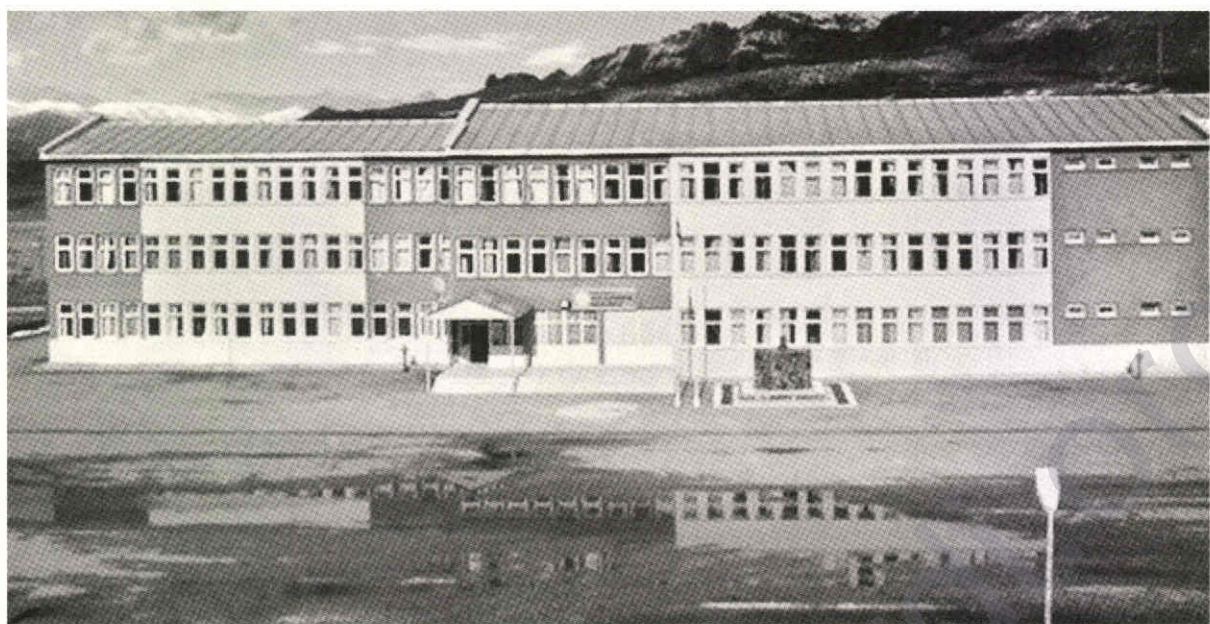
Onları anlayabilmek için...

Surlu şehrin bir Kırık mahallesi Alipaşa'da doğmuş, bir başka en Kırık mahallesi Xançepek'te büyümüş ve her şehir çocuğunun bir miktar ruhunda olan Kırıklıkla da yoğrulmuş biri olarak; kendi adıma, bugüne dek Seyda'nın dostluğundan olduğu kadar, *Diyarbakır Türkçesi* kitabından, eklentilerinden ve diğer çalışmalarından hem keyif aldığımı, hem de yeni şeyler öğrendiğimi vurgulamalıyım.

Bu minval üzere Diyarbakır'ın Kırık dünyasına ait yapılan çalışmalar, bütün yönleri ile yaşayan bir şehrin farklı kültürler dünyasına bir içsel yolculuktur. Eğer bu satırları şu ana kadar okuyorsa "ey okur" o yolculuğa, yani Kırıklarla tanışma yolculuğuna çıkmıştır ve iflah olmaz artık...

Kırık olmak belki bir erdem değildir. Ama eski ve kadim bir şehrin ruhunda, alışkanlıkları ile gezinen ve hâlâ yaşayan/yaşatılan bir kesimin olduğunu bilerek, onları anlayarak yaşamak önemli diyorsak, Mustafa Gazi'nin (Seyda) yaptığı türden kayda değer çalışmalara sahip çıkmak gerek... ✨

LI TIRKIYÊYÊ PIRSGIRÊKA YÎBO'YAN

ADAR JIYAN

Bi giştî pîrsgirêkên perwerdehiyê, bi taybetî jî pîrsgirêkên YÎBO (Dibistanên Mecanî Yên Seretayî Yên Hêrêmê) û PÎO'yê (Dibistanên Bi Pansiyon Ên Seretayî) jî hemû têkildarî hev in û yek kêr zêde bandorê li ser ya din dîke.

Pîrsgirêkên YÎBO û PÎO'yê rasterê girêdayî pîrsgirêkên perwerdehiyê; pîrsgirêkên perwerdehi rasterê girêdayî pergala perwerdehiyê û ew jî rasterê girêdayî pergala siyasî ya dewletê ye. Heta ku pîrsgirêkên perwerdehiya Tirkiyeyê yê tevahî çareser nebin, dê ev pîrsgirêkên taybet û demdemî jî bidomin.

Divê di serî de pergala siyasî û peyre jî pergala perwerdehiyê were pîrsiyarkirin. Belê bi taybetî jî pergala perwerdehiya milî (ango perwerdehiya neteweyî) were pîrsiyarkirin.

Berî wê jî divê mebest û armanca perwerdehiya giştî ya rastîn were dahûrandin.

Tê zanîn ku iro li Tirkiyeyê perwerdehiya milî tê dayîn. Îcar gelo perwerdehiya milî heye an na? An jî perwerdehî tu carî dibe milî an na? Divê mirov li ser van pîrsgirêkan raweste û peyre dest bavêje pîrsgirêkên perwerdehiyê.

Carekê, li tu welatan û di tu deman de pîrsgirêk

xwe bi xwe çareser nebûne û nabin jî. Çimkî afirînerê hemû pîrsgirêkan mirov e. Heta ku mirov xwe nede ber pîrsgirêkan an jî ji bo çareserîya pîrsgirêkan xwe perpirsiyan nebîne, pîrsgirêk bi serê xwe çareser nabin. Îcar pîrsgirêka herî mezin ew e ku mirov ji kes û hêzên ku pîrsgirêkan diafirînin hêviya çareseriyê bike. Çawa tiştê ku dibe sedema pîrsgirêkan nabe çareserî, kes û hêzên ku pîrsgirêkan diafirînin jî nikarin pîrsgirêkan çareser bikin. Ev yek dîrî aqil e. Û bi diyalektîk û zanîna hemdem û nûjen re ne li hev e.

Wekî ku tê zanîn, pergala rêveberîya Tirkiyeyê jî li ser hîmekî monîst (ango yekperest û tekparêz) hatiye damezirandin. Ev pergala monîst li hemberî hemû awa, teşe, tewre û cureyên pîredengî û pîrrengiyê dibe asteng. Her wiha pergala perwerdehiya Tirkiyeyê jî li ser hîmê pişaftinê hatiye danîn.

Perwerdehî, kirûyeke pîr bibergeh û dorfireh e. Ne xwecihî û şexsî û ne jî herêmî û neteweyî ye. Perwerdehî, kirûyeke civakî, mirovî û gerdûnî ye. Ji bo wê, divê pîrsgirêkên perwerdehiyê di vê çarçoveyê de werin nirxandin, dahûrandin û çareserkirin.

Digel ku li Tirkiyeyê gelek pîrsgirêkên perwerdehiyê hene jî em dixwazin hinekî li ser pîrsgirêkên YÎBO û PÎO'yê rawestî.

Pirsgirêka YÎBO û PÎO'yê parçeyekî pirsgirêka perwrdehiya giştî ya Tirkiyeyê ye.

Perwerdehiya milî pêşî li krîterên gerdûnî digere

Pergala siyasî tenê ne ji perwerdehiya demokratîk re, bi dehan sal e ku li her derê û di her warê jiyane de ji pêşveçûn û geşedanîyên gerdûnî re ji dibe manî. Bi navê perwerdehiya milî xwe ji hemû pîvang û krîterên gerdûnî yê cihanê şûstîye û xwe di nava pirsgirêkên xwe de difetisîne. Divê pirsgirêka YÎBO û PÎO yê jî di vê çarçoveyê de were nirxandin û ji bo wê çareserîyeke mayînde pêk were.

Li Tirkiyeyê dibistanên YÎBO'yê pêşî li herêmên ku zarokên wê bi eslê xwe ne tirk in tîr avakirin. Û armanca vekirina van dibistanan pir kifş e. Armanca sereke bişaftin û dejenerasyona gelan e. Bişaftina gelan bi perwerdekirina zarokên wan pêkan dibe. Li Tirkiyeyê ev yek bi awayekî sistmatîk didome. Pergala Tirkiyeyê di vî warê de serketineke mezin û berbiçav ji bi dest xistiye.

YÎBO ji dibistanan bêtir wekî sazî û dezgehên asimilasyonê hatine xebitandin. Nemaze li cih û deverên ku zimanê fermî zêde bandorê li ser civalê nake hatine vekirin. Û zarok li van dibistanan bi şev û bi roj tene esirandin û zimanê fermî li ser wan tê ferzkirin. Ji ber ku di heyamê ku bi ziman dikevin (dest bi axaftinê dikin) de ji dayika xwe tene bidûrxistin û zimanê fermî (tirkî) li ser wan tê ferzkirin, derbirin û bixwe ewlebûna wan namîne. Lewre ne dikarin bi zimanê xwe yê zikmakî bi axivîn û ne jî bi hêsani û zû bi zû zimanê tirkî fêr dibin, derûniya wan xera dibe. Û kesayetiya wan dikeve xetereyê.

YÎBO, ji dibistan û saziyên perwerdehiyê wêdetir dişibin biryargehên leşkerî. Zarok, di qadeke teng de tîr esirandin. Ger û vehesîn li wan tê qedexekirin. Zarokên ku li YÎBO'yê dixwînin, ji dê û bavê xwe diqetin. Ji ziman, çand û kevneşopiyên malbata xwe bi dûr dikevin.

Perwerdehiya ku mirov wekî mebest û bingeha he-

mû tiştî nebîne, ne perwerdehiyeke zanistî ye. Perwerdehiya zanistî ji bo mirov difikire, ji bo mirov tevdiqere û ji bo mirov dixebite.

YÎBO derûniya zarokan xira dike

Ji gelek hêlan ve pirsgirêkên van saziyan hene. Pirsgirêkên herî berbiçav ên ku zarokên ku di YÎBO'yan de perwerde dibin ditengijîne û jiyana wan a civakî serobin dike ev in:

Di YÎBO'yê derûniya zarokan xera dibe.

Zarok, di van dibistanan de xwe bînirx û eciqandî dibînin.

Digel pirsgirêkên hevaltîyê, pirsgirêkên wan ên perwerdehiyê hene.

Gava ku derdikevin derve bi gelek pirsgirêkên civakî û komelayetî re rû bi rû dimînin.

Ji ber ku bi zimanê biyanî perwerde dibin û zimanê wan, ji zimanê zarokên din bêtir tê qedexekirin, nikarin bi hêsani xwe ifade bikin.

Girêdayî qedexekirina zimanê wan ê zikmakî, bixwe-ewlebûna wan qels û baweriya wan kême dibe.

Li van dibistanan sedestîya mamoste û rêveberîya dibistanê tundtir û diwartir e.

Ji ber ku rojên betlaneyê (şemî û yekşemê) jî li dibistanê dimînin, zarok wî mekanî wekî girtîgeheke nivgirtî dibînin.

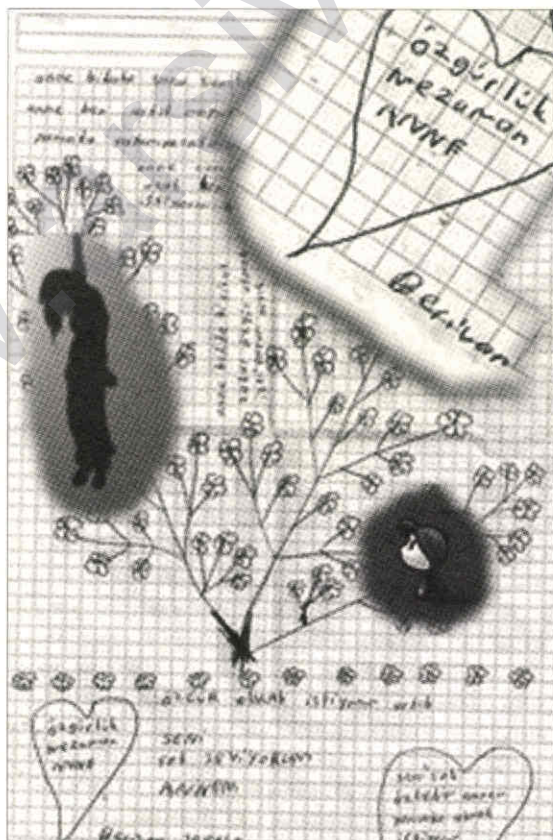
Zarokên van dibistanan, xwe wekî leşkerên fermanber (bin emir) û mamoste û gerinendeyên xwe jî wekî kesên fermandar dibînin.

Ji ber ku û xewgehên YÎBO'yê wekî razanxaneyên leşkerî tene binavkirin, zarok bi giyanêke (riheki) leşkerî tene perwerdekirin.

Ligel ku xwendekarên YÎBO'yê ji xwendekarên dibistanên din bêtir hewcedarî rêberî û şewirmendîyê ne jî li YÎBO'yê hejmara mamosteyên rêber û şewirmend pir kême e.

Ji ber ku mamosteyên ku di van dibistanan de dixebitin ji zanîna rêberî û şewirmendîyê dûr û bêpar in, xwendekar ji alav û amrazên teknolojiyê tu sûde wernagirin.

Ji ber ku personelên (xe-

batkarên YÎBO'yê) ne profesyonel in, gelek caran xewgeh û xwaringehên wê ji hêla xwendekaran ve têne paqijkirin, edilandin.

Ji bo wê xewgeh û xwaringehên YÎBO'yê ji hêla tenduristiyê ve zêde ne hijyen in.

Plan û programa xwarina YÎBO'yê ne li gorî tenduristiya temenê wan (6 salî û 14 saliyên) e.

Zarokên van dibistanan, gelek caran bê taştê û bê firavîn dikevin dersê.

Li gelek jarxaneyên (revîrên) YÎBO'yê bijîşk û tenduristkar tune ne.

Nemaze li herêmên ku zivistana wan pir giran derbas dibe de xwendekar hundir de têne hepskirin û bi mehan ronîya derve nabînin.

Ev dibistan ji qad û alavên sporê bêpar in.

Ji ber ku xwendekarên YÎBO'yê, bêriya dê û bavên xwe dikin, gelek caran ji dibistanê direvin, an dereng vedigerin an jî terka xwendinê dikin. Û perwerdehiya wan nîvco dimîne.

Ji ber ku hejmara xwendekaran zêde û hejmara fêrgeh û razanxaneyan kêmtir e, zarok di ser hev de dihecin.

Ji ber ku hejmara avrêjk destşo û serşokên YÎBO'yê kêmtir in, zarok ji neçarî li cem hev serê xwe dişon. Girêdayî vê yekê, têkiliyên nelirê derdikevin holê.

Ji ber ku zarokên mezin û biçûk di nav hev de dijîn, ên mezin zordestiyê li yên biçûk dikin û wan dihecin.

Ji ber ku zarokên biçûk nikarin xwe bi xwe serê xwe bişon û paqijîya xwe bikin, gelek caran gurî dibin û spî dikevin laşên wan.

Ji ber ku di domana perwerdehiyê de zarok nû digihên û bi zayenda xwe dihesin gelek pîrsgirêkên xerîfî yên zayendî pêk tînin.

Ji ber ku perwerdehiya zayendî nayê dayîn, zarokên mezin dest diavêjin keçîk û lawikên ji xwe biçûktir.

Ji ber ku zarok bêriya dê û bavên xwe dikin zêde nikarin li dersên xwe bixebitin.

Ji ber ku zarokên van dibistanan piranî zarokên malbatên xizan in, gelek caran bê pere dimînin, zelûl û stûxwar dibin.

Şevê du saetan etûtê (dersa şevê) dibînin belê ev ji bo wan ne bes e.

Gava ku zarok bêriya dê û bavê xwe dikin, bixwazîna ji nikarin wan bibînin.

Li van dibistanan bîrdoza nîjperestî û olperestiyê (li gorî senteza tirk û îslamê) tê dayîn.

Li van dibistanan hejmara xebatkaran pir kêmtir e.

Mercên avahî û bînesaziya van dibistanan qels e.

Alavên ragihandin û çûnehatinê kêmtir in.

Ji bo edilandin û fêdedarkirina van dibistanan divê çî were kirin:

Divê şert û mercên alav û avahiyan were sererastkirin

Divê bi awayekî lezgîn ji bo van dibistanan rêber û şewirmend, psîkyatr, psîkolog (derûnîzan) werin tayînkirin.

Divê derfetên lebatiyên civakî yên zarokên ku di van dibistanan de perwerde dibin zêde bibin. Divê sazî û alavên çand, huner û werzişê zêdetir bibin.

Divê ji bo hevdiyê zarok û dê û bavê wan derfet pêk werin.

Divê zarokên van dibistanan pirçî nemînin.

Divê zarokên van dibistanan têr bilizin.

Divê zimanê zarokan ê zikmakî tu carî neyên qedexekirin.

Divê şert û mercên çûn hatinê bi hêsaniyê pêk werin.

Divê ji bo xwendekarên van dibistanan mamoste û rêveberên rêzdar û dilovîn werin peywirdarkirin.

Divê ji bo van dibistanan mamoste û rêveberên tecrûbedar, zana û fedakar werin gihandin û tayînkirin.

Divê xwendekar û mamoste û xebatkaran van dibistanan tu carî neyên îhmalkirin

Pirsgirêkên li YÎBO'yan têne veşartin

Çend roj berê li YÎBO'ya Dêrsimê çend zarokên gi-hîştî dest avêtine çar zarokên ji xwe biçûktir. Ev ne cara yekem û ne jî ya dawî ye. Li van dibistanan gelek bûyerên mezintir diqewimin. Belê tu kes nake der û bi qesdarî tê veşartin jibîrkirin.

Ev pîrsgirêk ne pîrsgirêka îro û duh in. Ji roja ku ev dibistan ava bûne û heta îro gelek bûyerên sosret û serberjêr pêk hatine.

Berpirsiyî aîdê pergala perwerdehiyê ye. Divê pîrsgirêka YÎBO'yê di çarçoveya pîrsgirêkên giştî yên perwerdehiya Tirkiyeyê de were dahûrandin û çareserkirin.

Perwerdehiya ku mirov wekî mebest û bingeha hemû tiştî nebîne, ne perwerdehiyeke zanistî ye. Perwerdehiya zanistî ji bo ku mirov bikaribe wekî mirov bifikire, bijî û tevbigere pêk tê. Ev jî tenê li gorî formilasyoneke zanistî çareser dibe.

Pirsgirêka YÎBO'yê ya ku rasterê girêdayî pergala siyasî ya rêveberiyîya Tirkiyeyê ye, bi hemû giraniya xwe didome. Ev pîrsgirêka ku bi salan e li Tirkiyeyê dibe sedema gelek pîrsgirêkên din, li benda çareseriyê ye.

Divê ne mirov ji bo perwerdehiyê be, divê perwerdehi ji bo mirov be. ☀

adarjiyan@mynet.com

Elif Ergezen'in 'Şairişi Ğura' belgeseli, yok sayılmışlara bir çağrı:

VAZGEÇMEYİN!

RÖPORTAJ: SEVDA KARACA

Elif Ergezen, komünist Laz şair-yazar-düşünür Hasan Helimişi'nin peşine düşüp, biraz da kendi tarihini aramaya çıktığında, bu yolculuğun ona sunacaklarından habersizdi. Önce büyük bir öngörüyle şair tarafından kaydedilmiş yaşam öyküsü ve eserleri onu dünyanın en mutlu belgeselcisi yaptı, ardından Hasan Helimişi'ye hitaben yazılmış İngilizce bir mektup onun rotasını değiştirerek yolculuğun uğraklarını da renklendirdi. Ve bu yolculuk, "Ölümün yendiği yalnız bensem/ Biliniz, gülerek ölüyorum..." diyen Helimişi'nin kalabalık düş dünyasından, kızı Narima'nın çorak yaşamına ve derken diline, kültürüne yabancılaştırılmış halkların ah'larla dolu öykülerine uzanırken, sonunda belgeselci Elif Ergezen'in asimile edilmiş, ezilmiş, yok sayılmış, horlanmış bütün dillerin ve kültürlerin çocuklarına "vazgeçmeyin" çağrısı olmuş. Hafızamızı ellerinde evirip çevirebilecekleri bir oyuncuğa çevirmek en çok muktedirlerin işine yarıyor. O yüzden, hatırlamaya katkı sunan her eser yalnızca kendinden menkul bir kıymet taşıyor, aynı zamanda muktedirlere karşı mücadelenin de bir aracını sunuyor. Tıpkı Elif Ergezen'in belgeseli "*Şairin Ölümü/Şairişi Ğura*" gibi...

Ergezen'le, Şair'in peşinden çıktığı yolculuğun onu nerelere savurduğunu, halkların dilleri ve kültürleri için verdikleri mücadelede bugün geldiğimiz noktayı konuştuk.

Önce Hasan Helimişi'den bahsedelim. Onu Lazlar açısından bu kadar önemli kılan nedir?

Hasan Helimişi, önce komünist sonra Laz bir şair. Çok sefalet içinde, sürgünler içerisinde hayatını sür-

dürmüş ve her şeye rağmen mücadele etmiş, direnmiş bir şair. Türkiyeli, Hopa doğumlu. Komünist Parti'yle ilişkisi olduktan sonra 1932'de Sovyetler'e gidiyor. Çok büyük bir idealle gidiyor, tahmin edersiniz ve tabii orada da çeşitli nedenlerle sürgüne gönderiliyor. Özellikle Sibiry'a'da çok zor koşullar altında yaşıyor, sonra yeniden bir hayat kurmaya çalışıyor ve yeni sürgünler... Hopa'ya bir daha geri dönemiyor...

Aynı zamanda çok üretken bir insan...

Evet, ben hep şair diyorum, daha romantik bulduğum için, ama aslında ressam, fotoğrafçı, yazar, düşünür...

Siz Helimişi'yle ne zaman tanıştınız?

Hasan Helimişi ismi 90'larda duyulmaya başlandı. Ben aslen Arhaviliyim. Oraya yaptığım bir seyahatte bahsedildi ondan. O dönem, benim de kendi kültürüme ilişkin bir şeyler yapma ihtiyacıyla dolu olduğum günlerdi, çünkü bu benim halkıma, dilime bir vefa borcumdu aynı zamanda. O sırada bunlardan bahsederken biri çıktı bana dedi ki, "ya bizim bir şairimiz var, Batum'da da mezarı var, gidip mutlaka ziyaret etmelisin." Yurtdışındaydım o dönem, araya hep başka projeler girdi ama hep aklımda, "bizim bir şairimiz var ve mezarı Batum'da, oraya mutlaka gitmen la-

zım” sözü vardı. Döndükten sonra Türkiye’ye, yıllar sonra bu defteri açtım ve seyahatim başladı...

Zor bir araştırma süreci olmuştur herhalde, memlekette –yaşamayı başarabilmiş diller demek daha uygun herhalde– Türkçenin dışındaki dillere ve kültürlerle ilişkin bir birikim oluşturulmasına izin verilmemiş, eserlerin büyük kısmı tahrip edilmiş ya da yok olmuş. Hasan Helimişi’ye ait bir belgesel çekerken bilgiye, belgeye ulaşmayı nasıl başardınız?

Açıkçası önce elimde hiçbir şey yoktu. İnternette birkaç şey bulmuştum, onların da çevirisi yoktu elimde, olanlarsa çok kötüydü. Ve ben nereden başlayacağımı bilmiyordum. İlk hedefim, çok naifçe Batum’a gidip mezar ziyareti yapmaktı. Ama sonra belgesel sinema alanında daha çok çalışıp biraz daha yetkinleşince, onun da yol göstermesiyle farklı araştırmalara da giriştim. Sonra tabii çok büyük bir sürprizle karşılaştım. Lazca yazılı bir dil değildir, 90’lı yıllarda yazılı hale getirilmeye başlandı, o nedenle de çok kaynak bulamazsınız Lazcada. Ama sağolsun şairim bunu da düşünmüş, Hasan Helimişi ses kaydına aktarmış bütün eserlerini... Hayat hikâyesini, bütün eserlerini, şiirlerini, yazılarını bir radyo yayını gibi aktarmış. İnanılmaz, “sevgili dinleyicilerim, şimdi size şurada şu tarihte yazdığım şu eserimi okuyorum...” diyerek şiirlerini okuyor, şarkılarını aynen “bu şarkımı şu tarihte, şurada, şunun için yazdım, içeriği şöyledir” diyerek okuyor, tam bir belgeselci gibi her şeyi belgeleyerek ve çok eğlenceli bir biçimde anlatmış.

Kaç yılında yapmış bunu?

1976 yılında yapmış ve bu tarih onun ölüm tarihi aynı zamanda...

Çok büyük bir öngörüyle yapmış ama değil mi?

Evet, inanılmaz bir öngürüsü var. Kendinden çok emin bir şekilde şöyle diyor: “Yıllar sonra daha başka şeyler yapmış mı, yazmış mı diye arayacaklar beni.”

Siz başladığınızda bu çalışmaya bu ses kayıtlarından haberiniz yoktu...

Yoktu, benim için çok büyük bir sürpriz oldu. İşte belgeselciliğin bazen böyle yanları oluyor, bu yüzden seviyorum belgeseli. Kurmacada her şey net, ne yapmak istiyorsanız o oluyor, ama belgeselde yoldayken, iz peşindeyken sürprizler sizi başka yerlere götürebiliyor. Mesela Hasan Helimişi’nin kızı da benim için sürprizdi. Yani Hasan Helimişi’ye dair bir film yapmaktı benim niyetim, onun hayatı, yaptıkları, ürettik-

leriyle ilgili olur diye düşündüm ama sonra bir mektupla karşılaştım. İngilizce bir mektup, “Merhaba babam, nasılsın, iyi misin? Ben Narima...” diye başlayan bir mektup. Çok şaşırdım. Bir de dil üstünden düşündüğüm için Laz bir şair, Lazca yaşasın diye çok uğraşılıyor, mücadele veriyor, derliyor, topluyor, kendi yazıyor, Lazlar için Lazca şarkılar söylüyor, ama kızı babasına İngilizce bir mektup yazıyor. Bana çok şaşırtıcı geldi. “Ben bu kadınla tanışmalıyım” dedim. Batum’da yaşıyordu, gittim tanıştım. Tanıştıktan sonra belgeselim, baba-kız hikâyesi üstünden terk edilmişliği de vurgulayan, hüznün yanı ağır basan ama şairin karakterine de uygun olduğunu düşündüğüm, kızının da ne yaşadığını göz ardı etmeyen bir filme dönüştü.

Herhalde şairin kızı Narima da, bir prototip aynı zamanda. Bir dönemin çocuklarının hikâyesi de anlatılıyor onunla birlikte. Dili ve kültürü için bunca zahmete katlanmış, her sorununu umut ederek ve mücadele ederek çözmüş bir insanın kızı olarak bu kadar karamsar, bu kadar üzüntülü, bu kadar kültüründen, dilinden uzakta olması başlı başına bir hikâye herhalde...

Aslında, Narima’yla tanıştığımda şöyle bir yakınlık hissettim; Lazım ama Lazca konuşamıyorum, kültüründen uzak büyütüldüm. Bunun pek çok nedeni var, suçlanacak ve sorumluluk duyması gereken pek çok insan var elbette, başta kendim olmak üzere ama bu benim tercihim değildi. Benim büyüklerimin, devletin aldığı ama benim ne düşündüğümün hiç sorulmadığı bir karar. Ve bunun öfkesi var benim içimde. O da bir terk edilmişlik. Benim Hasan Helimişi’yi, benim şairimi, kendi dilimde anlayamıyor olmam aslında benim o dilden o kültürden uzak tutulmamı ve terk edilmişliğimi ifade ediyordu. Bir babanın kızını terk etmesiyle eski kuşakların yeni kuşakları terk edişi arasında bir ilişki vardı benim için, biraz da o yüzden çok yakınlık hissettim ve o öfkeyi dışarı çıkarmaya çalıştım. Yani babasına söylemek istediği çok şey vardı, ama ondan hep sevgiyle-övgüyle bahsediyordu, oysa o baba onu terk etmiş bir babaydı. Haksızlık da etmeye-yim şairimize, terk etmişti ama o başka bir dünya ideali için, hepimiz için kavga veriyordu. Kızının babasına duyduğu, terk edilmişliğe duyduğu öfke dışarı çıkmıyordu gibi geliyor bana. Çünkü çok sembolikti, komünist bir Laz şairdi, diline kültürüne önem veren bir şairdi ve bunun için bana kadar hatta şimdi belgeselle birlikte dünyanın dört bir yanına, hatta Japonya’ya kadar ulaşabilmiş bir şairdi. Ama kızı orada kaldı, kızına taşıyamadı, aktaramadı.

İşte Sovyet sonrası bir Gürcistan tablosu görüyoruz

kızında. Narima, Sovyet döneminde yüzme şampiyonasında birinci olan, arkadaşlarıyla tarihi yerleri gezmeye giden, üniversite mezunu, oldukça kültürlü ve 13 yıl boyunca öğretmenlik yapan bir kadın. Şimdi, Sovyet sonrası Gürcistan'da, özellikle son dönem neo-liberal politikalarla birlikte, hani "demokratikleşiyor" ya ülke, o güya demokratikleşen ve refaha kavuşan ülkede temizlikçilik yaparak ayda birkaç lariye çalışıyor. Çekime ilk gittiğimiz tarih 2008 Ağustosunu, tam savaşın olduğu dönem, o hafta gidecektik çekime ama savaş nedeniyle uçuşlar iptal edildi, biz de gidemedik. Ama o atmosfer filme çok şey kattı diye düşünüyorum. Film de öyle başlıyor zaten, kızı diyor ki, "babam yaşasaydı, bu savaşa inanmazdı." Çünkü Rusya'yla Gürcistan arasında bir savaş var, bu savaşa Hasan Helimişi'nin döneminden baktığımızda anlamamız mümkün değil.

Narima'nın hikâyesinin biraz bu zamanlara, bizim memleketimize dokunan yanları da var sanki... Bırakırsak ne olacağının, geleceğe ne bırakacağımızın örneği gibi. Mesela, Karadeniz'de hidroelektrik santrallerine karşı mücadele eden kadınlar hep "bu topraklardan bir küçük taş bile kaysa bizden geriye bir şey kalmaz" diyorlar. Doğa yıkımlarına karşı mücadeleyi dil, kültür ve yaşam mücadelesine çevirmiş durumdadır. Siz bu geçişkenliği nasıl değerlendiriyorsunuz?

Aslında kadınların doğayı koruma mücadelesi, tarihi, dili, kimliği koruma mücadelesi çok anlaşılır... Herhalde daha iç içe yaşadığı için toprakla, onun için hayatın ta kendisi orada akan dere, oradaki çayı, bahçesi... Bu sadece Türkiye'deki kadınlar için geçerli değil. Bir Filistin filminde, bahçesine gitmek için kapılardan, kontrollerden geçmek zorunda olan, bahçesini ekmesine izin verilmeyen bir anne, anlatıyordu: "İsraili askerler dediler ki zeytinlerin zaten çok küçüktü. Bunu söyleyen askere dedim ki sen de bir zamanlar küçüktün, zeytinlerim büyüselerdi beni besleyeceklerdi. Oysa sen büyüdün ve bana eziyet ediyorsun..." Sonra öğreniyoruz ki oğlu ölmüş, "oğlum ve toprağımı aldılar" diye ikisini aynı cümle içinde kullanıyor, aynı acıyla yanıyor kadın. Evet, Türkiye'nin dört bir tarafındaki doğa katliamları kültürel değişimi hedefleyen ciddi, sistematik bir hareket. Karadeniz'de bu süreç sahil yoluyla başladı. Oraya ciddi turizm yatırımı gideceği vaatleriyle başlatıldı yol çalışması, sahil yoluyla birlikte halkın denizle ve balıkçılıkla aralarına koskoca bir beton yığınağı yapıldı, şimdi nehirlerine betonlar dökülüyor barajlarla. HES projeleri ufacak su kaynaklarını bile tüket-

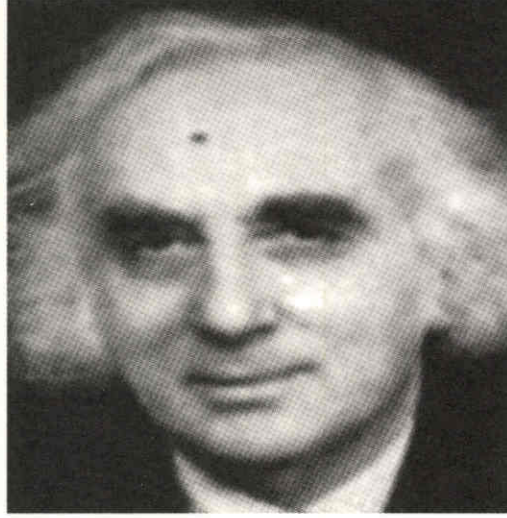
cek durumda ve buna dur demek zorundalar çünkü başka türlü yaşayamayacaklarını biliyorlar; yaşam alanları, her şeyleri ellerinden alınıyor. Ve evet, kadınlar biliyor geriye bırakacakları hiçbir şey kalmayacak, dün Hasan Helimişi'nin hayal ettiği ve mücadelesini yürüttüğü dünyayı yıktılar, bugün onların elinde kalan son hayatı da kurutuyorlar...

Buradan Hasan Helimişi'ye döndüğümüzde, çok ciddi bir mücadele verdiğini görüyoruz dili ve kültürü için. Ancak Türkiye'de Lazlar onu tanımıyor. Tıpkı Kürtlerin, Süryanilerin, Çerkeslerin, Ermenilerin ve diğer tüm halkların kendi yazarlarını, şairlerini, düşünürlerini tanıyabilmek için çok çaba harcamak zorunda kalmaları gibi...

Şöyle özetlemek mümkün; ben neden Lazca konuşmuyorum ki! Çok sistematikçe yapıyor bunlar. Düşünün, okullarda Lazcayla mücadele kolları vardı, Lazca konuşanlar ailelerinde okul müdürlerine, öğretmenlere şikâyet edilirdi. Çok başka şeyler de yapıldı. Anadolu'nun başka yerlerinden aileler getirildi, topraklar verildi... Bu memleketin her farklı unsuruna uygulanmış sistematik asimilasyon politikası. Aileler çocuklarına Lazca öğretmekten korkar oldular. Eğer öğretirlerse aşağılanacaklarını düşünür oldular. Önce korku. Sonra korku içselleştirildiğinde yerini de utanmaya bıraktı. Laz aksanıyla konuşmayla alay edilir oldu. Önce korku ve bastırma, ardında da utanma duygusuyla dil tamamen unutturuldu. Çok dar bir alana sıkıştırıldık hepimiz...

Hasan Helimişi'nin bugün çok az Laz tarafından biliniyor olması, Lazcanın içinde bulunduğu durum, bir taraftan da Kürt sorunu açısından "Kürtlere haklar verirsek Lazlar da Çerkesler de Süryaniler de ister, o zaman ne yaparız" anlayışı, Kürt sorunundan bugün gelinen noktada milliyetçi politikalara en çok desteğin Karadeniz'den alınıyor oluşu... Hepsini yan yana koyduğumuzda nasıl bir süreçten geçiyoruz ve gerçekten halkların kardeşliği, dillerin ve kültürlerin özgürlüğü için sizin çekeceğiniz fotoğrafta neler var?

Karadeniz bölgesinin tamamının Türk milliyetçiliğinin kalesi olarak gösterilmesi aslında yine bir ge-

nelleme. Bu tür genellemeler yapıp ötekileştirmekten imtina etmeli diye düşünüyorum. Belli bir kasıt var gerisinde zira. Bu kız çocuklarının istismarını sadece Siirt erkeklerinin üzerine atmak gibi oluyor, oysa Türkiye'de kapalı kapılar ardında ne kadınlar telef oluyor, ne çocuklar erkenden yaşlanıyor! Aslında tüm Türkiye'de faşizm ve muhafazakârlık yükselmekte ve bu her köy, her kasaba ve her şehirde hızla örgütleniyor.

Karadeniz çok çeşitli kültürleri ve dilleri barındıran bir bölge. Bütün Karadeniz Laz değildir. Lazlar Rize'nin Fındıklı, Pazar ilçelerinden Hopa'ya doğru olan bölgede yaşarlar. Fakat Artvin'de Hemşinliler ve Gürcüler de vardır. Trabzon'daysa daha ziyade Rumlar yaşıyordu, Ordu'da Ermeniler. Bu nedenle de tarihsel olarak o şehirde Türkleştirmeye ek olarak Müslümanlaştırma politikaları da uygulandı. Aynı şey Ordu, Giresun için de geçerlidir. Bugün hâlâ Ermenilerin ve Rumların izlerini görmek mümkündür. Farkında olmadan hâlâ Rumca kelimeler kullananlar var. Durum böyle olunca bu başta söylediğim, korku ve sonrasında utanma ve saklanma ile birlikte bu kültürlerin çoğu silindi, izleri de silinmekte... Bu kimliklerin üstüne oturtulan Türk ve Müslüman kimliği de bir o kadar keskinleşiyor. Bu dünyanın her yerinde böyledir. Bir de iktidardaki politikaya meyletmek ve bundan çıkar sağlamak arzusu da baskın geliyor. Üstelik ekonomik olarak bir anda zenginleştirildiklerinde bu tam bir bağımlılığa dönüşüyor zamanla. Onca sefalet, savaş ve göç gördükten sonra fındık ve çay ile birlikte devlete bağımlı bir üretim sisteminin içine girdiğini göz ardı etmemek gerekir bölge halkının.

Fakat ben bunun bütün Türkiye için geçerli olduğunu düşünüyorum ısrarla. "Kürt açılımı" adı altında başlatılan oyunu ciddiye almamış biri olarak şimdi gelinen noktaya şaşırıyorum. Liberal söylemlerin uyuşturduğu zihinlerin şimdi daha net bir şekilde görmesi gerekir ki, bu ne Kürt, ne Laz, ne başka bir halkın tek başına kendi sorunudur. Bu gerisinde ciddi bir ideolojik kavganın yattığı; işçi, çiftçi, köylü, memur, göçmen, öğrenci sorunudur. Faşizme ve sömürüye karşı ancak bu bilinçle mücadele başarılı olur. Halkların kardeşliği ve özgürlüğü için olmazsa olmaz koşulsuz, eşitlik. ✨

Taybetmendî û Rêbazên Felsefeyê

ALÎ GURDILÎ

Bi awayekî mîsoger em dikarin bibêjin ku felsefe ne zanistek e, ew bi tenê rêya lêgerîna rastiye û hewl-daneka mirovî ye. Bi rêya aqil hewl dana gihêtina rastiye, bi felsefeyê dest pê kiriye û heta roja me ya îroyîn jî ew xwestek didome. Ji ber vê çendê jî felsefe wekî diya hemû zanistan hatiye dîtin û felsefe her dem bûye motora dahfdana zanistan. Ê baş e, gelo taybetmendî û rêbazên felsefeyê çi ne û mirov çawa dikare felsefeyê ji zanistan veqetîne an jî, taybetmendiyên wê yên cihêreng vehêje? Di vê nivîsê de me hewl da ku em bikaribin taybetmendî û rêbazên felsefeyê bidin nasandin û ew yek jî, qet nebe bila fikrekî bide xwendevanên kurdî...

Mirov dikare taybetmendiyên felsefeyê wiha rêz bike:

1 - Felsefe hunera fikirînê ye

Aristoteles, mirovan wekî heywanên xwedîaqil dihesibîne û dinasîne. Lewra, taybetmendîya herî cihêreng ya mirov ew e ku mirov xwedîye aqil e û difikire. Yên ku li ser jiyana xwe û mirovên din, li ser gerdûn û xwezayê, li ser wateya jiyane difikire, diya mirov e. Di pêkanîna van xebatan de jî, rêberê mirov aqil û hemanên aqlî ne. Fikirîna rast û kûr, berhevdan û komkirîna fikirînê, dibe ku wesfa hunerî a tekane ya felsefeyê be.

2 - Felsefe xwe dispêre pirsan

Felsefe bi pirsan, bi pirsîyaran xwe nêzikê e nasbar (kesnezanî) dike. Ji destpêkê ve felsefeyê bi pirsan û pirskirinê dest bi karê xwe kiriye, ji bo têgihîştina gerdûn, mirov û hilika rasteqîn ya mirov, xweza û gerdûnê, bêrawestan pirsên xwe pirsî ye û bersivan hilberandiye. Her filozofekî pirsên xwe ên xwer pirsî ye an jî, wan pirsên ku berê hatine pirsîn parve kiriye.

Wekî minak: Pirsê 'Gelo çavkaniya zanayiyê çi ye?' jî bo hemû filozofan pirsêka hevpar e. Lê, **John Locke** bi pirsê 'Gelo zanayiyên me ji zayînê ve hene, an na?' û **Kant** jî, bi pirsê; 'Bîr (zêhn, hiş) dikare bi çi bizanibe û heta çi radeye dikare bizanibe?' xwe

nêzikê wê pirsê felsefî dikin. Pirsên filozofan jî hev cihêreng bin jî, mirov dikare bibêje ku girîngiya wan her dem didome. Axirê, mirov dikare bibêje ku di felsefeyê de ji bersivan zêdetir, pirs girîng in

3 - Felsefe xwe ji şer nade paş

Felsefe her dem gelek pirsên jibîrbûyî, an jî pirsên ku pirsîna wan nayê xwestin û tene temirandin, dipirse û wan tîne rojevê. Mirovan, bi xwe re rû bi rû dike û wan bi xwe re tîne hemberê hev. Bi taybetî jî, bersivandina pirsên felsefeya siyaset û exlaqê, gelekî zehmet e. Mesela ji me were xwestin ku em ji du mirovên nexweş, ku yek jî wan zarokêkî biçûk û ê din jî kalekî zanyar e; bi tenê yekî jî bo dermankirinê hilbijêrin, gelo wê em ê kîjanî hilbijêrin?

Gelo em kîjanî hilbijêrin? Wê kîjan hilbijartina me hilbijartinek exlaqî be? Em kîjanî hilbijêrin hilbijêrin, wê ji me; armanca biryara me were pirsîn.

4 - Felsefe ji meraq û şaşwaziyê derketiye

Tiştêkî berbiçav e ku xwe felsefe ji meraq û şaşwaziyê (ecêba) mirovî derketiye û berfireh bûye. Hê jî destpêkê ve guherîn, bihevketin û cardin hebûna lihevhatin û pêşveçûnê, bala filozofan kişandiye. Filozof, li vê guherîn, bihevketin û lihevhatinê ecêbmayî mane û xwestine ku bingeha vê yekê bizanibin û xwe bigihînin prensîbêkî bingehîn. Ji bo têgihîştina vê yekê, dest bi lêkolînan kirine û ev helwest, her çiqas pirs û babet cihêreng bin jî; di hemû dewr û dewranan de berdewam kiriye.

5 - Felsefe gumanker e

Felsefe, ji kîjan çavkaniyê were bila were; wisa bi hêsanî tu daneyan qebûl nake. Ji ku were bila were, hizkî wekî zagoneka civakî, hizkî bila hişkberweriyek (doxmeyek) olî an jî, bila ew zanayiyeka sehekî be; felsefe bi şik (bi guman) xwe nêzikê wî tiştî dike.

Mirov dikare bibêje ku felsefeyê, gumanê bi du şeklan bikar anîye: Ya yekemîn gumankerîya septîka ye û ya duyemîn jî, wekî rêbazekî (azînekî) bikaranî-

na gumanê ye, ku ji aliyê filozofên wekî **Descartes** û **Gazalî** ve ji bo têgihîştin an jî gihîştina zanayî û tevgera rast, hatiye bikaranîn. Bi awayekî gumanker xwe nêzîkkirina babetan, wiha dike ku filozof serî li çavkaniya babetan bide û xwe bigihîne bingeha wan. Bêguman di encama vê fikirin û lêkolînê de, an wê çewtiya wê were derxistin, an jî wê xîm û spartekên babetê werin piştrastkirin. Nexwe, wê di helwestekê beravajiyî ve yekê de, dibe ku filozof bi awayekî hişk-bawer (doxmetîk) tevbigere, ku wê ev yek jî ne helwestek filozofîk be.

6- Felsefe refleksîf e

Felsefe refleksîf e. Ji bilî felsefeyê tu disiplinên din, xwe nakin mijara xwe û li ser xwe venakolin. Ango, mirov nikare fizîka zanista fizîkê, an jî genetîka bîyolojiyê bike. Ancax, mirov dikare li ser felsefeya felsefeyê bipeyive. Di nav hemû disiplinên de bi tenê felsefe, xwe dike babeta lêkolînê xwe û li xwe vedikole. Ev yek jî tê wê wateyê ku filozofek dikare cardin li babeta xwe bizivire û ji nû ve li babeteka xwe ya kevin vebikole. Çawa ku di matematîkê de pirs têne çareserkirin, di felsefeyê de jî li ser mijarê cardin tê fikirin û vekolandin. Bi vê yekê re jî, tê xwestin ku kêmasî an jî cihêrengiyên mijarê ên ku heta wê demê nehatine dîtin, werin destnîşankirin.

7- Felsefe ji pêşdarazan dûr e

Felsefe, tu cudakeriyê naxe nav zanayîyan. Mirovê filozof, divê ji hemû fikran re bi rûmet be. Divê bi baldarî lê bifikire, bîponije, lêbikole û li bêjînga aqil û mantiqê bixe û li gor ramanên xwe wan binîrxîne. Hege li hember mirov, ramanek cihêreng hebe; wê demê mirov dikare jê hindêk tiştan fêr bibe.

8- Felsefe çalakîyek rexnekar e

Felsefe, bi awayekî rexnekar (rexnegir) dest bi babetên xwe dike. Babet çî be bila be, felsefe bi şîk (bi guman) xwe nêzîkê mijarê dike û bi vê yekê re dixwaze ku hêlên cihêreng û veşartî, yên wê babetê derxe holê.

Helbet ne bêgav e ku rexne her dem neyînî bin û jixwe felsefe jî tu carê der heqê herênayên (ikilemên) rast-çewt, mafdar-neheq û derbasdar-nederbasdar de tu darazan pêşkêş nake. Berevajiyî ve yekê felsefe, di çarçoveyê mantiqî de li mijaran vedikole û dixwaze ku bizanibe, ka mijar (an pêşniyar-onerme) derbasdar û hevgerî ye, yan na? Her wiha jî pêşniyaran dest pê dike û li encamê jî vedikole, ka ew pêşniyar e li encamek wiha vedikin yan na?

9- Rêberê felsefeyê aqil e

Bingeha felsefeyê aqil e. Lewra felsefe wekî zanistên din ne xwediyê rêbazên çavdêrî û ezmûnê ye û van rêbazan (azînan) bikar nayne. Filozof dema ku zanayîyeke pêşkêş dike, ne bi rêberiya çavdêrî û ezmûnê; bi tenê bi rêberiya aqil û hêmanên (prensîbên) fikirinê tevdiqere. Gotina rastiya aqil, di roja me de ve yekê vedibêje û bi vê rêbazê felsefe, bêtî ku serî li tu mîtos, şexs an jî gotinan bide; zanayîyan hil-diberîne.

10- Felsefe desthilatîyê qebûl nake

Felsefe li ser hemû mijaran gotûbêjan vedike. Çi mijarên zanistî, çî mijarên olî... Bi çavekî kor, bêrexe-ne û bêlêkolînê, tu fikrî napejirîne. Belam ev yek nayê wê maneyê ku felsefe tu rastiya qebûl nake. Nexêr, berî pejirandinê, felsefe dixwaze ku babetê bi hemû hêlan bibîne, lêbikole û bi awayekî tevayî (tummel) mijarê raxe holê.

Felsefe, ne xwediyê wan rêbazan e ku zanistên xwezayî û zanistên civakî bikar tînin. Ango felsefe di laboratuwaran de nikare ezmûnan pêk bîne yan jî wekî hindêk zanistên civakî, testan bikar bîne. Rêbaza felsefeyê jî dema **Aristo** ve şeklên birêvebirina mantiqî û aqil e. Aristo (Aristoteles) mantiqê, wekî organona (alavê-haletê) felsefeyê qebûl kiriye.

Di Felsefeyê De Şeklên Bikaranîna (se-pandîna) Mantiqê (Rêbazên Felsefeyê)

1- Enduksiyon

Di vê rêbazê de, yeko yeko ji pêşniyaran dest pê kirin û gelemperî kirin (genelleme) heye. Li ser bûyereke bi hejmareke pir zêde (n) çavdêrî têne pêkanîn û di dawiyê de pêşniyara herî gelemper (genel) tê bidestxistin. Enduksiyon di roja me ya îroyîn de, ji aliyê gelek zanistan ve bi armanca bidestxistina zanayîyên aqilî, wekî rêbazekî tê bikar anîn.

Lê tişteke heye ku divê mirov ve yekê jî bibêje: Encamên ku bi rêya enduksiyonê têne bidest xistin, mirov nikare bibêje ku ew ji % 100 encamên misoger (qutibir) in, ihtîmala ku ew encamên dibeyî (olasîlik) bin jî heye.

Heta ku pêşniyarên pêşîn rast derkevin, tu pirs-girêk dernakevin holê. Lê dema ku yek pêşniyarek jî çewt be, wê demê encama ku tê bidestxistin jî, wê çewt be.

Çend mînak:

1- Sifir, lajwerdek (metalek) e û dema ku mirov agir bide binê, tê perçivîn. (genleşme)

2- Çinko, (tûtye) lajwerdek e û dema ku mirov agir didê binê, tê perçivîn.

3- Alemyon (Aluminyom), lajwerdek e û dema ku mirov agir dide binê, tê perçivîn.

4- Zêr, lajwerdek e û dema ku mirov agir dide binê, tê perçivîn.

5- Hesin, lajwerdek e û dema ku mirov agir dide binê, tê perçivîn.

Pêşhatî - Pêşane -

Nexwe (ku wisa be) hemû lajwerdekên ku têne germkirin, têne perçivîn. (têne baritsin)

Encam: Di mînaka jorin de ger pêşniyarekê pêşin çewt be, bêguman wê encam jî çewt derkeve. Lê hege tiştêkî wiha pêk neyê, wê demê mirov dikare bibêje ku hemû lajwerdek dema ku têne germkirin, diperçivîn.

2 - Deduksiyon

Rêbazekê mantiqî ya beravajiya enduksiyonê ye. Di vê rêbazê de, ji pêşniyarek tevayî (tûmel) tê dest pê kirin. Di dawiyê de jî, encamên tîkel (qîsmî) têne bidestxistin. Bi piranî jî aliyê Aristoteles ve hatiye bikaranîn û dişa e ku delk û şiklên biakranîna vê rêbazê destnîşan kiriye, Aristoteles e.

Deduksiyonê heta dawiya Serdema Navîn jî, girîngiya xwe domandiye û hatiye bikaranîn. Cihêrengiya deduksiyonê ya ji enduksiyonê ew e ku, encamên ku bi rêya deduksiyonê ve têne bidestxistin, encamên mîsoger in. Encam, bi awayekî bêgav ji aliyê pêşhatiyên ve têne destnîşankirin.

Mînakek:

Hemû mirov bi mirin in. (Bergorn in) - **Pêşniyara tevayî** - Sokrates jî mirovek e. - **pêşhatî** - Nexwe (ku wisa be), Sokrates jî bi mirin e. (Bergorn e) - **Encam** - Ji mînakan jî tê dîtîn ku encam bi awayekî bêgav, ji pêşhatiyên derdikeve. Rewşeka beravajiya vê yekê, ji ber ku wê rê li nakokiya aqil veke, wê ne derbasdar be.

3- Rêbaza Dahûrîner (Analîtîk-Çareserker)

Ev rêbaza mantiqî, hema hema mirov dikare bibêje ku ji destpêka felsefeyê ve tê bikaranîn. Di vê rêbazê de, hemû (wateyek tevayî), ji parçeyên xwe yê ku hemûyê anîne holê; têne veqetandin û bi vî awayî tê vekolandin.

Felsefe dema ku destê xwe diavêje babetekî, wê babetê bi hemû aliyan vedikole, lê hûr dibe, yeko yeko wekî pêşniyaran ji hev vediqetîne û tiştê ku dixwa-

ze vebêje, bi vî awayî vedibêje. Di felsefeya hemdem de ev rêbaz gelekî tê bikaranîn, nemaze di warê zimanzanistê (zimanzanîne de) tê bikaranîn.

Tiştê ku bi vê yekê tê xwestin jî, ji holêrakirina pêşdaraz, têgihîştinên çewt û pejirandinên çelq e. Ango, hilik, naverok, çêbûn, hebûn û têgehên hwd. ji ber ku ji aliyê gelek filozofan ve pir caran hatine vekolandin, ew bi wateyên xwe yê rastestî li holê xuya nakin. Rêbaza dahûrîner wiha dike ku, wateya wan ya rastestî tê têgihîştin.

4- Rêbaza Pêkhêner (Rêbaza Sentetîk)

Di vê rêbazê de beravajiya rêbaza analîtîk (dahûrîner), wiha tê fikirin ku yeko yeko tu wateya perçeyan tune û parçe, encax di nav hemûyê dikarin bibin xwedî wate. Ji ber vê çendê jî, hege em bixwazin pirs-girêkekê bi giştî (bi hemû hêlên wê ve) bibinin, wê demê divê em li hemûyê mêze bikin.

5 - Rêbaza Diyalektîk

Diyalektîk, rêyeka fikirinê ye. Bi vê rêyê, ên nakok an jî dijber, têne cem hev du û yekîtiyeke diafirînin. (pêk tînin) Di encama vê yekê de, pêşveçûnek dertê holê.

Cara yekemîn li cem Herakleitos hatiye dîtîn, di domana hemdem de jî, ji aliyê Hegel ve hatiye bikaranîn. Di diyalektîkê de du têgehên dijber, tez û antî-tezê pêk tînin û ev du dijber, digihîjin sentezê. Sentez jî, piştî carekê din ji hev dabeş dibe û dibe tez û antî-tezeke din ên nû û ev pêvajoyê, her berdewam dike.

Mesela: Reş (tez) û spî (antîtez) bila du têgehên dijber bin. Wê senteza wan, cûn (grî-boz) be.

6 - Mayotîk (Danwelidandin)

Ev rêbaz, ji aliyê Sokratesê filozofê navdar ve hatiye bikaranîn. Sokrates wiha bawer dike ku mirov, ji zayîna xwe ve xwediyê zanayiyê ne û ger ji wan pirsên rast û dirust werin pirsîn, ew xwediyê wê danehevê ne ku wê bersivên rast û dirust bidin. (Di vê xalê de Sokrates tu dibêkê bawerîya xwe, bi celebek reenkar-nasyonê tîne)

Sokrates jî vê yekê gelekî bawer e û li pêşiya komek mirovan, vê yekê diceribîne jî.

Koleyekî hildibijêre û li pêşiya hemû mirovan, jê pirsên ku bi sêqoşeyê re tîkildar in dipirse. Wiha dike ku sêqoşe tê bira kole. Lê hemû pirsên Sokrates, wekî belê (erê), an jî wek nexêr (na) têne bersivandin. Ji ber vê çendê jî, ev rêbaz wekî rêbazeke bi şik (bi guman) tê dîtîn... ❀

aligurdili@hotmail.com

LUR-DA-LUR

ANLATAN: VRTANES PAPAZYAN

ÇEVİREN: SARKİS SEROPYAN

Orada, Karasu'yun eşsiz kıyılarında yaşardı Haso.

Ülkenin sevimli ve yiğit bir delikanlıydı o. Kimse bıraktıramazdı ona silahını. Ne hırsız onun sürüsünün etrafında dolaşacak yüreğe, ne de kurt onun koyunlarının yanından geçecek cesarete sahipti. Haso iyilerle iyi olduğu kadar kötülere karşı da bir o kadar acımasızdı.

Üstelik yeni doğan güneş kadar güzel ve de sevimliydi Haso. Ülkenin kızları aklını kaçırdı onu gördüğünde. Ya kavalının ezgileri? Melekler bile sahip değildi onun kavalından çıkan sevgi dolu, şırıldayan bir dere ya da şakıyan bir bülbül gibi nağmelerine.

İnsan olsun, hayvan olsun, kavalının sesini her duyan ister istemez yaklaşır, taş kesilir, hiçbir nağmesini, hiçbir sesini kaybetmemeye çalışırdı.

Gözlerini geniş ufka diker, otururdu Haso kayalığın tepesinde. Karasu yılan gibi ayaklarının dibinden kıvrılır gider, serin meltem alınındaki kâküllerle oyun oynardı...

Ve o kavalını çalardı.

Görmek gerekirdi o akılsız koyunların nasıl otlamayı unutup yanına geldiğini.

Haso taşları titretir, Karasu'yun dalgalarını coşturur, doğayı taş keser, meltemi ağlatır, her şeyi kıpırdatır, melekleri kıskandırır.

Böyleydi işte Haso.

Nasıl onun ezgisinin sesine itaat etmesindi koyunlar!

Kendi yerinden kıvıldamaz, kaval çalıp yanına çağırırdı onları.

Berik'i otlatmak, Hozat'ı sulamak, uysal hayvanları etrafına toplamak için "koyun çağırısı" nı çalardı o.

O çağırıda, nerede olsa olsun, her şeyi bırakıp gelir toplanırdı koyunlar Haso'nun etrafında.

Böyle, insanlardan uzak, doğanın koynunda, dağların böğründe mutlu yaşardı Haso. O sürüsü tarafından sevilen, şarkısına adanmış bir prens kadar mutluydu.

Günün birinde ağasının biricik kızını gördü Haso ve sevdi.

Güzeldi Zalhe. İnsanı bğüleyen gözleri vardı. Bo-

yu selvi, kaşları kemer, yanakları narindi.

Zalhe de gördü Haso'yu. Zalhe de Haso'yu sevdi. Çok uzaldı Haso. Gücünü yitirdi, neşesini yitirdi. Günlerce koyunun yiyecek bir şey bulamamasına aldırmadan dolaştı durdu konağın etrafında. Gözleri kuledede, üzgün, yüreğini ezginin içine koydu, çaldı, ağladı.

Zalhe de acı çekiyordu. Perdenin ardına saklanıyor, gözünü Haso'dan kulağını ezgisinden ayırmıyordu. Ne yiyor ne içiyor, acı çekiyordu yalnızca.

İkisi de biliyordu birbirinden nice uzak olduklarını, ağanın kızının çoban karısı olamayacağını...

Fakat sevgi bu... Tanrının ateşi... güçlü ateş. O tüm uzaklıkları kesip aşılıyor, tüm derinliklere ulaşıyordu.

Aşk ne mesafe tanır ne de derinlik.

Uzak görüşlüydü ağa ve de kurnaz. Çabuk fark etti Haso'nun aşkını. Kızdı, köpürdü, öldürmek istedi küstah çobanı. Fakat temkinliydi, istemedi soyunun adına ilelebet taşıyacağı "çoban-katili" lekesini sürmeyi.

Fakat ya bir çobanın kızının ardına düştüğü duyulsa? Ne derdi herkes? Haso'yu uzaklaştırmak gerekti, kendi isteği ile, kurnazlıkla... Öyle bir oyun düzenlemek gerekti ki, Haso kendi bırakıp gitsin uzaklara ve bir daha da dönmesin.

Düşündü ağa, çok düşündü ve buldu çaresini.

Adam gönderdi, Haso'yu çağırıldı ve şöyle dedi:

– Haso, bilirim ki kızımı seviyorsun. Yiğit delikanlısın sen, duymuşum ki güzel kaval çalarsın. Kızımı sana veririm, yalnız bir şartla. Duymuşum ki kavalınla koyunları yanına getirirsin. Bak, şu yüksek kuleyi görüyor musun? Yerden bir ağaç merdiven koyduracağım. Sen orada, yukarıda oturacaksın, koyunlar da aşağıda toplanacak. Şartım şudur: Eğer sen yukarıdan kaval çalarak koyunları merdivenden çıkarıp yanına getirirsen, o zaman kızım sana helaldir, al hayrını gör. Yoksa rezil olursun ve neyin var neyin yok toplayıp buralardan uzaklaşırsın. Bir çobandan ağaya damat olmaz, bunu da aklından çıkar...

Haso gülümsedi, başını yere eğdi:

– Sahibimsin ağam, dedi, isteğin başım üstüne.

Halil İncesu

Ve ağaçtan merdiveni yaptırdı ağa. Doksandokuz basamağı vardı. Haso'dan gizli kırdı ortasındaki bir basamağı, sonra da aynı biçimde yerli yerine koydu, öyle ki hiçbir şey gözükmesin, fakat en küçük zorlama o basamağı düşürmeye yetecek ve bir basamaktan diğerine bir arşından fazla açıklık olacak, bu da koyunların geçişini olanaksız kılacaktı.

Kötü kalpli ağa buluşuyla gurur duyuyordu.

Ve rezil hilesini gerçekleştirdi kötü kalpli ağa. Haso'yu kulenin ucuna çıkardı, Zalhe'yi balkona ve seslendi çobana:

– İşte Zalhe, yüreklen, dediğimi yaparsan eğer, o sana helaldir.

Zalhe de Haso'yu gördü, gülümsedi, kızardı yüzü, işaret etti ona.

Çoban anladı onun da kendisini sevdiğini. Yüreği mutlulukla doldu. Aldı kavalını, ağzına götürdü ve müzik başladı.

Dağ-taş inledi, ağaçlar sallandı, kayalar titredi. Kötü kalpli ağa heyecanlandı. Aklı başından giden Zalhe az kalsın aşağı atlayacak ve koyun gibi Haso'nun ayaklarına kapanacaktı.

Yürüdü koyunlar, yaklaştılar merdivene ve birbirlerinden yukarı tırmanmaya başladılar.

– Lo, lo, lo, Karasu'yun çobanı, dağ-taş inleten civan, canavar yumuşatan, ağaç-çiçek coşturan çoban. Nasıl da inandın ağaya aptal gibi? Niye tırmandın ku-

lenin tepesine? Keşke su olaydın ananın karnında, Haso! Gelmez olaydın ağalarla dolu bu dünyaya. Görmez olaydın güneşin seni yakıp kavuran pırlıtısını, Karasu'yun seni saran dalgalarını, kamışlığın seni büyüleyen salınmasını...

– Lo, lo, lo... aşkla alay edecek kadar soysuz muydu Kürt? Vicdamını yitirip Allahını mı unuttu yoksa? Niye zavallı Haso'yu şeytana pay biçip dünyayı yasa boğdu... lo, lo...

Ha tırmanıyordu koyunlar! Birbirini itiyor, kaval sesinden büyülenmiş, aşağıdaki uçurumu unutmuş, gözlerini Haso'ya kaldırmış, tırmanıyordu peş peşe.

Herkes şaşkın, herkes hayran, izliyordu. Kötü kalpli ağa taş kesilmişti. Zalhe yarı beline kadar sarkmış ellerini Haso'ya açmış haykırıyordu:

– Ben seninim Haso, sonsuza kadar senin. Seviyorum seni Leyla'nın Mecnun'u sevdiğinden de çok seviyorum. Seviyorum seni, kelebeğin ışığı, bülbülün gülü, dünyanın güneşi, bitkinin toprağı sevdiği kadar seviyorum. Sen benim ışığım, benim gülüm, sen benim güneşim, benim toprağımsın...

Duyuyordu Haso, yüreği burkuluyor, çalıyor, gidecek daha güçlü üflüyordu kavalını.

Sürünün önderi boz teke ulaştı kırık basamağa. Hissetti gözünün önündeki ölümü, ama büyülenmişti bir kez. Ayağını koydu basamağın üzerine.

Kımıldadı tahta, acı acı meledi güzelim boz teke, havada döne döne uçurumun kayalarına, parçalanmaya gitti.

İnledi Haso:

– Hey vah, benim güzel tekem!

Fakat başını kaldırıp Zalhe'yi gördüğünde unuttu tekeyi. Yeniden kavalı ağzına götürüp çalmaya başladı.

Tekenin halini gören koyunlar durdular, geri dönmeye yeltendiler, fakat büyülenmişlerdi bir kez. Ve ilerlediler.

Denedi birinci koç, geri geri çekilip ön ayaklarını kaldırdı ve sıçramak istedi, o da acı acı meledi ve tekenin ardından gitti.

– Vah, vah günahsız koçum benim, diye inledi Haso.

Zalhe'ye döndü, unuttu koçu da, üfledi kavalını.

Üçüncü koyun denedi, hatta atladı, yapıştı bir an basamağa, döndü, acı ile baktı yukarıya ve gitti uçurumun derinliğine.

– Atlayın, geçin, güzellerim benim, diyor, çalıyordu Haso, –atlayın kara kuzularım, gelin sahibinize...

Koyunlar hareketsiz kaldılar ve geri geri çekildiler.

Öfkelendi Haso, eksik basamağı görmüyordu. Tüm sevgi ve hissini üfledi kavalına, civıltılarıyla taş kesti doğa... amma, geri geri gidiyordu koyunlar.

Utandı ağa yaptığından. Umutsuzluktan öleyazdı Zalhe.

Değiştirdi ezgiyi Haso.

Artık ne çaldığını kendi de bilmiyordu.

Rüzgâr esmiyordu, sular durmuş, her şey susmuştu.

Kim duymamıştır "Lur-da-lur"u? Hangi taş yürek dayanabilir ona? Onu duyan sevgi dolu yürek titrer, yanar. Onu duyan seven kız aklını yitirir, sevdiğine koşar.

Harikuladedir o, şarkıların onurudur.

Meleklerin mırıltısı, Haso'nun ruhudur o.

Koştular koyunlar, çoğu uçuruma yuvarlandı.

Egildi Haso, gördü merdivendeki açıklığı.

Anladı her şeyi, baktı ağaya.

Zalhe de fark etti, baktı ağaya, baktı Haso'ya.

Hissetti Haso'nun kendi için kendinin de dünya için yittiğini.

Ve sustu her şey...

"Lur-da-lur" sustu. Ezgisinin son titreşimi havada, ölmeye gitti.

Sonra... bir çığlık koptu.

Ve birbirine sarılmış iki vücut, havada döne döne, birlikte gittiler uçurumun derinliğine, parçalanmaya.

Haso ile Zalhe idi onlar. ❀

GİRİ

Rojek tarî

bihar an havîn bû nayê bîra tu kesî

xwedê zanî

ewir bi janê min avis bûbûn

kenê min

giriye min

bi êşên min re zewicî bûn

û ew bûn

yên ewladê zinê welidan dibûn

ken sivik

girî giran

rojê timem xapandî bûn

em li hev du xapiya bûn

me ji derewên xwe bawerkiri bûn

me ji xwe bawer kiri bû

pişt kul bû

jiyanê stranên bê edeb

rê me da bûn....

Çetin Lodî

oYun a t 1

Cuma Boynukara

eboynukara@mynet.com

(Mevsim kıştır, köy kahvesinde geçer. Kahvede bir soba, Köylüler durgundur.)

4. Köylü: Beni karakoldan çağırmışlar. (Elindeki pusulaya bakarak.)

Miho: Kaç ulan kaç, seni vururlar ha!

4. Köylü: Kaçsam da sen beni götürürsen. (Hılafo girer. Çalınmış çalınmış, bir köşede oturur.)

Hılafo: (Selamlaşma faslı bittikten sonra) Zamanında dedim, kimse beni dinlemedi. Beni dinlemiş olsaydılar böyle bir şey olmazdı. Gerçi geçimimiz biraz zor oluyordu ama yine de iyiydi. Yüreğimiz ferahtı, ama şimdi? Hiçbir şey doğru dürüst bitmiyor, niye? Balık baştan kokar demişler. Baştaki iş yapmıyor ki bir şey olsun.

Miho: Bir şey yapmıyor da ne demek? Herkesin işi iyi, millet maaş alıyor.

Alê: (Matrakça) İkinci karyı bile aldılar. Değil mi?

3. Köylü: Kimse bize bir şey satmıyor. Niye? Şehre gidiyoruz millet arkamızdan tükürüyor.

Hılafo: Ben boş konuşmam. Hangi iş doğru gidiyor, söyleyin. Yol yapmışlar, kapandı. Okul yapmışlar, öğretmen yok. Sağlık Ocağı diyorlar, ahır olmuş. Bir cami yapılacaktı, hâlâ ses seda yok. Telefon çekmişler, çalışmıyor. Direk dikmişler sözde cereyan var, üç ayda üç lambalar yanıyor. Çeşme diyorlar, su yok. Muhtar o bu işi bilmiyor, o mühür bende olacaktı ki siz görecektiniz.

Cecodayı: Baban da öyle söylüyordu...

Hılafo: Babam da öyle söylüyordu ama bir türlü mühür eline geçmedi. Ama ben babama benzemem. Benim elime geçecek... Siz de göreceksiniz. Cün gelecek, diyeceksiniz Hılafo bizi kurtar. Diyeceksiniz...

3. Köylü: Ben de koruculuktan çıkacağım.

4. Köylü: Ben istifa etmişim, rahatım. Dediklerine göre bir tane Muhtar varmış, koruculuğun devam-

Halil İncesu

lı olması için köylülere baskı yapıyormuş. Köylüler kalkmış, Muhtarı bir ağaca bağlamışlar. Sonra muhtardan, ağaç kurumuş.

Cecodayı: Nasıl yani?

4. Köylü: Kırk senelik ağaç kurumuş.

Cecodayı: Allah sonumuzu hayır ede.

3. Köylü: Ben de koruculuktan çıkacağım, nerden inceyse orda kopsun. Salo doğru söylüyor. Bizim rahatımızı biz kaçırıyoruz. Yoksa kim bizim rahatımızı kaçırabilir!

Hılafo: Muhtar o yanlış yaptı, ben dedim arkadaş

böyle olmaz. O tuttu Tahir Ağa'nın kuyruğunu. Haydi Tahir Ağa gelip kurtarsın onu.

Alê: Tahir Ağa kendini kurtaramıyor. Korkudan dışarı çıkmıyor, dediklerine göre karakolda yatıp kalkıyor.

Hılafo: Ben bunları da zamanında dedim.

(*Muhtar o girer, kimse önünden ayağa kalkmaz. Muhtar o selam verip Hılafo'nun karşı köşesinde oturur.*)

Cecodayi: Muhtar o'ya bir çay verin. (*Kalkıp masasına gider. Sigarasını yakar.*) Keyfin nasıl?

Muhtar o: Nasıl olsun.

Hılafo: Ben zamanında dedim...

Alê: Havalarda da tam soğuk oldu ha.

Hılafo: Zamanıdır. Kar yağıyor. Sen diyorsun havalarda soğudu. Ben, zamanında dedim.

Alê: Sen de hep söylüyorsun, sanki mühür senin elinde olsaydı sen başka mı olacaktın? Sen de aynı olacaktın.

Muhtar o: Hâlâ aklım almıyor bizim Silo'nun kanı bozuklarla birlikte olduğuna.

Cecodayi: Bizim de aklımız almıyor ama, kader...

Muhtar o: Ahmo bilerek yaptı bu işi. Ama kumandan diyor ki, Ahmo vatansever bir gençtir. Silo'ya demişlerdi vatansever bir genç. Hiç aklım almıyor.

Cecodayi: Millet koruculuktan istifa ediyor, haberin var mı yok mu bilmiyorum, ama böyle giderse köyde korucu kalmayacak. Biçare Muhtar o.

Muhtar o: Kim ediyor koruculuktan istifa? (*Ürker*) Kim ediyor?

Cecodayi: Aha Salo.

Muhtar o: Niye ula Salo? Niye koruculuktan çıkmak istiyorsun? Korucu olmak için el ayak öpüyordunuz, şimdi mi kötü oldu?

3. Köylü: Muhtar o bana göre değil. Ben yapamıyacağım, korucular da ölüyor hem de niye? Belli değil. Ben diyorum ki, ben korucu olmak istemiyorum. Çünkü, rahatım kaçıyor, kimi vuracam? Filankesin oğlunu ya da bir başkasını ya da bir başkası beni vuracak. Ne için?

Muhtar o: Onun orasını kumandan bey bilir.

3. Köylü: Ne alakası var Muhtar o, vurması bizden, bilmesi başkasından. Biz ölüyoruz, biz öldürüyoruz, ama biz bilmiyoruz. Ben yapmak istemiyorum.

Muhtar o: Hepten sapıtmışsın sen. Abdest al, kibleye taraf dön, eşedin getir. Bilmeyi kumandan bey bilir. Bu onun işi. Büyüğümüzdür. Bize kanat gerdi. O bizi düşünür. (*Gerilimi düşürür, köylüyü tartar gibi*) Yarın geri dönmek istersen kabul edilmezsin, edilsen bile ben etmem.

3. Köylü: Senin derdin sana yeter, bir de bizle uğ-

raşma Muhtar o. Ne ben dönerem, ne de sen beni kabul et. Hiç çarşıya gidiyor musun? Yok. Hele bir git, millet korucuların arkasından tükürüyor, teneke çalıyor.

Muhtar o: Hepsi vatan hainidir, ırz düşmanıdır.

3. Köylü: Silo gibi değil mi?

Muhtar o: Başka istifa etmek isteyen var mı içinizde?

3. Köylü: Ben.

Heno: Ben.

1. Köylü: Ben.

Çaycı: Ben.

5. Köylü: Ben koruculuktan çıkmak istemiyorum.

Mıho: Ben de... Koruculuktan ayrıldığınız için pişman olacaksınız. Millet tükürüyormuş, ula kim paraya tükürür...

Muhtar o: Tekrar geldiğinizde kabul edilmeyeceksiniz.

Hılafo: Ne oldu Muhtar o, artık millet seni dinlemiyor. Sen değil köy, ev bile idare edemezsin.

Muhtar o: Ya sen, sen kendine bak.

Hılafo: Herkesin yaptığı ortadadır.

Muhtar o: Tövbe tövbe...

Cecodayi: Uyuma muhalife.

Muhtar o: Görmüyor musun neler söylüyor?

Cecodayi: Herkes konuşur, ama iş yapmaya gelince, ortada görünmezler.

Muhtar o: Kim ayrılmak istiyorsa ayrılınsın. Ben den bu kadar. Yarın geri gelseniz bilin ki kabul etmem. (*Çaycı'ya fark eder*) Hele sana ne oldu? Sana yaptığımızı kimseye yapmadık. Doğru mu, eğri mi?

Çaycı: Valla düşündüm, danıştım, bilmiyorum ki!

Muhtar o: Sen bilmiyorsun ha! Senin bilmediğin nedir biliyorum, ama boş ver...

Cecodayi: Sıkma canını.

Helo: (*Ayağını sürte sürte girer. Eliyle doğum olduğunu anlatır.*) Muhtar o gelinin hastadır, durumu da iyi değil. Bir eve git.

(*Muhtar o sevinçli çıkar.*)

Cecodayi: Haydi gözün aydın...

Alê: Vay Muhtar o vay, kim pişman olacak... Şimdi de pişman olacaksınız diyor. Neye pişman olacağız?

Cecodayi: Bu kışta kıyamette, aklınızı başınıza toplayın. Bu kışta ne yapacaksınız?

4. Köylü: Yazın ne yaptıysak, şimdi de onu yapacağız.

Cecodayi: Odun derdi var, kış kötüdür.

3. Köylü: Ben dediğimi dedim. Kış değil, istersen kıyamet kopsun! ❄️

ZAMANSIZ ÇOCUKLARIN KENTİ

GÜLSEN ODABAŞI

Öyküler insansız edemez. İşte anlatacağım da bir geçmişin gölgesinin düştüğü o yerdekilerin, her yeni gün, bir, iki, beş, on eksilenlerin öyküsüdür. "Cinayeti ben gördüm" der bir ses.

Önceye giderken, bu gölgenin düştüğü noktalar derinleşir. Kurbanı dönüşmeyi, nelerin yaşandığını, nasıl darmadağın olduğunu, nasıl yenildiğini, yaraları hâlâ kanayan bu yerdekileri, rastlantıları, tutkuları, zaafı, nesnel ve öznel olan her şeyi birleştirmemize yarar gördüklerimiz.

Geçmişle hesaplaşabilenler bir gelecek kurabilirler ancak, derler. Peki üzerinde gelecek kurmayı hayal ettiğimiz bu yerde neler oldu o yıllarda? Sokakları kulaksız, kör bırakanlar neler yaptılar da biz üzerimizden düşen gölgeden bile korkar olduk?

Mıraz Bezar 1980'de ailesiyle Almanya'ya göç etmek zorunda kalan bir Kürt. Sinemaya duyarlılığı aidiyet duygusu ve göçmen bir Kürt iken bile geldiği yere olan bağlılığıyla ilgiliydi.

Kendi sinemasını bu ulusal değerlerle beslemekten bahsederken, ekler:

"Beni ben yapan aidiyetimi besleyen dört parçadaki baskılar, göçler, sürüklenişlerle bulduğum yerle olan bağımıdır ve tıpkı Kürt halkı gibi gittiğim yere ve yaşadığım toplumdaki aldıklarımın uyumuyla beslendim. İşte bu insan öykülerinden en can alıcısı, yıllarca ülkemin ve insanımın uzağında oralara ait duyduğum ama bir türlü müdahale edemediğim, kayboluş ve cinayet haberleri ve bağlamında içimi sızlatan çocuk öyküleriydi. Filmim bir Kürt filmi olmalıydı."

"Min Dit", içinde politik belgesel özelliklerini taşısa da kurmacanın imkânlarından da yararlanmış. Film belli bir dönemi anlatmasıyla tarihe içeriden bir not düşer, gerçeklerden beslenirken de yalnızca Gülistan ve Fırat'ın öyküsünü anlatmaz. Bir ülkenin

bir tarafındaki, sosyal, siyasal, kültürel çöküşü de anlatır. Bir savruluşun, kurban edilmiş öyküsünü kişilerin her birinin üzerinden gösterir.

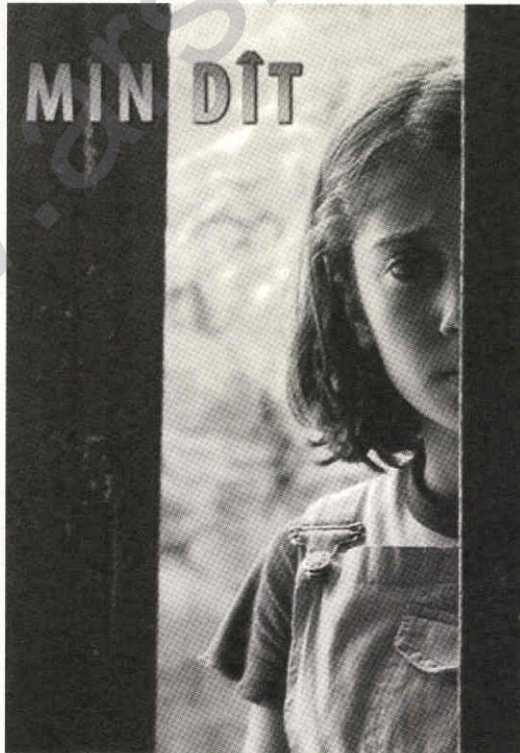
Welat ve karısı Diyarbakır'da gazetecilik yapmaktadırlar. Yer Diyarbakır -Batman karayoludur. Bir mayıs günü yakın köylerden birinden, bir düğünden dönmektedirler. Cecenin karanlığında beyaz Toros marka bir arabadan inenlerce durdurulup katledilirler. Cinayet arka koltukta "tavşan gibi büzüşmüş" iki çocuğun gözleri önünde işlenir. Karanlıkta bir el belirmiş ve ellerindeki silahların tok ve soğuk görüntüsüyle ölüm o ıssızlıkta çocukların belleğine kazınmıştır. Gülistan'ın gözlerinde ölümün o görüntüsü donar.

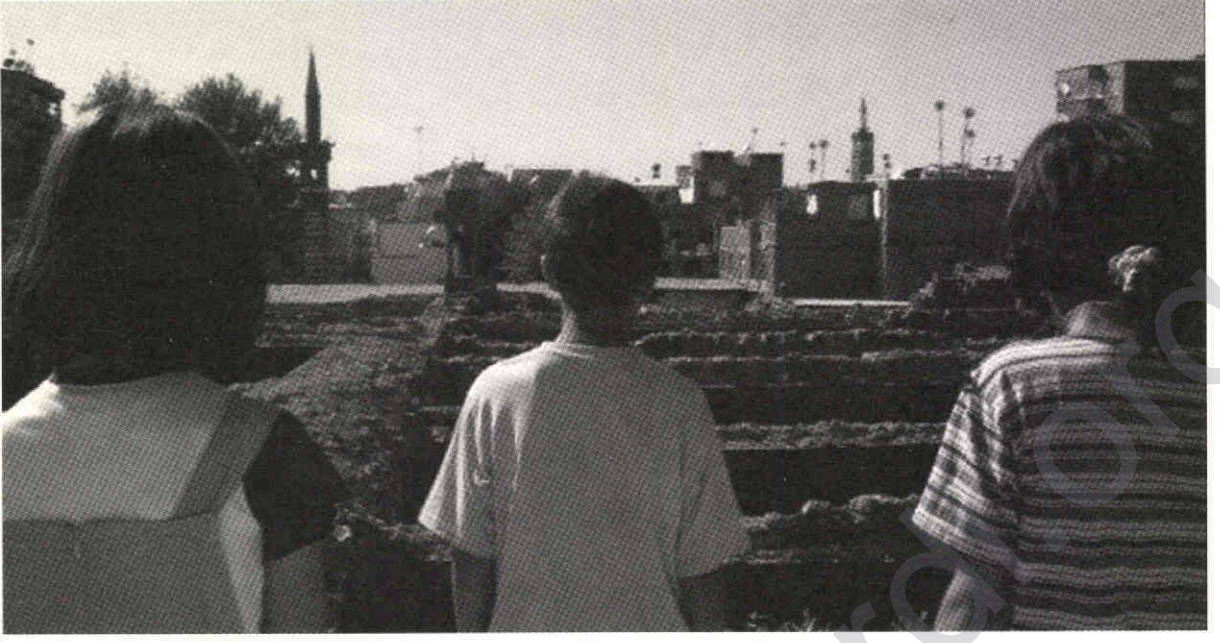
Her taraf sokak, her taraf kapı. Kapıları çalanlar şehrin üzerine âdeta karanlığı dökerler. 1990'lı yıllarda burada cinayetlerin failleri oldukları söylenen JİTEM elemanları ışsız, çıkışsız, sokaksız koymuşlardır kenti.

Sokaksız kentte, çeşit çeşit kapılar vardır. Suskunderlar ama. Yoksulluğa, kayba, korkuya açılan bu kapıların ardındaki her öykü Gülistan, Fırat ve Dilo- van kardeşlerin öykülerinden farklı değildir.

Her kapının ardında bir cinayetin mağduru vardır. Ve sokaklarda onlarca, yüzlerce anasız babasız, kardeşsiz, evsiz çocuk. Gençliğin, yetişkinliğin kılıfına girmiş bu çocuklar, zamanından önce, kasvetli ve solgun yüzleriyle büyürler. Cenneti ve Cehennemi, susmayı, ölmeyi, yalnızlığı bu kaotik ortamın içinde öğrenirler. Gülistan ve Fırat, açlıktan mı, bakım-sızlıktan mı, hastalıktan mı öldüğü kestirilemeyen kardeşlerini, onları duymasını umdukları Tanrı'ya yollarlar.

Kalacak yerleri olmayan kardeşler kendileri gibi iki kardeşin kaldığı eski sahiplerinin hüznünün sindiği göksel evde "Ermeni Kilise-

si”nin yıkıntıları içinde kalmaya başlarlar. Buranın eski sahipleri de kim bilir dünyanın hangi yıkıntısı içindeydiler?

Mendil ve çakmak satan, araba camı silen tüm çocuklar gibi Gülistan ve Fırat da bu sokakların sahibidirler. Tekinsiz, karanlık, grotesk görüntüler çocukların sığındıkları, yaşadıkları yerlerdi. Sur dipleri, köprü altları, metruk binalar gibi tüm “öteki çocuklar”, kentin çöpünden beslenenler, bu tür figürlerle iç içe anlatılır.

Çocukça değildir oyunları da, tıpkı hayatın da onlara acımadığı gibi, bacaklarından gerdikleri bir ipe geçirdikleri kurbağaya nişan alırlar. Çocuklar hakikatle büyürler. Ölümün her çeşidini gördükleri bu yerde onlar da öldürürler.

Sevgi süreklilik üzerine kurgulanmışken insan zihninde, doyuncaya kadar sevemediğim ailemin, evimin, kardeşimin gözlerimin önünde katliamlarına tanık olmuşken, neden sevmeye devam edeyim? Çocuklarını sevmemiş bu topluma inat ben kurbağayı neden seveyim?

Film bu soruyu tüm çocukların üzerinden bilhassa da kentin periferisindekiler aracılığıyla sordurur. Evet bu kadar dışına itilmişlerin, suça bulaşmaları çok doğaldır dedirtir belki de.

Dilan ve onun gibilerin öyküsü, Gülistan’ın yarılamaayan, anlayan gözünden verilir. Bu karanlığa mahkûm edilmiş çocuklar, kadınlar, erkekler, yaşlılar dar sokaklı evlerin ahşap kapıları gibi bir tarafları kırılmış ve suskundurular. Mikail’in, Fırat’ın ve diğer çocukların aynı ateşin etrafında acılarını ortaklaştırdıkları bir gecede polislerin, kentin bu uzak ye-

rine iki cesedi daha attıklarını korkarak izlerler. Onlardan biri Gülistan ve Fırat’ın vize için İstanbul’a gittiğini sandıkları teyzesi Yekbun’dur. Yanındaki erkek cesedi ise bir ara evlerinde misafir ettikleri Memo’ya aittir. Teyzeleri de ölen çocuklar için umutlar tükenmiştir artık.

Gülistan anne ve babasını öldüren polisi görme-siyle film çözüme doğru ilerler. Nuri Kaya adındaki polis, karısının, oğlunun, komşularının hiç tanımadıkları karanlık yanlarıyla, zaafı olan biridir de. Toplumun vicdanına sinmiş bu ikiyüzlülükler, görmezden gelmeler, başka ruh hallerini giyinmedeki başarımız öyle benimsenmiştir ki, bu yarılmayı, Nuri Kaya’nın kendi oğluna duyduğu sevgi dolu bir baba olma rolünü unutturmaz.

“İnsanların kendi çocuklarının üzerine düşüp başkalarınınkinden hoşlanmamaları, sınıf duygusu, yurtseverlik, kendi paçasını kurtarmacılık, daha başka bir takım erdemler gibi bir bencilliktir” dedirtir Thomas Hardy bir kahramanına. Gülistan ve Fırat’ın hem anne ve babalarının katilidir, hem de çocuk katilidir Nuri Kaya. Kardeşleri Dilovan da onun yüzünden ölmemiş midir?

Çocukların anne ve babalarından geriye kalan “Zilli Kurt” masalıdır. Masalda sürüleri telef eden bir kurda köylüler tarafından verilen ceza anlatılır. İşte Nuri Kaya ve onun gibiler de Zilli Kurt gibi teşhir edilmeliydiler. Filmin sonunda bu mesele umutla ele alınır. Artık ölümlerden, kayıplardan, yoksulluktan, insansızlıktan yana olmamak gerekir. Ve barışı istemek, inançlı gözlerle donuk aydınlığı görmekten geçer.. ✨

Derhênerê belgefilmê "Seyîd" Ozkan Kuçuk:

Ji sînemaya kurd wê tiştên baş derkevin

HEVPEYVÎN: CEMİL OGUZ

Ozkan Kuçuk heta niha çend belgefilm kişandine. Herî dawî belgefilmekî bi navê "Seyîd" kişand. "Seyîd" li ser bavê Kuçuk bi xwe ye ku bavê wî "Dede" yekî (Pîrekî) elewiyane. "Seyîd" isal di Festivala Filman a Stenbolê de hat nişandayîn û ecibandin. Derhêner Kuçuk ku niha li Amedê di bin banê Navenda Çanda Cegerxwîn de karê sînemayê didomîne me pêre hevpeyvîneke li ser "Seyîd" û belgefilmkariya kurd pêk anî.

Ez dixwazim pêşî wê bipirsim: Dema te ji 'Dede' re got ez dixwazim tişteke wisa bikişînim reaksiyoneke çawa nişan da?

Reaksiyon normal bû. Lê ez bawerim ew jî nedifiki-riya tişteke wisa wê derkeve. Zêdetir wî digot belkî em tiştêk wekî nasandine çêbikin. Dibe ku niha jî hê nîzane tesîra wî çawa ye. Ji ber ku nekarî li sînemayê lê temaşê bike, nîzane temaşevan çawa difikirin, çî his dîkin. Ew bixwe di dinyayekî din de ye. Ji aliyê wî ve mesele tişteke din e. Ji bo min ez filmekî çêdikim, dixwazim hin kes fêrî hin tiştan bibin, lê ji aliyê wî ve ev e; min hin tişt jê pirsîne, ew bi zarokê xwe re axivî ye.

Diya te çî got?

Dema me li mal temaşê kir, diya min jî bo hin tiştan got; Çi hewceye tu qala malbatê dikî? Min jî got; Ji bo mijarê lazîm e. Wî ev kar kiriye lê çawa kiriye? Ew jî nav nakokiyên çawa derketiye? Cemevî (Cemxane) çawa çêkiriye? Dema tu qala kesek bikî, tu mecbûr î li ser nakokiyên wî jî, li ser pîrsgirêkan jî bisekinî.

Di belgefilm de PÎR'ek (DEDE'yek) heye. Pîrek, zîmanek û dîrokek heye.

Rast e.

Tu dixwazî temaşevan kîjan aliyê derxîn pêş, kîjanê fêm bikin?

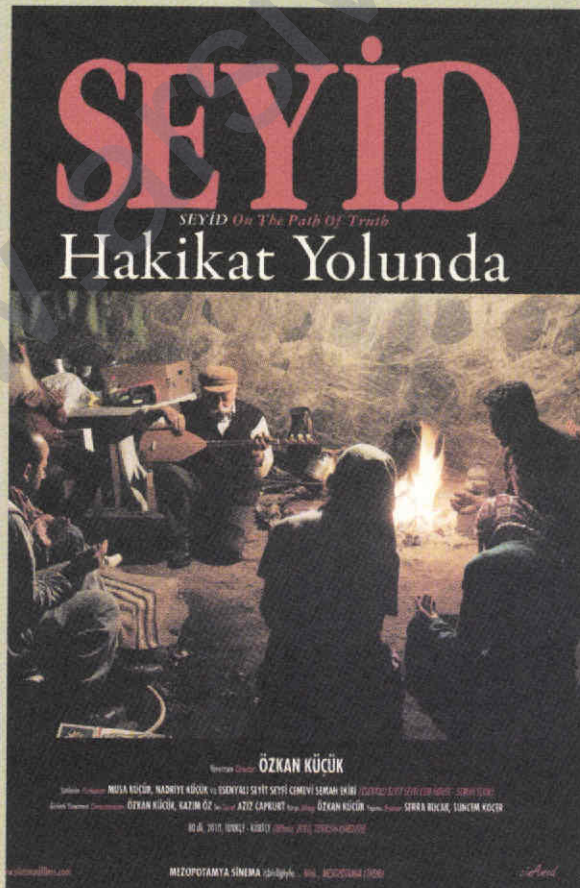
Tu nikarî ji hev qut bikî, ji hev ne cuda ne. Ji aliyê olî de, baweriyê de

elewîti her bi paş ve xistine, her tim bi ser de çûne. Aliyê din de zîmanê me jî wisa ye. Zîmanê kurdî her tim di bin zordariyê de maye. Tu nikarî wî Pîrî jî qut bikî. Jiyanê wî di nav van de diçe. Di nav van zordarî de, tiştên wisa de hat û çû. Hemû jî lazîm in. Ew bi xwe jî alî olî de tiştan dike, lê li aliyê din divê di nav jîyanê de bi zîmanê xwe derdê xwe bîne zîman. Mesele ev e.

Çima te xwest belgefilmekî wisa çêbiki?

Li aliyekî, ji aliyê dokumanteran ve tu dinêrî bi hin mirovan re tîkiliyên te hene; ew malbata te be jî, hevalên te bin jî, tîkiliyên te hene, lê tu zêde li ser nasîkîni, tu zêde hin tiştan par ve nakî. Tu li eynî malbatê bî, eynî karî bikî, tu heval bî jî hev zêde nas nakî.

Ev belgefilm zêdetir jî bo wê tişteke baş e. Ji bo parvekirin, ji bo hev du nasîkirinê û nasandina wan a ji bo kesên din baş e. Ji bo van ez li ser sekinim. Bi vî re, tîkiliyeke min a nû bi bavê min re çêbû. Ji aliyê din ve jî pêdivî pê hebû. Wî gelek tişt kiriye ji aliyê baweriyê ve, gelek tiştên muhîm jî kiriye, min nexwest ev veşarî bimînin. Min xwest bîne nasîkirin, bîne dîtin. Lê ne wekî qehreman, dibe ku ne qehreman be jî lê bi îtiqatê karê xwe kiriye, ev tişteke muhîm e. Divê millet bibînin. Loma di bin navê "Çîrokên ji derdora me" ez dikişînim. Berê min "Pîlava Binok" kişandibû, niha jî ev. Bi nêrîneke din mêzekerîna li der û dora xwe.

Di belgefilm de wekî min got pîrek, zimanek û dîrokek heye. Belgefilm bi kurtahî qala wan dike. Lê wekî ku 30 salên paşî yê kurdan zêde neketine nav belgefilm. Mînak di belgefilm de firokek li ezman difire, tu dizanî ew nişaneya 25-30 salên dawî ye lê wekî din tiştek tune ye. Gelo te xwest tu xwe sansur biki?

Na. A rast ne sansur e. Di belgefilm de jî heye, cihekê ew (Pîr) dibêje kamerayê bigire. Li wir ew qala wan tiştan dike, qala hin tiştan dike. Wî nedixwest hin tiştan li ber kamerayê bibêje, min jî nexwest eşkere bikim, min hurmet nişanî dîtina wî da. Dibe ku wî aliyê xwe de sansurek kir, min jî got ev nêrîna wî ye, bila wisa be. Lê ez bawerim mirov bifikire, ji vê jî mirov dikare hin tiştan derxe holê. Min bi temami qut nekiriye. Ji aliyê dîrokê de jî, dibêjin: Dîrok dubare ye. Dîsa heman tişt hene. Ji aliyekê ve sirgûn, qetliam, tiştên wisa her di jiyana me de derketine holê. Di belgefilm de ev hemû hatine, bi ser mirovekî re em qala dîrokekî dikin. Mînak li aliyê Elewîtî ve heta Kerbelayê diçe. Aliyê din ve hem Elewîtî, hem kurdîtî. Dîsa 30 salên dawî, hin pîrsgirêkên malbatê derketine. Ji ser jiyana mirovekî tu dikarî dîrokê bibîni.

Di medreseyan de jîyan jî, perwerdehî jî bi kurdî bû. Di Cemxaneyan de her çiqas ew kurd bin jî wekî ku bi tirkî be. Di film de jî ev hinekî xwe nişan dide. Gelo Elewîtî tirkîtî ye? Yan jî çima wisa ye?

Ez bawerim hinekî mecbûr mane. Mecbûr mane li ser zimanê resmî biçin. Ji xwe jî her alî de bi ser wan de hatine. Belkî fikirîne ku bi vî awayî xwe biparêzin. Ez zêde nizanî tam çawa bûye. Aliyekî di nav Elewîtî de, li nav Elewîtîya Anatoliyê de tirkî pîr heye. Tirk jî zêde ne. Bandor lê kirine. Zemanekî gelek bandor li elewiyên Anatoliyê jî, li yê Dêrsimê jî kirine. Îhtîmal e ji wir zêdetir tirkî bandor li îbadeta wan kirine. Li aliyekê sedema wê ya ji dîrokî heye, aliyekê de xwestine xwe biparêzin.

Baş e. Ez wisa bipirsim: Ew dikarin bi kurdî îbadeta xwe bikin?

Belê, ev ne pîrsgirêk e. Ew dikarin. Lê sedemên wê hene.

"Dede" dibêjin "Zimanê me hat qedexekirin"?

Belê. Ew ne tişteke biçûk e. Tiştek muhîm e. Tiştên ku wan li dû xwe hiştine tiştên mezin in. Asîmilasyon (Pişaftin). Asîmilasyona ku li ser kurdan hatiye kirin, herî zêde jî li Dêrsimê hatiye kirin. Bawerîya min ev e. Dibe ku ev jî zêde tesîr lê kirine. Lê hin Elewiyên Dêrsimê hene bi zazakî îbadeta xwe dikin. Min wisa dît, kurmancên wir zêdetir bi tirkî îba-

detê dikin, lê yê zaza, zêdetir zazakî bikar tinin. Yanê xwestine Dêrsimê asimîle bikin lê hemû nebûne. Ev jî mijareke din e. Dibe ku mirov li ser vê jî bisekine.

Di belgefilmên te de mirov li pêş in. "Karkerên Avahiyân", "Pîlava Binok", "Seyîd". Navenda mijara te mirov in. Tu dikarî li ser vê tercihê çî bibêjî?

Ez jî vê hez dikim. Ez dixwazim wekî portre li ser mirovan bisekinim. Tiştek din jî; di belgefilm yan jî sînemayê de, divê tu mirovan nas biki, têkilî deynî, hev nas biki û parve biki. Dibe ku çanda Elewîtî jî wisa ye ku mirovan digire navendê. Dibe ku ji wir jî hatiye. Ez jê hez dikim. Ez naxwazim qala tiştê ku her kesî ditiye bikim. Tiştên ku her kesî neditiye. Tiştên ku her kesî bi mirovan re neditiye ji dikare tiştan bîne ziman. Ev muhîm e. Tu dikarî yê herî qehreman jî bikişîni, lê jiyana li quncikek veşarî maye tu dikarî wê jî bîni ziman. Huner mirovahî tîne ziman, ez jî wê dikim.

Ez dema li kunyeya Ozkan Kuçuk dinêrim, heta niha belgefilm kişandine. A- Tu dixwazi jî belgefilman xilas bibî, dev jî wan berdî yan na? B- Tuvê kengê jî belgefilm derbasî film bibî?

Niha ez li ser filmekî metrajdirêj dixebitim, ez senaryoya wî dinivîsim. Ji Fona Balkan jî piştgiri min girt. Navê film "Bexçeya Porteqalan" e. Ez li ser dixebitim lê ez naxwazim dest ji dokumanterê berdim. Ez filmên metrajdirêj bikişînim jî li aliyê din ez dixwazim dokumanteran bidomînim. Dibe ku rojek bê deh, bîst heb dokumanterên "Çîrokên ji derdora me" derkevin holê. Ez dixwazim bidomînim, yan jî kesên dixwazin vî karî bikin ez bi wan re bikim, alikarî bidim wan. Jixwe li Amedê gelek "Çîrokên ji derdora me" hene. Lê di nêzik de ger derfet hebin ezê vî filmî bikişînim...

Wekî ku tu jî film zêdetir qîmetê didî belgefilman...

Belgefilm zêdetir rastiyên insanî tinin ziman. Ev rastiyek e û ez jî vê hez dikim. Di filmên 'kurmaca' (vesazkirî) de her tiştî tu ava dikî û nişan didî. Ev pîrsgirêk e. Tu dinyayekî çêdikî, nişan didî û dibêjî ev rastî ye. Lê ew ne rastî ye. Di dokumanterê de jî tam ne rastî ye, kamera heye, vesazkirin çêdibe, nizanî çî heye, lê dîsa jî zêdetirîn nêzikê rastiyê ye. Ev terciha min e. Dema ez filmê metrajdirêj çêbikim ez bawerim ewê jî li vî alî be hinekî. Ne zêde 'kurmaca' be. Wê zêdetirîn xwerû û bi xwezayî derkeve holê.

Tu kesek jî Dêrsimê û elewî yî. Dêrsim û Elewîtî jî bo

Ozkan Kuçuk kî ye?

Derhêner Ozkan Kuçuk di sala 1975'an de li Dêrsimê hatiye dinê. Ji Beşa Endazyariya Hawirê ya Zanîngeha Yildiz Teknikê di sala 1997'an de mezûn bûye. Bi teçê xwe ya bi navê "Salên 90'î de Sînemaya Tirkîyeyê" li Beşa Radyo-Televîzyon û Sînemayê ya Zanîngeha Marmarayê lîsansa xwe ya bilind kiriye. Ji sala 1999'an ve li Kolektîfa Sînemayê ya Mezopotamyayê xebat kiriye, û nivîsên li ser sînemayê nivîsandîye.

Filmên wî:

2005 - "Pîlava Binok", Video-Belgefîlm, 45 dq.,

2005 - "Li Serxaniyên Diyarbekirê", Video-Belgefîlm, 27 dq.

2004 - "Mamoste Arsen", Video-Belgefîlm, 29 dq.,

2003 - "Yillar Sonra, İşte DIYAR-i BEKİR" (Piştî Salan Vaye Diyar-ê Bekir), Video-Belgefîlm, 70 dq.

1999 - "Karkerên Avahiyên", Video-Belgefîlm, 23 dq. (Xebata komî)

Xelatên ku wî girtine:

"Li Serxaniyên Diyarbekirê"

- Festivala Hawirê ya PAM, 2005: Xelata duyemîniyê

- Festivala Filman a Navneteweyî ya Enqereyê, 2006: Xelata sêyemîniyê.

- Festivala Filman a ji bo Aştîyê, 2006: Xelata Hawirê

te, ji bo hunera te tê çi wateyê?

Ew der axa ku şikil daye min e. Niha, hemû tevger û rawestana min, her tişt ji wê axê hatiye girtin. Ez mecbûr mame zimanê xwe yê dayikê ji bîr bikim û paşê dîsa ez hîne wê bûme. Parçeya çanda ji kalên xwe ku navenda baweriyekê bûn ji min girtiye. Ji van tiştan ez vê encamê derdixim: Qîmetê didim mirov. Pejirandina mirovbûnê û li ser navê mirovahiyê mirov tiştinan bike. Hem di Elewîti de ev heye, hem li Dêrsimê, li gor xwezaya kurdan ev heye. Ew tîn cem hev; hevdiîtîneke gelek baş e. Bawerîya min ev e.

Rewşa belgefîlmkarên kurdan çawa ye?

Baş e. Minak di Festivala Stenbolê ya îsal de gelek belgefîlmên kurdî hebûn. Hemû jî li ser meseleyên kurdan bûn. Ew dixwazin derdê xwe binin ziman. Ev jî wê şeweyan derxe holê. Ev tişteke muhîm e. Dema 95-96-97'an de me dest pê kir, belgefîlmekî kurt bi kurdî tune bû. Niha tenê di nav vê festivalê de 6-7 belgefîlm hebûn. Qala meseleyên kurdî dikin. Zimanê sînemayê diceribînin. Gelek baş e. Û tiştên baş wê ji vir derkevin. Vî alî de ez dibêjim baş e.

Li Amedê, li Navenda Cegerxwîn we beşa sînemayê vekiriye. Hûnê çi bikin?

Emê dibistaneke sînemayê ava bikin. Emê li ser wê bixebitin. Hin tişt hê ne zelal in lê em dixwazin wekî ekoleke (nifşek) dibistaneke çêbikin. Ne dibistaneke sînemayê ya ji rêze, ekoleke sînemayê. Ev êkol jî heta îro me çi kiriye ji wir wê derkeve holê. Yanê me çi ji mamosteyên xwe dit, me çi li wan zêde kir û em bi sînemayê dikarin çi bikin, dikarin çawa bikin? Li ser

vê gelo em dikarin zimanekî sînemayê wekî êkol derxin holê? Û li Amedê gelek kes hene dixwazin karê sînemayê bikin, bibin sînemager. Ji bo wan em dixwazin dibistaneke ava bikin.

Hûnê pirtûkên sînemayê wergerînin kurdî...

Rast e. Di vê dibistana sînemayê de em dixwazin dersên sînemayê bi kurdî bidin. Zêdetir bi kurdî. Ger mêvanên me hebin, biyanî bin û bîr ji bo dersdayîne, dibe bi tirkî, bi îngilîzî yan bi zimanê din be lê wê dersên me zêdetir bi kurdî bin. Çend pirtûkên bîngêhîn ên li ser sînemayê em dixwazin wergerînin kurdî û li ser wan dersan bidin. Hin pirtûkên li ser senaryoyê, li ser vesazkirin û hin tiştên din hene lê hê ne diyar e emê kîjanan wergerînin. Ez bawerim li nav kurdên Tirkîyeyê wê yekem car sînema bi kurdî bê nasîn, kurdî ders bê dayîn, pirtûkên sînemayê bêne wergerandin. Vê payîzê em dixwazin dest bi xebatan bikin.

Kazim Oz "Dûr" kişandîye li ser malbata xwe. Rodî Yuzbaşı "Mîraz" kişandîye dîsa li ser koç û birê wî ye. Te "Seyîd" kişandîye li ser bavê xwe. Belgefîlmkarên me çima mijarên wan her malbata wan e?

Tiştên ku tu baş pê dizanî, tu dikarî baş binî ziman. Dibe ku ji wir tê. Dêrdora xwe baş dizanin. Meseleya kurdan jî wisa ye. Kurd niha li der û dora xwe dinêrin. Her tişt li der û dora te ye, ne dûr e, nêzî te ye. Li wir jî aliyê insanîyetê, aliyê dîrokê ve her tişt heye. Belkî tu bi xwe yî jî. Tu gawek din bavêjî dibe ku tu qala xwe biki. Lê li dêrdora te her tişt heye. ❀

Dersim topraklarıyla yoğrulmuş bir Şavak fotoğrafı...

Son Mevsim; ŞAVAKLAR...

ALİ RIZA KILINÇ-AHMET AKÜZÜM

Çok ötelere rüzgârı döverek gelen kuzey masallarının buğulu sesi gibi akıyor görüntüler... Ora dağlarından dökülen yumuşak kar taneleri altında unutulmuş hikâyelerden konuşuluyor. Gaz lambalarının ışıkları altında oturan ihtiyar kadın, tutuşturulan sobanın başında hafızasını yoklar gibi düşüncelerinin gelgitlerinde...

Betimlediğimiz sahne Kazım Öz'ün son olarak çektiği "Son Mevsim; Şavaklar" isimli belgesel filmi- nin giriş bölümlerinden. Bu sahne bize öncelikle yönetmenin bakma ve görme arasındaki ince çizgiyi derinleştirme isteğinde olduğunu gösteriyor. Kazım Öz kendisi Dersimli ve 18 yaşına kadar Şavaklar içinde, o kültürü birebir yaşayan ve bilen bir yönetmen. Dolayısıyla, bakmanın çok ötesinde, kültürel bir gözü gerektirecek görme biçimlerine birçok boyut katarak belgeseli hazırlamış. Yapılanın, birinci dereceden kendi kültürel kimliğine yoğun bir düşünsel yolculuğun belgeseli olduğunu teslim etmek gerekir. Eski zaman destanları gibi masalların, hikâyelerin anlatıldığı belgeselin giriş kısmı bu yönlü kaygının bir

göstergesi.

Belgesel bir bütün olarak Şavakların yaşam biçimini konu ediyor.

Eziyetin yolculuğu

Dersim bölgesinde yaşayan, hayvancılıkla geçinen göçebe bir topluluk olan Şavaklar, kışları köylerinin bulunduğu Pertek ve Çemişgezek bölgelerinde yaşayıp, bahar geldiğinde yaylalara gitmek üzere yollara düşerler.

Kazım Öz, bu yolculuklardan kamerasına yansıyanları çıplak bir gözle anlatmış. Göçebe bir topluluğun en önemli öğelerinden olan doğa olgusunun çok katmanlı şekilde insana temas ettiği ya da edebildiği yönlerini kültürel öğelerle görmeye çalışmış.

Her şeyden önce insanın doğa ile olan uyumu ve geçimsizliğini bir arada vermeyi unutmadan, insanın insan ile yine kendi yaşam kaynağı hayvanlarla (keçi, koyun, at, katır, eşek, köpek, tavuk...) olan ilişkisini derin bir gözlemler ve estetik bir düzeyde verebilmiş. Tabii ki kendine has bir maddi kültüre sahip olan Şa-

vakların, gerek hemen yanı başındaki yerleşik yaşamdan gerekse Dersim'in binlerce yıllık yaşam biçimiyle devinen kültürel değerlerin farklı görüntülerde yansıtılması filme başka bir renk katıyor. Başka deyişle, Dersim topraklarıyla yoğrulmuş bir Şavak fotoğrafını görüyoruz. Bahar yağmurları altında başlayan bu yolculuğun çetin günlerin de başlangıcı olduğunu her planında yansıtır Kazım Öz. Yolculuk başlar başlamaz, kameradan yansıyan görüntüler, yöre halkının nasıl bir eziyet yolculuğuna başladığının da göstergesi. Bu hem kadın hem erkek için önemli bir işaret olmakla birlikte, en başından beri gündelik yaşamda özellikle kadının omuzlarındaki yükün ağırlığını da gösteriyor.

Göç vakti gelmiştir, apar topar koyunlar kamyonlara bindirilir, yaylada gerekli olan bütün ihtiyaçlar ayrıca tek tek giderilir. Görüntüler, hâlâ karlar altında olan Dersimin bembeyaz dağlarını göstermez ama Şavaklı gençlerin yüzlerindeki buruk tebessüm, bize bu yolculuğun sonunda dağların temiz, duru, güven veren beyazlığına götürdüğünü anlatır gibidir. Bu yüzdendir ki vadilerde mola vererek karların erimesine paralel olarak dağların zirvelerine doğru çıkarlar.

Yazın en sıcak günleri geldiğinde onlar dağların zirvelerindeki serin tepelerdedirler. Ama bu serinlik onların hem asgari düzeyde geçimlerini sağlamada hem de doğanın gövdesinde oldukları için başka zorlukları beraberinde getirir.

OHAL ve kimlikler...

Belgesel, doğa ile olan bu zorlu yaşam mücadelesini ortaya koyarken, arka planda, bölgede uzun yıllar süren OHAL uygulamaları nedeniyle yaşanan sıkıntıların izlerini de yansıtıyor. Şu bir gerçek ki, bir dönem uygulanan yayla yasakları Şavakların yaylaya çıkamamalarına ya da çıkabildiklerinde ise ciddi baskılara maruz kalmalarına neden oldu. Kazım Öz bunları doğrudan yansıtmıyor belgeselde. Bu bir eksiklik sayılabilir belki ama Şavakların kimliklerinden kaynaklı sıkıntıların belgeselde bir biçimde yansıtıldığı söylenmeli. Belgeseldeki Şavakların kültürel özellikleri ve konumları bir girdap içinde gidip gelmektedir. Bir ayağı kentte ve teknolojiye olan Şavaklının, diğer ayağı da kendi gelenekleri içinde doğa ile kurduğu ilişkisindedir. Ve kendisine biçilen roller ve tanımlamalarla da ne devlet nezdinde ne de uluslararası düzeyde bir karşılığı yok. Sadece klişe bir deyimle "öteki" içinde kalıyorlar ve buradan "kıymet" bulmak isteyenlerin bir malzemesi olabiliyorlar ancak!

Velhasıl belgeselin görüntüleri akmaktadır bin türlü. Havalarda soğumaya başlamıştır artık. Dönüş vakti gelmiştir. Kendi eziyetlerini hep yanında taşıyarak, sürülerin yol alma hızı ile ayları bulan yolculuk bittiğinde kendi köylerine varmışlardır ve bu kış kapağı dayanmıştır yine... Karlar yağmaya başladığında onlar "kış uykusu"na girmişlerdir sanki. Pusuda, kendilerini oradan oraya savuracak bir mevsim beklemektedir çünkü... ❁

Dilsiz Dengbêj'in Dili!

ŞEYHMUS DİKEN

Şöyle elime kitabı alıp sevgiyle okşadım. Kapakta siyah beyaz İspanyol ve Latin Amerika filmlerinden sıyrılıp çıkmış endamı ile tebessüm eden bir kadın. Sanırsın ki Hemigway'in "Çanlar kimin için çalıyor" eserinin harika bir sinema filmi versiyonundaki kadın karakter Pilar Ana...

Sennur Sezer'i ilk evvel Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin 2000'li yıllarla birlikte geleneksel olarak her yıl Mayıs sonu Haziran başlarında düzenlediği Kültür Sanat Festivallerinden birinde tanıdım.

Sahneye kurulmuş masanın etrafındaki birkaç festival katılımcısı edebiyatçıdan biriydi. İlk izlenimlerim, gözlerinin içi gülen ve içten bir bakıştı. Bizim buraların tabiriyle de "kitabın orta yerinden" konuşuyordu.

Kürtlerin acıları her dem tazeydi. Tazeydi ve kabuk bağlamamış, iyileşme hali henüz görünürlerde yoktu. Hoş onca "iyilik halleri" ifadelerine rağmen hâla Kürdün derdi çözüm sürecine girmemiş ya! O başka mesele...

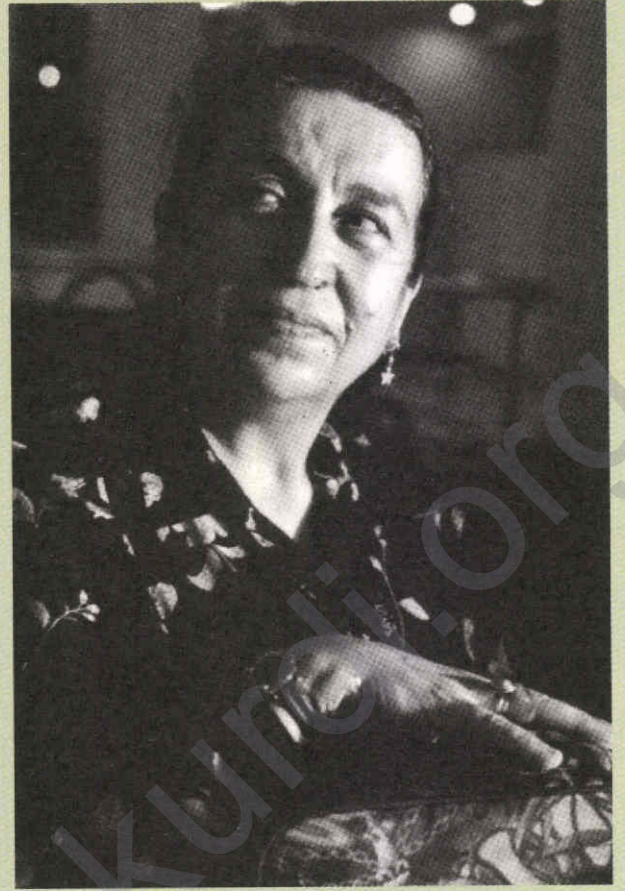
Sahnedeydi Sennur Sezer ve güzel kelimalar ediyordu doğrusu.

Sonra Evrensel Yayınlarının festival için açtığı kitap standına gittim. Sennur Sezer'in, adı bana çok hoş gelen ve o günlerde sanırım yeni çıkmış olan kitabını aldım.

"Dilsiz Dengbêj"di kitabının adı...

Çarpıcı bir ad koymuştu kitabına. Sanki binlerce yıldır sesi soluğu, nefesi kesilmiş; kolu kanadı kırılmış, varlıkla yokluk arasında gidegelmiş bir halkın, ey cümle âlem inadınıza ben buradayım diyen serencamını anlatıyordu o iki sözcük: **Dilsiz** ve **Dengbêj**.

Bilenler bilir. Bilmeyenlerle paylaşmak için kelim olsun diyedir derdim: Dengbêj dediğiniz insan teki, sesini enstrümentsiz, aracısız paylaşandır. Tek silahı sesidir. Olanca müzikalitesini sesine anlam katarak, sesine yön vererek paylaşır. Bir de halkının yaşadıklarını ancak bir yerel ve sözel tarihçi gibi adına Dengbêj denen adsız kahramanlar dile getirebilir.

Bugüne dek Kürt halkının sözlü kültürü modern çağa taşınabilmişse Dengbêjleri sayesinde mümkün olmuştur. İşte o dengbêjlerden birinin bile sesini kestiğiniz anda kılcal damarı yok ediyorsunuz sonra da şahdamara neşter atıyorsunuz demektir.

İnce bir ironi ve yaratıcı bir imgelemlerle Sennur Sezer neredeyse kitabı kadar kıymetli bir kitap adıyla Kürt sofrasına konuk oluyordu. Dilsiz ve Dengbêj... Yani Dilsiz Dengbêj.

İmzalatmıştım kendisine kitabı. İncelik göstermiş ve beni tanıdığını, kitaplarımdan haberdar olduğunu ifade etmişti. Daha da yakınlaşmıştım.

Şimdi bir yazara, kalemdaşa, bu yazıya konu olan girizgahtaki Pilar Ana Sennur Sezer'in 45. Sanat yılı dolayısıyla "Şiirin ve Umudun Yorulmaz İğnesi Sennur Sezer"* armağan kitabı için birkaç söz söylemek istenci doğunca aklıma gelenler bunlar...

İyi ki şiirde böylesine haysiyetli okumalar var. Galiba Sennur Sezer'in sözleriyle Dengbêj'ce sözü bağlamak en iyisi:

"...

Bir yudum suyunuz yok mu?

Yanmasın daha güller

*Tunceli'de, Diyarbakır'da, Lice'de...**

*Şiirin ve Umudun Yorulmaz İğnesi Sennur Sezer, Yayına Haz. Cavit Nacitarhan, Evrensel Basım Yayın, 2010 İstanbul

Ma Ülkesi

Edip Yalçinkaya

Belge Yayınları

Ma Ülkesi, Dersim coğrafyasının isyankâr mitologyasını tarih öncesi ile günümüzün izlerini buluşturan fantastik bir roman.

Y ü z ü k l e r i n Efendisi'nin anglosakson tarih öncesi

mitologyasını günümüz gençleri ile buluşturmasında yakaladığı tadı, Edip Yalçinkaya'nın bu kitabında, bizim coğrafyamız üzerinden yakalayacaksınız. O, sizi alıp başka bir aleme götürürken, aynı zamanda baskı, yok sayma ve köleleştirmenin günümüze taşınan izlerini de hissedeceksiniz.

Makam, Makam Çiçeği ve Bülbül

Müslüm Üzülmez

Makam, Makam Çiçeği ve Bülbül adını taşıyan bu kitapta yer alan yazılar çeşitli dergi, gazete ve sitelerde yayınlanmış Ergani ve Erganililere dair yazılardan oluşmaktadır.

Yazılar, yayınlanmış tarihlerine göre Tarih, Eğitim ve Kültür, Çevre ve Yerel Yönetimler, Her Telden Yazılar başlıkları altında 4 bölümde numaralandırılarak toplanmış.

SÜRGÜN

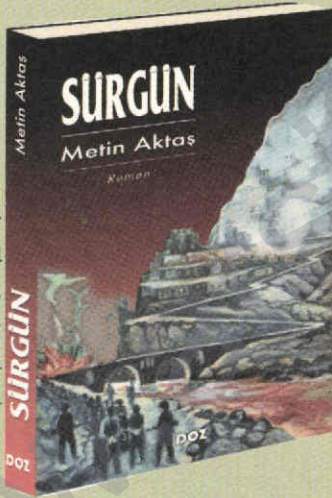
Metin Aktaş

Doz Yayınları

Roman "1921 Koçgiri"de başlayıp, "1925 Şeyh Said Ayaklanması", "1930 Ağrı İsyanı"nyla devam eden ve "1938 Dersim katliamı"yla son bulan tarihi bir trajediye gözler önüne seriyor.

Başına buyruk Kürt aşiretlerin kontrol altına alınması bahanesi ile 1927 yılının baharında Dersim'de başlayan hareket... Çocuk, kadın, yaşlı demeden binlerce Dersimli sivil Kürt'ün katledilişi... Ormanlar, vadiler, mağaralarda savunmasız insan cesetleri...

Sürgün romanı sadece Dersim kıyımını anlatan bir roman değil, bu kıyım yıllarında hayatta kalmak için mücadele eden Alevi Kürt halkının yaşam tarzını, gelenek göreneklerini, inançlarını, aşklarını, sevdalarını yalın bir dille anlatıyor.

Qehremanîya Vîta Zingure, Biza Kole Asnawî kena, Luya Rîsîyaye

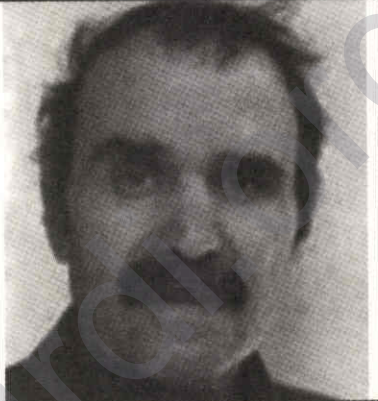
Enstitütuya Kurdî ya Amedî

Enstitütuya Kurdî ya Amedî semedê tûtan hirê kitabê binî çap kerdî. Verê cû bi lehçeya kurmanckî panc kitabî çap kerdîbî. Na rey zî nê hirê heme kitabanê xo, bi lehçeya kirmanckî (kirdkî, zazakî, kirdkî) çap kerd.

Heta nika kitabê ke seba (qandê) tûtan (domanan) çap kerda pa nê hirê hebîne humara inan bi heşt tene. Nê hirê kitabê peyên ke bi lehçeya kirmanckî çap kerda sey yê kitabanê verinan, heme zî bi resim ê. Resimê nê hirê kitaban zî resimviraştex Bariş Seyîdvanî viraştê.

Weşanayîşê nê hirê kitaban seba edebiyatê tûtan yê lehçeya kirmanckî gamêka muhîm a ke "Enstitütuya Kurdî ya Amedî" eşta. Di nê dema ku mektebî jî hamey girotişî de tûti eşkenê nê kitabana ra fêde bibînê.

Cemkî welatê me Hunermendek jin		Grûbek xwinê Pirtûkek Di-lawer Zeraq		Bi erebî ez Hunermendê ûdê			
					5		
Yezdaneke Mesrî "Mehmud.." (Wêne)		4	Xwendina tipa 5'an Kurteya Antîmon				
				Tevgera Hewayê Kone, xasûk			Hunermendek Kurteya nikelê
Îlmê têkildarî tenduristiyê Kurteya Oksîjen				Teatro Kurteya Metreyê	1		
	Bi reqemê romî 50. Cîns, silsile	3	Dijbera kevn Lêkerek alîkar			Notayek (berepaşkî) Cihê genim hêrandinê	
Berpirs		Kurteya Borê Kelb, kuçik		Rastkêşek Peyvek hîtabê bo mêran		Li Filistina berê bajarek	
				Albûmek Koma Azad			
Dengê herî zirav (tiz) ê mêran						Cenj	2

Amadekar: Rêbiwar Pîremêrd
E-mail: piremerd@yahoo.com

ŞÎFREYA

VEŞARÎ

1 2 3 4 5

4

KÜRT TARİHİ VE KÜLTÜRÜ DİZİSİ

KÜRT İSYANLARI

Tedip ve Tenkil

2. BASIM

AHMET KAHRAMAN

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Kürtlerin tarihi, acılı bir tarihtir. Hiç dinmeyen bir var olma mücadelesinin kan ve gözyaşıyla, aldatma, hile ve ihanetle iç içe ilerlediği yüzlerce yıllık bir tarih. Kürt İsyanları, tarihin en acılı kesitlerinden birini oluşturan bu tarihin kapısını aralıyor ve okuru tanıklığa çağırıyor. Büyük mücadeleler, büyük oyunlar, büyük ihanetler önümüze seriliyor. Aynı darağacında sallanan babalar ve oğullar; insanı, hayvanı ve barınaklarıyla topluca yok edilen köyler; kurşunlanmış bedenlerden dolayı kıpkızıl akan dereler, ele geçmemek için kendilerini uçurumlardan atan genç gelinler... Kürt İsyanları, bugüne kadar konu hakkında yapılmış tüm çalışmalara ve resmi tarih belgelerine başvurmanın yanında, yazarın yıllar süren özel çalışmalarına dayanıyor. Kürt isyanları içinde yer almış, olaylara tanık olmuş kişiler ile bunların yakınlarıyla yüz yüze yapılmış görüşmeler kitaba canlı bir belgesel özelliği kazandırıyor. Asıl olarak 20. yüzyıl Kürt mücadelelerine yer veren kitapta Koçgiri, Şeyh Said, Ağrı ve Dersim "isyanları" tüm ayrıntılarıyla, öykü tadı veren, canlı, duygulu bir üslupla anlatılıyor.

EVRENSEL BASIM YAYIN

TARLABAŞI BULVARI KAMERHATUN MAHALLESİ ALHATUN SOKAK NO: 25 BEYOĞLU-İSTANBUL

T: (+90) 212 255 25 46 (PBX) F: (+90) 212 255 25 87 W: www.evrenselbasim.com E: bilgi@evrenselbasim.com

Halil İncesu

hincesu@hotmail.com

ISSN 1305-4775-16

9 771305 477514